



**ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ  
УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ  
СПРАВ**



**Бабенко А.М., Борисова О.О.**

**Кафедра  
державно-правових  
дисциплін**

# **ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ**

**Навчальний посібник**

**ОДУВС  
м. Одеса  
2022**



**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ  
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**Бабенко А.М., Борисова О.О.**

# **ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ**

**Навчальний посібник**

**ОДУВС  
2022**

## УДК 340.1 (076)

*Рекомендовано до друку Вченою радою  
Одеського державного університету внутрішніх справ  
(протокол № 7 від 27 січня 2022 року)*

### **Рецензенти:**

**Забзалюк Д.Є.** – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ.

**Іванов І.В.** – завідувач кафедри загальноправових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

### **Укладачі:**

**Бабенко А.М.** - завідувач кафедри державно-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та кібербезпеки ОДУВС, доктор юридичних наук, професор.

**Борисова О.О.** - доцент кафедри державно-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права і кібербезпеки ОДУВС, кандидат юридичних наук.

### **Бабенко А.М., Борисова О.О.**

Ю070 Юридична деонтологія: навчальний посібник. –  
Одеса: ОДУВС, 2022. – 176 с.

Навчальний посібник висвітлює комплекс теоретичних, методологічних та практичних питань з юридичної деонтології. Авторами розглянуті питання становлення юридичної деонтології як науки та навчальної дисципліни, охарактеризовано її як різновид соціальної та практичної діяльності, надано характеристику державним органам, які формують та реалізують правову (юридичну) політику в Україні. Важлива роль відводиться: характеристиці етики юридичних і правоохоронних професій; етикету та професійній культурі юриста. Надається характеристика корупційних ризиків та конфліктів в професії юриста, наводяться способи їх подолання та врегулювання.

Навчальний посібник підготовлений у зручній та доступній для вивчення формі, його результати можуть використовувати вищі заклади освіти, які застосовують у навчальному процесі інноваційні та дистанційні навчальні технології.

Видання адресовано студентам та курсантам юридичних факультетів вищих навчальних закладів, аспірантам, викладачам, науковцям, працівникам правоохоронних і судових органів, а також широкому колу осіб, хто цікавиться проблемами юридичної деонтології.

**ISBN 978-617-7633-21-0**

**УДК 340.1 (076)**

© А.М.Бабенко, О.О. Борисова, 2022

© ОДУВС, 2022

**ЗМІСТ**

**ВСТУП**.....6

**Розділ 1. Юридична деонтологія як введення в юридичну професію** .....9

1.1. Юридична деонтологія як наука та навчальна дисципліна.....9

1.2. Історія юридичної деонтології.....13

1.3. Поняття «юриспруденція» та її значення для суспільства і держави.....17

1.4. Хто такі юристи та чим займаються. Критерії придатності до юридичної професії.....19

1.5. Юридична освіта: стандарт та завдання.....24

Завдання для самостійної роботи .....26

Література .....27

**Розділ 2. Юридична діяльність: характеристика та зміст**.....29

2.1 Юридична діяльність як різновид соціальної.....29

2.2. Історія виникнення юридичної діяльності.....30

2.3. Юридична практична діяльність в Україні.....33

2.4. Ознаки та суб'єкти юридичної діяльності .....37

Завдання для самостійної роботи .....39

Література .....40

**Розділ 3. Державні органи, які формують та реалізують правову (юридичну) політику в Україні**.....42

3.1. Міністерство Юстиції України – характеристика, функції та завдання .....42

3.2. Національна поліція України – характеристика, функції та завдання .....47

3.3. Прокуратура в Україні – характеристика, функції та завдання .....	57
3.4. Судова система України – загальна характеристика .....	59
Завдання для самостійної роботи .....	62
Література .....	63
<b>Розділ 4. Етика юридичних та правоохоронних професій ..</b>	<b>65</b>
4.1. Поняття етики та її значення у суспільстві.....	65
4.2. Етичні правила юридичних професій: нотаріат та адвокатура .....	67
4.3. Дисциплінарні статuti органів внутрішніх справ та Національної поліції України, Правила етичної поведінки поліцейських ..	83
4.4. Етика суддів в Україні та міжнародні стандарти поведінки суддів.....	91
Завдання для самостійної роботи .....	101
Література .....	102
<b>Розділ 5. Корупційні ризики в професії юриста .....</b>	<b>106</b>
5.1. Поняття корупції її види та форми .....	106
5.2. Відповідальність за корупційні, або пов’язані з корупцією правопорушення .....	117
5.3. Антикорупційні органи в Україні: структура, права та обов’язки .....	122
5.4. Конфлікт інтересів: поняття, види, способи врегулювання .....	129
Завдання для самостійної роботи .....	133
Література .....	134
<b>Розділ 6. Етикет та професійна культура юриста .....</b>	<b>137</b>
6.1. Поняття культури: її характеристика та види.....	137
6.2. Правова культура юриста .....	141
6.3. Естетична та політична культура юриста .....	145
6.4. Юридичний етикет .....	150
Завдання для самостійної роботи .....	152
Література .....	153

<b>Розділ 7. Конфлікти в професії юриста та способи їх врегулювання .....</b>	<b>156</b>
7.1. Поняття конфлікту та його види.....	156
7.2. Позитивні та негативні функції конфлікту.....	160
7.3. Конфліктна компетентність юриста.....	163
Завдання для самостійної роботи .....	169
Література .....	170
 <b>Питання для підготовки до заліку .....</b>	 <b>172</b>

## ВСТУП

Оскільки розвиток різноманітних суспільних відносин відбувається в наш час з великою швидкістю, через розвиток Інтернету, комунікативних систем, глобалізаційні процеси тощо, право має своєчасно та змістовно обслуговувати цю динаміку, захищаючи основні цінності та принципи, на яких побудована юридична доктрина України. При цьому необхідно дотримуватися норм Конституції та не допускати порушень законних прав та інтересів особи.

Виконання цих і багатьох інших завдань покладесться на фахівців-юристів, які мають бути професійними, тобто – високо компетентними в різноманітних галузях права та відповідати актуальним вимогам конкурентного ринку юридичних послуг.

Перелік компетенцій, навичок та вмінь, які необхідні сучасному випускнику юридичного факультету, і яких потребує український бізнес та державний сектор, останнім часом набув значного свого розширення. На сьогодні юрист має володіти не тільки фундаментальними знаннями з теорії права і держави, а й бути обізнаним у галузевих дисциплінах, таких як цивільне, конституційне, кримінальне, земельне, екологічне, господарське, трудове право та ін.

Також під час навчання у вищому навчальному закладі здобувач вищої освіти має розвинути свої навички роботи з інформацією та набути таких компетентностей, як: здатність аналітично та критично мислити; стратегічне бачення (зокрема, здатність визначати напрям та формувати відповідні плани розвитку); вміння складати юридичні документи різних змістів та рівнів складності; психологічну стресостійкість та конфліктну компетентність; вміння працювати з базами даних та реєстрами; ефективно комунікувати тощо.

Навчальна дисципліна «Юридична деонтологія» покликана допомогти сформулювати у здобувача вищої юридичної освіти цілісний світогляд правника, зрозуміти і «побачити» повну карту юридичної професії, в її різноманітті та усвідомити велику

відповідальність, яка покладена на правників та закріплена, в тому числі, нормами професійної етики.

Адже юрист, як і лікар, може працювати в дуже різних галузях: як в приватному, так і в державному секторі, реалізуватися як в науковій, так і в практичній сферах.

Слід зазначити, що юридична деонтологія знайомить студентів з цінностями та місією правничої професії, з видами юридичної діяльності та практики, з «юридичною структурою» держави, з етичними вимогами, значення яких було суттєво посилено в останні роки, в тому числі, через чисельні зміни у вітчизняному законодавстві.

Ця дисципліна, образно кажучи, – як досвідчений наставник заводить здобувачів в загальне юридичне поле, де вони вперше можуть зрозуміти важливість та відповідальність обраної професії, осмислити її високі етичні стандарти.

**Під час вивчення курсу здобувачі вищої освіти зможуть розвинути наступні компетенції:**

1. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.
2. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями у галузі юридичної деонтології.
3. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).
4. Здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві.
5. Здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення

**Програмні результати навчання мають бути наступні:**

- здобувачі вищої освіти навчаться формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу відомої проблеми;
- навчаться складати та узгоджувати план власного дослідження і самостійно збирати матеріали за визначеними джерелами;
- оволодівають базовими навичками риторики;
- навчаться доносити до респондента матеріал з певної проблематики доступно і зрозуміло;

- отримують навички працювати в групі, формують власний внесок у виконання завдань групи.

Крім цього здобувачі вищої освіти:

- зможуть отримувати знання і розуміння основних сучасних правових доктрин, цінностей та принципів функціонування національної правової системи;

- сформуують навички пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів.

Ознайомлення з різними фаховими напрямками юридичної діяльності, яке відбувається в межах курсу юридичної деонтології, також дозволить здобувачам вищої освіти краще зрозуміти галузеві дисципліни і вже з першого курсу сфокусувати інтерес на проблемах прав людини зацікавиться професією адвоката, судді, слідчого.

Також метою курсу є формування у здобувачів вищої освіти ставлення до професійної юридичної етики як до цінності, яка має важливе значення для суспільства і для кожного правника, адже засновується на повазі і захисті прав людини, принципах верховенстві права та законності.

Знання і розуміння етичних норм правничих професій є необхідним елементом майбутньої професійності молодих юристів. Здобувачі вищої освіти юридичного напрямку мають засвоїти принципи та організаційні форми діяльності юридичних професій під кутом етичних вимог.

## **Розділ 1. Юридична деонтологія як введення в юридичну професію**

### **1.1.Юридична деонтологія як наука та навчальна дисципліна**

За результатами вступної кампанії 2021 року Міністерство освіти та науки України повідомило рейтинг найпопулярніших освітніх напрямків: спеціальність «Право» посіла друге місце, поступившись лише спеціальності «Філологія». Стати юристами висловили намір більше 68 тисяч випускників шкіл на території нашої країни, що говорить про престижність юридичної освіти і ставить задачу перед вищими навчальними закладами: надати якісні послуги, забезпечивши здобувачів вищої освіти актуальними та глибинними знаннями.

Стандарт юридичної освіти в межах правничої школи потребує гарантувати високу якість як фахової юридичної, так і професійної етичної підготовки студентів, як передумови доступу до правничої професії. Тому вивчення такої навчальної дисципліни, як «юридична деонтологія» є необхідною умовою, для опанування майбутніми фахівцями юридичної професії.

**Термін «деонтологія»** не часто зустрічається в побуті звичайної людини і далеко не кожен відповість на питання: «Що таке деонтологія?», а тим більше «Що таке юридична деонтологія?». Дійсно, це специфічна сфера знань, яка доступна людям особливих професій.

В лінгвістичному розумінні термін «деонтологія» має грецьке походження (від грецького “deon” – належно і “logie” – слово, вчення), а в перекладі означає «наука про належне».

**Деонтологія представляє собою розділ етики**, в якому розглядаються проблеми обов'язку та зобов'язань людини, сфера її належної поведінки (того, як людина має себе поводити), та чому саме потрібно дотримуватись таких обов'язків.

Коли мова йде про **«юридичну деонтологію»** ми розуміємо, що фокус уваги знаходиться на юридичному полі.

**Юридична деонтологія** – це система знань про юридичну науку, юридичну освіту та юридичну практику, про етичність юридичної професії та юридичної діяльності.

**Також юридичну деонтологію визначають** як галузь наукових знань про сутність і соціальне призначення юридичної професії, про чинники, які впливають на її стан, про вимоги до професійних якостей та практичної діяльності юристів.

**Предметом вивчення юридичної деонтології** можна визначити, як систему етичних вимог, що пред'являються сучасним суспільством і законодавством до представників юридичних професій, а також вимог до здійснення юридичної практики.

**Також предметом юридичної деонтології** називають систему вимог, які пред'являються до юриста як професіонала, покликаного надавати правові послуги самого різного характеру всім, хто в них відчуває потребу. Вся система вимог розподіляється по тим достоїнствам юриста, якими він повинен володіти: професіональною, фаховою, психологічною, політичною, спеціально-правовою, етичною та естетичною культурою.

**Крім того, предмет юридичної деонтології** такі автори, як О. В. Петришин та О.В. Зінченко пропонують розглядати як складну структуру, в якій виокремлюється кілька блоків, кожен з яких є різноаспектним.

**I–й блок:** питання, пов'язані з висвітленням сутності та специфіки юридичної професії.

**II–й блок:** вивчення юридичної діяльності та її співвідношення з правовою наукою та освітою.

**III–й блок:** питання, присвячені вивченню системи деонтологічних вимог до професійних якостей юристів та їх діяльності у правовій сфері, які в залежності від конкретної форми закріплення та забезпечення поділяються на правові, етичні (моральні) та корпоративні (професійні).

*«Деонтологія» спочатку визначалася як наука про належне у взаєминах між людьми. Термін введений англійським юристом-філософом І. Бентамом у 1832 році для позначення теорії моральності в цілому.*

Будь-яка діяльність людини має базуватись на принципах і цінностях, які співзвучні з мораллю, тобто мати кордони «добре» і «погано», «дозволено» та «заборонено». Це необхідно для того, щоб підтримувати певний порядок у суспільстві. Головна роль у процесі підтримання порядку в суспільстві належить **праву**. Власно кажучи, саме завдяки йому, на сьогоднішній день ми маємо урядоване життя.

Юридичний контекст пронизує наше життя як голка, яка шиє одяг. З моменту народження людина зустрічається з правом та його регулюванням – свідоцтво про народження стає нашим першим документом і надалі «право» буде реєструвати всі значні події людського життя: початок і кінець навчання в школі та інституті, реєстрація шлюбу (або його розірвання), народження дітей, придбання майна (або його відчуження), зміна місця роботи або проживання і так далі.

***Право** – це система загальнообов'язкових, формально-визначених, прийнятих в установленому порядку та гарантованих державою **правил поведінки**, які регулюють суспільні відносини.*

*Право – один з головних регуляторів суспільних відносин.*

Потреба в юридичному (правовому) регулюванні людських відносин буде існувати стільки ж, скільки існує людство. Так само, як і потреба в спеціалістах, які можуть здійснювати це регулювання професійно та якісно, захищати права та інтереси людини, а у випадку їх порушення – допомагати відновлювати їх у судовому порядку.

Яким має бути юрист? Якими компетенціями володіти? На яких правових та етичних основах побудує свою діяльність? Якою може бути юридична практика? Відповіді на ці питання може дати наука та навчальна дисципліна «Юридична деонтологія».

Студентам варто знати, що «наука» і «навчальна дисципліна» - не тотожні поняття.

**Наука** – це сфера людської діяльності, спрямована на вироблення і систематизацію знань про певний об'єкт та предмети дослідження. Ця діяльність здійснюється шляхом збору фактів та іншої інформації, їх опрацювання різними науковими методами: систематизації, аналізу та іншими, для складання певних висновків та поповнення загальнолюдського капіталу знань.

Також науку визначають як сферу людської діяльності, функцією якої є вироблення і теоретична систематизація об'єктів, знань про дійсність. Вона також є однією із форм суспільної свідомості, складовою частиною духовної культури суспільства.

**Загальною метою науки** як системи знань є опис, пояснення і прогнозування процесів та явищ дійсності, які становлять предмет її вивчення, на основі відомих і тих, що відкриваються нею, законів.

Законодавство України визначає **наукову діяльність** як «інтелектуальну творчу діяльність, спрямовану на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження».

**Навчальна дисципліна** – це предмет, що викладається у вищому навчальному закладі, який побудовано згідно навчальному плану. **Навчальна дисципліна** – це теж система знань про певний об'єкт та предмет, але її завдання – поділитись цими знаннями з майбутніми фахівцями.

Головна ціль тут не провести дослідження та відкрити нову грань істини, чи навпаки, спростувати якісь наукові постулати. **Завдання навчальної дисципліни** – познайомити студентів з певною сферою знань, таким чином, щоб сформувати у них розуміння суттєвого змісту цієї сфери та її цінностей, а також розвинути сукупність нових вмінь і навичок.

*Навчальна дисципліна (у вищому навчальному закладі) - педагогічно адаптована система понять про явища, закономірності, закони, теорії, методи тощо будь-якої галузі діяльності (або сукупності різних галузей діяльності) із визначенням потрібного рівня сформованості у тих, хто навчається, певної сукупності умінь і навичок.*

### **Завдання навчальної дисципліни Юридична деонтологія:**

- надати змістовну та зрозумілу, актуальну та корисну здобувачу вищої освіти інформацію про юридичну професію; її зміст, структуру та різновиди;
- познайомити студентів з юридичною структурою держави (тобто пояснити, як працює право, як головний регулятор суспільних відносин в суспільстві – через які державні органи юридичного профілю/фаху);
- розвинути навички та вміння роботи з: 1) з інформацією, 2) з пошуковими системами, 3) з юридичними документами (в тому числі нормативно-правовими актами).

### **1.2. Історія юридичної деонтології**

Розвитку юридичної деонтології передував розвиток юридичної професії, як окремого виду соціальної діяльності.

Історія виникнення юридичної професії дуже цікава і починається багато століть назад – в древньому Римі. Стародавні юристи з'явилися в колегії понтифіків. Це був вищий жрецький інститут царського і республіканського періоду, де зосереджувалася знання сакрального права, вироблялися правила його тлумачення, велися записи юридичних прецедентів і давалися компетентні юридичні поради.

Юридична професія формувалася одночасно з формуванням Римського права. Це одна з найдавніших систем права, багато інститутів якої використовуються і в сучасних нормах закону багатьох держав світу. Саме в цей період з'явилося **поняття приватної власності**, а отже, і необхідності її захисту.

Причому захисту не фізичного, а юридичного. Якщо за злочини судили в ті часи емоційно і у законодавстві не було будь-якої систематизації, то до майнових прав ставлення було інше.

*Рим - одна з наймогутніших стародавніх цивілізацій, що отримала назву від її столиці - Риму. Піку своєї могутності Стародавній Рим досяг у II столітті н. е., коли під його владою опинилися народи Північної Африки, Середземномор'я, Європи та Близького Сходу. Тобто, територія цієї держави розповсюджувалась на все узбережжя Середземного моря.*

*Історія Стародавнього Риму мала три основні етапи: Царський (середина VIII століття до н. Е. - 510 рік до н. Е.), Республіканський (509 рік до н. Е. - 27 рік до н. Е.) Імператорський (27 рік до н. е. - 476 рік н. е.).*

Попередниками юристів вважають також софістів Стародавньої Греції. Однак їх не можна назвати юристами в повному сенсі слова: софісти володіли мистецтвом красномовства, вони були вмілими ораторами та допомагали громадянам підготуватися до виступу в суді для захисту своїх інтересів. Право Стародавньої Греції не знало інституту представництва, тому в суді кожен повинен був відстоювати свої інтереси особисто, а красномовство вважалось ледь не головною чеснотою. Софісти давали консультації, але не за юридичним змістом спору, а що і як слід говорити в суді, яким чином можна відстояти свою правоту, збудувавши логічний ланцюжок із доказів.

Натомість, саме в Римі, понтифіки давалися професійні юридичні поради, як по відправленню релігійних культів, так і по «життєвим» справам різного роду. Джерелами права тоді були звичаї, а носіями таких спеціальних знань - виключно патриції, представники вищої касті корінних жителів Риму. У III ст. до н.е. головний понтифік став давати консультації усім бажаючим. Таким чином, юриспруденція ступила на новий виток розвитку і стала існувати як світське, тобто - відокремлене від релігії знання.

*Слово «юрист» походить від стародавнього латинського слова *jus*, що означає право в повному розумінні слова, і законність. Згодом це слово стали застосовувати до назви професії, пов'язаної з законом в тій чи іншій мірі, його тлумаченням і застосуванням.*

Діяльність юристів із самого початку стала відігравати важливу роль для римської держави, і суттєво вплинула на розвиток права в наступні епохи в багатьох країнах світу.

До юристів зверталися за допомогою під час укладання угод, при наявності будь-яких правових сумнівів, для складання позовів і отримання порад про те, як вести справу в суді. Попит на такі послуги слугував тому, що охочих займатись юридичною справою почали навчати в окремих школах, а найдосвідченіші практики починають писати свої труди, розмірковувати над природою юридичних дій та прав, створюючи наукове підґрунтя.

Подальший розвиток суспільних відносин та торгівлі потребував все більшої кількості фахівців, які могли би супроводжувати законність їх здійснення, тобто – юристів. Дуже гострими починали ставати питання якості юридичних послуг та особистих якостей людини, які їх надають. Адже серед юристів зустрічалися і шахраї, які користувалися тим, що мають спеціальні знання, на відміну від інших громадян, та використовували їх на власне благо замість того, щоб слугувати людям. Питання етики та моралі концентрують на собі увагу суспільства.

Поступово людство починає розмірковувати над розробкою свого роду кодексу професійної поведінки, який би сприяв забезпеченню найбільш сприятливих умов для особи, яка користується тими чи іншими соціальними послугами. Вперше здійснив спробу науково осмислити й систематизувати таку соціальну потребу англійський філософ і правознавець Ієремія Бентам. Він розробив **модель науки про норми професійної поведінки людини, яка має владу**. І.Бентам

вважав деонтологію наукою про професійні обов'язки, зокрема, про внутрішній імператив обов'язку.

Акцент уваги, на думку І. Бантама, має бути на моральному обов'язку людини, представника владної професії.

*Перші «етичні кодекси» ми можемо побачити у представників медичної професії. На сьогодні збереглася значна кількість історичних пам'яток, які свідчать про розвиненість медичної деонтології. Так, наприклад, в античний період Гіппократом був сформульований цілий ряд етичних норм лікаря-мудреця: “Все, що шукаємо в мудрості, все це є і в медицині, а саме: презирство до грошей, совісність, скромність, простота в одязі, повага, розсудливість, рішучість...”*

Активний розвиток юридичної деонтології відбувається з початку ХХ століття. Це пояснюється тим, що в ті часи юридична професія набуває все більшої затребуваності у суспільстві, адже всесвітні тенденції призводять до високих потреб чіткого та ефективного регулювання суспільних відносин правом.

Юридична деонтологія почала викладатись на юридичних факультетах нашої країни у кінці 1970-х років, цю навчальну дисципліну запропонував ввести С.С. Алексєєв, видатний науковець-правознавець, а називалась дисципліна «Введення в юридичну спеціальність».

Перший підручник починався зі слів автора: **«Вам, першокурсники!»**, а у вступі говориться, **що цей предмет – лише найперший крок у юридичній підготовці, покликаний попередньо познайомити тих, хто прийшов в юридичний вуз, з сутністю і значенням юридичної роботи. Також це рекомендації Вам до того, як опанувати юридичну професію і засвоїти етичні вимоги до таких відповідальних професій, як: слідчий, суддя, прокурор, адвокат, нотаріус та інші.**

У юридичному середовищі відбулося усвідомлення її представниками своєї фахової приналежності, соціальної ролі, що

накладає на них професія, своїх професійних цілей, завдань і необхідності контролю, що забезпечує їх належне виконання.

### **1.3. Поняття «юриспруденція» та її значення для суспільства і держави**

Слово «юриспруденція» знають практично всі, але не кожен може виразно пояснити, що значить суть цього слова.

**Юриспруденція** (від лат. Jus – право і лат. Prudentia — передбачення, розумність, мудрість) – комплексна суспільна наука, система знань про виникнення, розвиток і функціонування права і держави. А простими словами можна сказати, що юриспруденція – це наука про право та правові явища, або правознавство.

Цей термін («юриспруденція») є досить давнім. Він виник у Стародавньому Римі приблизно наприкінці IV – на початку III століття до н.е. Початкові ознаки явища «юриспруденція» виникли з появою в суспільстві найпростіших правових форм – правил поведінки, які на той час були проявами звичаїв або традицій, але, через свою важність – ставали загально обов'язковими для виконання членами суспільств. Це було, умовно кажучи, «протоправо», предтеча сучасного писаного права, як системи правил поведінки, які регулюють життя суспільства у державі.

Через ускладнення суспільних відносин і організації влади, з розвитком товарно-грошових відносин у середньовічних державах виникала потреба в удосконаленні правил поведінки та у забезпеченні їх непорушності. Отже виникла потреба надати правовим нормам більшої визначеності. Впровадження практики фіксації правових звичаїв, перехід до писаного права ознаменував започаткування нового етапу еволюції не лише права, але й юриспруденції, як «науки про право».

**В сучасній юридичній літературі термін «юриспруденція» використовується в різних значеннях. Іноді його ви-**

користуються для позначення правової думки і правосвідомості. У Франції слово «юриспруденція» (jurisprudence) часто використовують як синонім поняття «судова практика».

Однак найбільш поширеним тлумаченням терміну «юриспруденція» в правовій літературі є подання цього поняття як синоніма терміну «**юридична наука**».

**Юриспруденція, як юридична наука** є однією з суспільних наук. На відміну від наук, що вивчають природні явища і процеси, таких як фізика, хімія, астрономія тощо, **суспільні науки вивчають відносини**, які складаються між людьми і їх утвореннями.

*У широкому розумінні юриспруденція означає сукупність знань про всі правові явища, які існують в юридичному полі держави, а також всієї юридичної практики.*

**До сфери юриспруденції відноситься:**

- правова наука,
- юридична освіта,
- юридична практика,
- правотворча та правозастосовна діяльність,
- судова діяльність,
- всі юридичні процеси, які відбуваються в державі тощо.

**Юриспруденція – це гарантія суспільного порядку**, і, водночас з цим, продукт еволюції людської культури, який потребує подальшого розвитку та вдосконалення, через високоякісні кадрові поповнення фахівців цієї сфери, вдосконалення юридичного інструментарію, зміцнення етичної та ціннісної основи.

#### 1.4. Хто такі юристи та чим займаються. Критерії придатності до юридичної професії

**Юрист/ка** – це фахівець/фахівчиня з правознавства, юридичних наук; практичний діяч/діячка у галузі права. Таке визначення дає Словник української мови.

Як зазначають С. Д. Гусарев та О. Д. Тихомиров, **юрист** – це професіонал, який має фундаментальні та спеціальні правові знання, глибоко переконаний у винятковому призначенні права і законності для суспільства, кваліфіковано користується юридичним інструментарієм при розв’язанні юридичних проблем в ім’я захисту прав і законних інтересів громадян.

Інші автори пропонують називати юристом спеціаліста, який використовує свої знання на практиці, тобто має навички щодо складання юридичних документів, виконання всіх дій та операцій із застосуванням необхідних засобів і способів у процесі вирішення юридичної справи, які належать до його професійної компетенції.

На нашу думку, слушним є наступне визначення. **Юрист** – це особа, яка отримала професійну вищу юридичну освіту та володіє спеціальними знаннями, щодо правотворення, правотлумачення і правозастосування, а також здійснює професійну діяльність у юридичній сфері.

Також в нормативно-правовому акті «Концепція розвитку юридичної освіти» закріплено визначення терміну «Правник». **Правник** – це особа, яка завершила навчання в правничій школі та успішно пройшла атестацію випускників, включаючи складання Єдиного державного кваліфікаційного іспиту для здобувачів ступеня магістра права.

**Юристи займаються обслуговуванням юридичних процесів** у всіх сферах життя, у сферах публічних та приватних відносин. Адже всі види людських відносин наразі врегульовані правом, принаймні – в тій, або в іншій їх частині.

Наприклад, особисті відносини між двома людьми, на перший погляд, правом не регулюються, адже в законодавстві не прописані правила для дружби або кохання. Проте, якщо в особистих відносинах починається насилля – тут може

з'явитись, так би мовити, «правове втручання»: одна особа може подати позов проти іншої, вимагаючи відшкодувати моральну чи матеріальну шкоду. Ось тут в житті людей і з'являються юристи, вони допомагають відновити порушенні права, надаючи правові консультації, складаючи документи, можуть представляти інтереси осіб в судовому процесі.

**Юристи забезпечують функціонування економічної та фінансової сфер господарювання**, здійснюючи документальний супровід господарських договорів, банківських операцій, угод на ринку цінних паперів тощо. Трудові відносини також потребують професійного оформлення, як і всі види майнових відносин. Фіксація різноманітних актів цивільного стану (одруження, розлучення, зміна прізвища і т.д.); сімейні відносини, в яких є питання всиновлення та піклування; здійснення підприємницької діяльності; діяльність у громадській сфері (створення громадських об'єднань) – всі ці явища потребують участі фахівців права, тобто – юристів.

### **Цінності та принципи професії юриста**

**Цінність** – це важність, значимість та корисність (предмету, явища, людини, вчинку). Вивченню людських цінностей присвячений розділ філософії аксіологія.

**Принципи юридичної практичної діяльності** – це основні засади, вихідні положення, ідеї, які орієнтирами, вимогами її здійснення, відбивають сутнісні властивості права. Принципи юридичної практичної діяльності є похідними від принципів права, конкретизують і деталізують їх.

### **До загальноправових принципів відносяться:**

- **принцип гуманізму** – домінування у формуванні і функціонуванні правової системи, правовій та юридичній діяльності невід'ємних природних прав і свобод людини;

**- принцип рівності громадян перед законом** – всі громадяни незалежно від національної, статевої, релігійної й іншої належності, посадового стану мають рівні загальногромадянські права і обов'язки, несуть рівну відповідальність перед законом;

**принцип демократизму** – право, законодавство адекватно відображають волю народу, формуються через безпосередню і посередню форми демократії, а інститути права повинні забезпечувати адекватну педалізацію волі народу;

**принцип законності** – здійснення всіх правових форм діяльності держави, функціонування громадянського суспільства, громадян на основі і у відповідності з нормами права, природними правами і обов'язками людини;

**принцип взаємної відповідальності держави і особи** – не тільки особа відповідальна перед державою, але й держава перед особою.

### **До основних принципів юридичної професії відносяться:**

- законність діянь юриста та його рішень;
- рівність суб'єктів перед законом та правом;
- незалежність юриста при веденні юридичної справи від власних інтересів та зовнішнього тиску;
- неупередженість;
- чітка та зрозуміла обґрунтованість його рішень;
- професіоналізм (компетентність);
- справедливість;
- гуманізм;
- повага до особи, її прав та свобод, права в цілому;
- екологічне поєднання гласності і конфіденційності.

### **Чим займаються юристи?**

**Юристи надають правову допомогу та юридичні послуги фізичним та юридичним особам.**

**Це може виявлятися у наступних діях правників:**

- вивчення нормативних актів і застосування їх на практиці, тлумачення законів;
- надання консультацій;
- складання документів;
- методичне керівництво правовою роботою;
- участь у судових процесах (адміністративному, цивільному, господарському, кримінальному, у процесах, пов'язаних з корупцією та правом інтелектуальної власності);
- правова освіта, просвіта, виховання та пропаганда правових цінностей тощо.

### **Критерії придатності до юридичної професії**

Наявність у людини професійних знань, умінь і навичок – це важлива, але не головна складова її професійної придатності. Важливо те, в яке русло спрямовує людина ці навички і чим вона керується під час їх використанні.

Тобто – особистісні якості, морально-духовні цінності та спрямованість фахівця, в цілому відіграють надзвичайно важливу роль у професійній діяльності людини – юриста.

### **Критерії придатності до юридичної професії:**

1) **кваліфікаційні критерії** (відображаються в документах про здобуту освіту, про перепідготовку чи підвищення кваліфікації);

2) **об'єктивні критерії** (відображають ефективність праці юриста через використання кількісних і якісних характеристик, наприклад за числом розкритих злочинів, отриманих заохочень чи стягнень, за його ставленням до виконання своїх службових обов'язків і т.д.);

3) **психологічні критерії** (виявляються при психодіагностиці і стосуються психологічної придатності людини до юридичної діяльності).

## **Фактори професійної придатності юристів:**

**I фактор** – високий рівень соціальної (професійної) адаптації (цей фактор визначається наявністю таких якостей, як високий рівень правосвідомості, чесність, мужність, добросовісність, дисциплінованість і т.д.).

**II фактор** – нервово-психічна (емоційна) стійкість (якості: високий рівень самоконтролю, стійкість до стресу, працездатність в критичних та фруструючих ситуаціях і т.д.).

**III фактор** – високий рівень інтелектуального розвитку, пізнавальна активність юриста (якості: ерудиція, кмітливість, гнучке мислення, аналітичний склад розуму, інтуїція і т.д.).

**IV фактор** – комунікативна компетентність юриста (якості: комунікабельність, емпатійність, володіння вербальними і невербальними засобами спілкування, вміння вирішувати конфлікти і т.д.).

**V фактор** – організаторські здібності (якості: активність, ініціативність, самостійність, відповідальність і т.д.).

*Перелік особистісних якостей, якими має володіти людина, яка хоче стати юристом, виглядає наступним чином:*

*посидючість, терпіння, обов'язковість, відповідальність, акуратність, чесність, порядність, старанність, емоційна і вольова стійкість (здатність до самоконтролю), ввічливість, ерудованість, справедливість.*

**Також можна навести перелік якостей, які будуть перешкоджати ефективності професійної діяльності.**

**До таких відносяться наступні якості:**

- відсутність здібностей до аналітичного і логічного мислення;
- погана пам'ять,
- швидка стомлюваність,
- неуважність,
- недисциплінованість,

- імпульсивність і запальність,
- нестриманість і грубість у поведінці;
- відсутність схильності до роботи з людьми;
- відсутність морально-етичних цінностей у особи, тощо.

### **1.5. Юридична освіта: стандарти та завдання**

Для того, щоб нинішні здобувачі вищої освіти могли успішно складати кваліфікаційні іспити в таких юридичних спеціалізаціях, як нотаріат та адвокатура, без ускладнень проходити конкурсний відбір на державну службу та щоб повністю реалізовувати свій професійний та творчий потенціал, вже кілька років поспіль проводиться активна роботи в напрямку удосконалення юридичної освіти.

Здійснюється вона зусиллями багатьох суб'єктів, серед яких органи державної влади, представники іноземних інституцій, вищі навчальні заклади тощо.

**Словникове визначення терміну «юридична освіта» наступне:** це частина системи спеціалізованої освіти, яка забезпечує підготовку правознавців (юристів) для роботи в державному апараті, судах, адвокатурі, народному господарстві, правоохоронних органах.

**Мета юридичної освіти** – формування компетентностей, необхідних для розуміння природи і функцій права, змісту теоретичних засад (доктрин), принципів і основних юридичних інститутів, застосування права, а також меж юридичного регулювання різних суспільних відносин. Здобувачі юридичної освіти повинні бути готові до захисту прав людини та основоположних свобод, утвердження верховенства права, будучи відданими принципам людської та професійної гідності, справедливості, рівності, неупередженості, незалежності, співпереживання та дотримання високих етичних стандартів.

**Основним завданням правника (юриста)** є утвердження верховенства права через захист прав і свобод людини та основоположних свобод.

**Юридична (правнича) професія** – це професія, що передбачає діяльність із застосування права. Ознаками правни-

чої професії є її самоврядність, професійна незалежність та професійна відповідальність. Окремі види правничої діяльності в силу їх соціальної значущості регулюються державою.

З 2018 року в Україні було введено Єдиний стандарт вищої юридичної освіти за спеціальністю 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

*Згідно цього документу, об'єктом вивчення є право як соціальне явище. Вивчення права та його джерел ґрунтується на правових доктринах, цінностях і принципах, в основі яких покладені права та основоположні свободи людини.*

**Цілі навчання в юридичному вищому навчальному закладі є натупними:** формування здатності розв'язувати складні спеціалізовані завдання у сфері права з розумінням природи і змісту його основних правових інститутів, а також меж правового регулювання різних суспільних відносин.

**Теоретичний зміст предметної області складають знання про:**

- 1) основи поведінки індивідів і соціальних груп;
- 2) творення права, його тлумачення та застосування;
- 3) правові цінності, принципи,
- 4) природа і зміст правових інститутів,
- 5) етичні стандарти правничої професії.

**Вища юридична освіта** здобувається особою у вищому навчальному закладі у результаті засвоєння інформації про державу і право, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації.

**Підготовка фахівців з вищою освітою** здійснюється за відповідними освітніми чи науковими програмами на різних рівнях вищої освіти:

- 1) перший (бакалаврський) рівень – диплом бакалавра
- 2) другий (магістерський) рівень – диплом магістра
- 3) третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень – диплом доктора філософії
- 4) науковий рівень – диплом доктора наук

### Завдання для самостійної роботи

#### *Питання для самоконтролю:*

1. Що собою представляє деонтологія як наука та яких видів буває?
2. Як співвідносяться поняття «наука» та «навчальна дисципліна»?
3. Назвіть, що є предметом навчальної дисципліни «Юридична деонтологія»?
4. Розкажіть, де і коли виникла та почала розвиватись юридична професія?
5. Якими були історичні та соціальні передумови виникнення Юридичної деонтології?
6. Дайте визначення поняття «юриспруденція», розкажіть про значення юриспруденції для людського суспільства.
7. Вкажіть, кого можна називати юристом?
8. На яких цінностях та принципах має ґрунтуватись діяльність юриста в Україні?
9. Назвіть фактори професійної придатності юристів, які вам відомі.
10. Що представляє собою вища юридична освіта та яких рівней буває?

#### *Практичне завдання:*

Складіть «карту юридичної професії», яка має містити перелік якостей, якими варто володіти юристу; перелік завдань, які юристи виконують.

#### *Теми доповідей:*

1. Юридична деонтологія як сучасна наука: завдання та цінності.
2. Розвиток юридичної професії в часі та просторі.
3. Юридична освіта в Україні: тенденції та завдання.

*Література:*

*Основна література*

1. Етика правника: збірка тез доповідей і повідомлень учасників круглого столу (21 листопада 2019 р.) / за ред. Т.Б. Вільчик, Я. О. Ковальової. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2019. 307 с.
2. Тетарчук І.В. Юридична деонтологія: навчальний посібник для підготовки до іспитів. Київ: ЦУЛ. 2020. 158 с.
3. Петришин О. В., Зінченко О. В. Юридична деонтологія: посіб. для підгот. до заліків та іспитів. Харків : Право, 2018. 84 с.
4. Гапотій В.Д., Мінкова О.Г. Юридична деонтологія: навчальний посібник. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. 146 с.
5. Професійна етика юриста: навчально-методичний посібник (у схемах) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 108 с.
6. Кацавець Р. С. Професійна етика юриста: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2017. 148 с.
7. Петришин О. В., Зінченко О. В. Юридична деонтологія: посіб. для підгот. до заліків та іспитів. Харків: Право, 2017. 84 с.
8. Кацавець Р.С. Юридична деонтологія: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2016. 126 с.
9. Молдован А., Добкіна К., Ключова Є. Юридична деонтологія: навчальний посібник. К.: Алерта. 2016. 226 с.
10. Пендюра М.М., Дручек О.В. Юридична деонтологія: навч. посіб. Частина 1. Київ: НАВС, 2014. 169 с
11. Петришин О.В., Уварова О.О., Погребняк С.П. Юридична деонтологія: підручник. Київ: «Право». 2014. 248 с.
12. Сливка С.С. Юридична деонтологія: підручник. Київ: «Право». 2015. 296 с.
13. Малахов В.А. Етика: курс лекцій. Острог: Нац. ун-ту «Острозька академія», 2014. 213 с.
14. Юридична деонтологія. Основи юридичної діяльності: навчальний посібник; 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Знання. 2008. 495 с.

*Додаткова література*

1. Єфремова Н. В., Корнієнко І. В. Історія української юриспруденції: навчально-методичний посібник. Одеса: Юридична література. 2020. 112с.
2. Гуцаленко Л.В., Бралатан В.П., Здирко Н.Г. Професійна етика. Київ: ЦУЛ. 2019. 256 с.
3. Професійна етика юриста: підручник. В. С. Бліхар та ін.; за ред. проф. В. С. Бліхара; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів - Хмельницький: Хмельниц. ун-т упр. та права. 2016. 357 с.
4. Кацавець Р. С. Основи правової культури юриста: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2017. 132 с.
5. Словник української мови: в 11 томах. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980. URL: [http://ukrlit.org/slovyk/slovyk\\_ukrainskoi\\_movy\\_v\\_11\\_tomakh](http://ukrlit.org/slovyk/slovyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh)
6. Юридична енциклопедія: в 6 томах; редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2002. Т. 4: Н–П. 720 с.
7. Юридичні терміни. Тлумачний словник/ В. Г. Гончаренко, А. П. Андрушко, Г. П. Базан та ін.; за ред.. В. Г. Гончаренка. 2-ге вид. Київ: Либідь, 2004. 320 с.
8. Про наукову та науково-технічну діяльність. Закон України № 848-VIII від 26.11.2015. Відомості Верховної Ради. 2016. № 3 ст. 25. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws>
9. Стандарт вищої освіти перший (бакалаврський) рівень, галузь знань «Право» Затверджено і введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 12.12.2018 р. № 1379.
10. Щодо нормативно-методичного забезпечення розроблення галузевих стандартів вищої освіти. Лист Міністерства освіти та науки України № 1/9 - 484 від 31.07.2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-484290-08#Text>

## **Розділ 2. Юридична діяльність: характеристика та зміст**

### **2.1 Юридична діяльність як різновид соціальної**

Перш ніж розглянути юридичну діяльність, як особливий вид діяльності соціальної, варто звернути увагу на те, як побудовано наше сучасне життя в державі і громадському суспільстві.

Те, що ви зараз читаете ці строки, означає, що ви вступили до вищого навчального закладу, з наміром отримати вищу юридичну освіту. Вона потрібна для того, щоб отримати професію та почати виконувати професійні обов'язки, влаштувавшись на роботу.

Така ієрархія завдань та поступових кроків можлива наразі тому, що суспільство досягло певного рівня розвитку, побудувавши сталу структуру, в якій є порядок. Цей порядок утримується завдяки правилам, які встановлені для всіх сфер життя. Ці правила окреслюють межі – що можливо/дозволено, а що неможливо/заборонено, а за порушення правил передбачені санкції, свого роду покарання.

**Коли ми живемо в суспільстві – ми постійно знаходимося у відносинах з іншими людьми.**

*Життя людей складається із відносин. Кожного дня людина спілкується та контактує з іншим, в контексті різних відносин: особистих, ділових, творчих, освітніх та інші.*

Відносини з іншими людьми – велика частина нашого життя і, щоб вони відбувались належним чином, тобто щоб не порушувались наші законні права та інтереси, а ми не порушували права інших і не завдавали їм шкоди, існує єдиний універсальний механізм та алгоритм, який допомагає будувати відносини належним чином. Цей механізм – **право**, як си-

стема загальнообов'язкових та формально визначених правил поведінки, встановлених державою.

Право потрібно для того, щоб врегулювати всі відносини в суспільстві та державі, право існує, щоб в суспільстві панував порядок, а життя людей було спокійним, зрозумілим, таким, яке можна планувати та реалізовувати у безпечних умовах.

**Соціальна діяльність** – це сукупність дій та вчинків, які складають поведінку людини в суспільстві. Види соціальної діяльності: трудова діяльність, творча, політична, благодійна, медична, громадська, юридична.

*Юридична діяльність – різновид соціальної діяльності, яка здійснюється фахівцями-юристами, та має на меті упорядкування відносин, оформлення, реалізацію або захист прав та законних інтересів.*

**Юридична діяльність** – це система юридично значущих, законодавчо регламентованих дій та операцій, які здійснюються юристами-професіоналами і спрямована на задоволення публічних або приватних інтересів та отримання правового результату.

### 2.2. Історія виникнення юридичної діяльності

**Термін «юриспруденція» походить від латинського слова «jurisprudentia», що перекладається як – знання права і воно є досить давнім. Цей феномен виник у Стародавньому Римі приблизно наприкінці IV – на початку III століття до н.е. І до цього факту ми повернемося через кілька абзаців.**

Але таке явище, як «юриспруденція» зародилося на Стародавньому Сході набагато раніше виникнення Давньоримської імперії.

**Початкові ознаки явища «юриспруденція» виникли з появою в суспільстві найпростіших засобів регулювання**

**відносин між людьми – звичаїв, традицій та усних (не писаних) правил поведінки.**

Адже потреба в суспільному порядку виникла, на нашу думку, одночасно з появою перших людей. Потрібні були «правила життя» для спільноти, які б регулювали поведінку людей, вказували, що припустиме, а що не дозволено у цій спільноті. Це і було «**протоправо**», предтеча, пращур права сучасного.

З розвитком суспільства правила життя (норми права) ускладнювались, їх ставало все більше, адже відносини розвивались і ставали різноманітними, право йшло за життям, відповідало на його потреби. Між людьми виникали конфлікти і вони потребували допомоги сторонньої людини, щоб конфлікт вирішити та «розсудити», хто правий, а хто винний.

Для вирішення спорів спочатку звертались до найбільш поважних та авторитетних людей спільноти, до старейшин, або місцевих правителів та царів. А з часом з'явиться окрема професія «суддя», це персона, яка знає закони і має життєвий досвід, якій суспільство доручає вирішувати складні питання, від яких часто залежать людські долі.

*Юристи, як знавці права (правил поведінки), юридичних технік та інструментів, таких як: складання документів, виступ на суді, консультування та надання юридичних порад, почали бути затребувані в часи Римської імперії, але історія професії почалась ще в Древній Греції.*

Саме там у 2-й половині V – першій половині IV століть до н. е. виник своєрідний напрям філософії, який мав назву «Софізм» або «Софістика», а «софістів», в перекладі з грецької мови цей термін означає «ті, що мудрують», вважають прототипами сучасних адвокатів.

Софісти були універсальними вчителями, які навчали всіх бажаючих мудрості. У ті часи вважалося, що навчання має бути побудоване не на отриманні знань, а на вмінні міркувати.

Софісти часто готували людей до виступів у суді, консультуючи їх не за юридичним змістом спору, а допомагаючи по-

будувати красиву та переконливу логіку розмірковувань та розвинути красномовність. Вони були гарними вчителями з ораторського мистецтва.

**Але, у софістики була і зворотна сторона медалі.**

*На початковому етапі софістика мала просвітницький характер, однак, її основою були принципи, які породили марнослів'я. Софісти не помітили ризики, які самі заклали у цю філософію – втрата змісту. Чисельні розмірковування можуть привести у...нікуди. Наприклад, висловлювання, якому вже більше двох тисяч років: «Те, що не втрачав, ти маєш. Ти не втрачав рогів, отже, ти їх маєш».*

**Юридична діяльність, як фахова та важлива, актуальна професія, окреслилась, як вже відзначалось раніше, у Древньому Римі.** Невипадково «римське право» - як галузь правової науки і як одна із давніх та впливових правових систем, лишається у фокусі уваги науковців, адже витoki сучасної юридичної науки та її коріння – саме в римському праві.

Закони римських царів – перші писані джерела права. До цього право існувало більше у вигляді звичаїв, традицій, які передавались із покоління у покоління в усній формі. В Римі закони почали «створювати» люди, які були носіями спеціальних юридичних знань, остаточно відокремивши право від релігії.

Також тут було створено найпершу класифікацію видів юридичної діяльності. Юристи древнього Риму виокремлювали 3 форми юридичної діяльності: наукову, освітню та практичну. В Древньому Римі вперше було створено інститут громадянства.

**Наукова юридична діяльність** – це, в першу чергу, інтелектуальна діяльність, що спрямована на вивчення права в теоретичному і прикладному аспектах, правових форм організації і функціонування держави, суспільства, їхніх окремих інститутів. Її мета – розширення кругозору, поглиблення

знань, розробка доктрин. Це теорія, яка створює змісти для правового життя суспільства.

**Освітня юридична діяльність** – це діяльність з передачі юридичних знань та спеціальної фахової інформації; яка, також реалізовує процеси навчання і виховання.

**Юридична практична діяльність** – це система свідомовольових конкретних дій і операцій з охорони і захисту прав, свобод та законних інтересів особи, що здійснюються юристами на професійній основі у межах права і мають юридичні наслідки. Саме на ній ми зупинимо увагу в наступному підрозділі.

### 2.3. Юридична практична діяльність в Україні

Право, як універсальний та офіційний регулятор відносин, слугує тому, щоб в суспільному житті був порядок, передбачуваність та безпека. Встановлені правила поведінки, які містяться в законах та інших нормативно-правових актах, знають далеко не всі люди нашої країни.

**Носіями спеціальних знань про права, обов'язки, процедури реалізації своїх прав та їх захист, в разі порушення, є юристи.**

*Юрист/ка – це особа, яка отримала повну вищу юридичну освіту, що підтверджено дипломом, встановленого зразка.*

**Право** – це не тільки перелік дозволів і заборон, це також великий масив процедурних норм, які регулюють сам порядок здійснення всіх дій.

Наприклад, якщо пара бажає одружитись – їм треба виконати певну процедуру: взяти своє документи, піти до спеціального органу, який реєструє акти цивільного стану (шлюби), заповнити заяву, потім прийти у назначену дату та підписати спеціальні документи. Так відбудеться юридична процедура реєстрації шлюбу, яка призведе до настання цілої низки нас-

лідків: у подружжя з'являться нові права та обов'язки, яких не було раніше, до того, як вони змінили свій статус з «наречених» на «чоловіка і дружину».

Ось так непомітно право «вплітається» в тканину людського життя, регулюючи, власно кажучи, всі суттєві події – від народження до смерті.

А юридична діяльність є важливим і надійним засобом здійснення охорони різних соціальних благ та порядку, розв'язання суперечностей та вирішення конфліктів, які постійно виникають між людьми та різними групами спільноти, задля задоволення публічних та приватних інтересів і потреб, що й зумовлює її організуючу природу.

**Юридична діяльність супроводжує всі суспільні процеси**, адже вона складається з:

1) консультування юристами учасників відносин, надання роз'яснень та порад з приводу законності та протиправності тих або інших дій;

2) складання та оформлення документів (заяв, скарг, позовних заяв, договорів та інше);

3) оформлення угод в господарській сфері, фінансовій, трудовій та інше;

4) представництво інтересів фізичних та юридичних осіб в судах різних інстанцій та всіх інших державних установах;

5) робота у сфері державного управління та безпеки, охорони правопорядку;

6) судова діяльність;

7) виконання судових рішень;

8) реєстрація документів;

9) захист прав і свобод людей чи організацій;

10) надання інших юридичних послуг.

Юристи на професійні основі займаються вивченням, складанням та тлумаченням законодавства. Вони працюють як у приватному, так і у державному та міжнародному секторах.

### **Юридична діяльність в приватному секторі, це:**

- праця юристів в приватних підприємствах та компаніях, наприклад – в юридичних відділах, або на посаді юриста;
- надання юридичних послуг, як суб'єкт підприємництва, наприклад створивши власне підприємство, або приватний офіс, в якому працюють адвокати чи юрисконсульти;
- приватний нотаріус, приватний детектив також здійснюють юридичну діяльність.

### **Юридична діяльність в державному секторі, це:**

1. Здійснення функціональних обов'язків юриста в установах, підприємствах та організаціях, які створені та керуються державою. Наприклад – ті ж самі юридичні відділи є на будь-якому державному підприємстві, в кожній установі та у більшості організацій.

2. Робота в органах державної влади, таких як: національна поліція, національна гвардія, державна прикордонна служба, прокуратура, служба безпеки України та багато інших.

### **Юридична діяльність у міжнародному секторі, це:**

- робота юристів у міжнародних компаніях та підприємствах;
- складання міжнародних договорів;
- перевірка документів на предмет відповідності міжнародному законодавству;
- тлумачення міжнародного законодавства;
- юридичне супроводження міжнародної діяльності компаній та підприємств;
- представлення інтересів приватних та державних інституцій нашої країни у міжнародних судах та правоохоронних органах тощо.

*Юридичну діяльність з наукової точки зору можна класифікувати на такі види: **правотворча, правозастосовна, правоохоронна, контрольно-наглядова.***

**Правотворча діяльність** – це діяльність по створенню нормативно-правових актів, найголовнішим з яких є **закон**. В Україні існує всього один орган державної влади, який здійснює цю функцію – створює норми права, які закріплюються в законах, це Верховна Рада України.

**Правозастосовна діяльність** (правозастосування) – це владна діяльність компетентних органів та посадових осіб з підготовки і прийняття індивідуального юридичного рішення в юридичній справі на основі юридичних фактів і конкретних правових норм. Наприклад, правозастосування здійснюють судді, посадові особи прокуратури служби безпеки України.

Ці органи здійснюють правозастосовну діяльність розслідуючи кримінальні правопорушення та притягуючи до відповідальності осіб, які скоїли ці чи інші правопорушення.

**Правоохоронна діяльність** – вид діяльності, яка здійснюється з метою охорони права, громадського порядку, захисту прав і законних інтересів людей та держави. Правоохоронну діяльність здійснюють спеціально уповноважені органи державної влади, такі як: національна поліція та інші органи системи МВС, Служби безпеки, військової служби правопорядку у Збройних Силах України, митні органи, органи охорони державного кордону, органи державної податкової служби, органи та установи виконання покарань, державної контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні та правоохоронні функції.

**Контрольно-наглядова діяльність** – це діяльність спеціальних суб'єктів, органів державної влади, яка пов'язана з забезпеченням режиму законності та підтримання правопорядку. Також цю діяльність (контрольно-наглядову) характеризують як форму діяльності органів держави, що виражається в здійсненні юридичних дій у справі спостереження і пере-

вірки відповідності виконання і додержання підконтрольними суб'єктами правових розпоряджень, а також припинення правопорушень певними організаційно-правовими засобами.

#### 2.4. Ознаки та суб'єкти юридичної діяльності

**Ознаками юридичної діяльності можна назвати наступне:**

- 1) Здійснюється у сфері права, захисту чи реалізації інтересів будь-яких осіб (фізичних або юридичних);
- 2) Здійснюється юристами, з метою отримання правового результату.

***Правовий результат** – це слідство послідовних дій юриста, яке виявляється у вигляді якогось факту. Наприклад – укладено договір, отримано дозвільний документ, зареєстровано право, змінено статус особи, подано позов до суду, або судова справа вирішена на користь клієнта.*

- 3) Відбувається згідно процесу або процедури, які встановлені законом чи іншим нормативно-правовим актом.
- 4) Приносить соціальну та особисту користь.
- 5) Відбувається із застосуванням юридичних інструментів.

**До юридичних інструментів відносяться:** документи різного змісту та форми (протоколи, акти, угоди, заяви, скарги, клопотання, документи судових процесів, експертизи тощо). А також закони та нормативно-правові акти, які юристи вміють аналізувати та застосовувати до життєвих ситуацій таким чином, щоб захистити права інших осіб, або отримати бажаний результат.

**Юридична діяльність здійснюється з метою:** впорядкування суспільних відносин, підтримання правопорядку та громадської безпеки, захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

### Суб'єкти юридичної діяльності

**Суб'єктами юридичної діяльності є, в першу чергу, юристи**, тобто – особи, які отримали професійну юридичну освіту та є носіями спеціальних знань про сутність права, його принципи та механізми функціонування, а також володіють юридичним інструментарієм.

Юристи володіють необхідною системою юридичних знань, яка дає їм можливість орієнтуватися у конкретних життєвих ситуаціях, що потребують юридичного розв'язання: чи то у питаннях порушення та відновлення у сфері прав людини; вони орієнтуються у питаннях процедури фіксації тих або інших юридичних випадків; мають досвід і необхідні навички складання необхідних юридичних документів; володіють інформацією щодо компетентних органів, у повноваження яких входить розв'язання конкретних життєвих ситуацій (наприклад, до якого органу державної влади чи посадової особи); також вони знають як саме та в які терміни оформити звернення. Їх знання законодавства та юридичних процедур дають змогу контролювати та регулювати процесами взаємодії між різними особами та організаціями.

Юристи можуть діяти та працювати самостійно, як приватні консультанти, адвокати, нотаріуси. А можуть створювати організації (юридичні особи), в яких будуть працювати правознавці різних профілей, адже юридична професія має багато різних спеціалізованих сфер: сімейне право, цивільне, кримінальне, господарське, фінансове, земельне, екологічне, трудове і так далі.

**Суб'єктами юридичної діяльності є також державні інституції та органи влади, а також їх посадові особи.** Наприклад – Міністерство юстиції України та його територіальні підрозділи, судді та прокурори, працівники органів національної поліції, адже всі вони здійснюють юридичну діяльність.

**Від суб'єктів треба відрізнити учасників юридичної діяльності.** Учасниками можуть бути звичайні люди, які

звертаються за юридичною допомогою або послугою. Або окремі особи, їх групи, які сприяють діяльності суб'єктів у процесі вирішення юридичних справ (свідки, експерти, помічники, секретарі).

### **Завдання для самостійної роботи**

#### ***Питання для самоконтролю:***

1. Охарактеризуйте юридичну діяльність та порівняйте її з іншими видами соціальної діяльності.
2. Що таке юриспруденція? Коли і де виникло це поняття?
3. Розкажіть, яку роль в суспільному житті виконує право?
4. Дайте визначення і охарактеризуйте наступні види юридичної діяльності: наукова, освітня, практична.
5. Розкажіть про юридичну практичну діяльність, яких вона буває видів?
6. Виконанню яких задач слугує юридична практична діяльність?
7. Хто є суб'єктами та учасниками юридичної діяльності?
8. Що таке «юридичні інструменти»? Які з них вам відомі?

#### ***Практичне завдання:***

Проаналізуйте і вирішіть таку задачу. До вас за порадою звернувся випускник юридичного закладу, який хоче відкрити власну юридичну консультацію. З чого йому варто почати втілення цієї ідеї та чому? Підготуйте конспект своєї відповіді.

#### ***Теми доповідей:***

1. Софісти – перші професійні оратори.
2. Розвиток юридичної професії в Древньому Римі.
3. Право – як головний регулятор суспільного життя.

### *Література:*

#### *Основна література*

1. Грубінко А.В., Кравчук В.М. Юридична деонтологія і професійна етика та логіка для юристів: навчально-методичний практикум для студентів денної та заочної форм навчання спеціальностей «Право» і «Міжнародне право». Тернопіль: Тернопільський Національний економічний університет, 2019. 116 с.

2. Етика правника: збірка тез доповідей і повідомлень учасників круглого столу (21 листопада 2019 р.) / за ред. Т. Б. Вільчик, Я. О. Ковальнової. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2019. 307 с.

Тетарчук І.В. Юридична деонтологія: навчальний посібник для підготовки до іспитів. Київ: ЦУЛ. 2020. 158 с.

3. Гапотій В.Д., Мінкова О.Г. Юридична деонтологія: навчальний посібник. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В. 2018. 146 с.

4. Професійна етика юриста: навчально-методичний посібник (у схемах) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 108 с.

5. Кацавець Р. С. Професійна етика юриста: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2017. 148 с.

6. Петришин О. В., Зінченко О. В. Юридична деонтологія: посіб. для підгот. до заліків та іспитів. Харків: Право, 2017. 84 с.

7. Кацавець Р.С. Юридична деонтологія: навчальний посібник. К.: Алерта, 2016. 126 с.

8. Молдован А., Добкіна К., Ключєва Є. Юридична деонтологія: навчальний посібник. Київ: Алерта. 2016. 226 с.

9. Петришин О.В. , Уварова О.О., Погребняк С.П. Юридична деонтологія: підручник. Київ: «Право». 2014. 248 с.

10. Сливка С.С. Юридична деонтологія: підручник. Київ: «Право». 2015. 296 с.

11. Юридична деонтологія. Основи юридичної діяльності: навчальний посібник; 3-тє вид., перероб і доп. Київ: Знання. 2008. 495 с.

*Додаткова література*

1. Єфремова Н. В., Корнієнко І. В. Історія української юриспруденції: навчально-методичний посібник. Одеса: Юридична література. 2020. 112 с.

2. Гуцаленко Л.В., Бралатан В.П., Здирко Н.Г. Професійна етика: навчальний посібник. Київ: ЦУЛ. 2019. 256 с.

3. Професійна етика юриста: підручник. В. С. Бліхар та ін.; за ред. проф. В. С. Бліхара. Львів – Хмельницький: Львів. держ. ун-т внутр. справ. - Хмельниц. ун-т упр. та права, 2016. 357 с.

4. Кацавець Р. С. Основи правової культури юриста: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2017. 132 с.

### **Розділ 3. Державні органи, які формують та реалізують правову (юридичну) політику в Україні**

#### **3.1. Міністерство Юстиції України – характеристики, функції та завдання**

**Вища юридична освіта дає здобувачу можливість широкого вибору** – в якій саме сфері працювати і яку саме професію обрати для себе. У цьому розділі здобувачі вищої освіти познайомляться з діяльністю деяких органів державної влади, які забезпечують формування та реалізації юридичної політики, боронять правопорядок в державі, регулюють велику кількість юридичних процесів та здійснюють правосуддя.

Ви вже знаєте, що **право** потрібно для того, щоб регулювати відносини у суспільстві, яке проживає на певній території, в межах окремої держави. Право складається з розгалуженої системи правил поведінки (норм права), які прийняті в особливому порядку, спеціальними державними органами та письмово записані у законах, а також інших нормативно-правових актах (наказах, постановах, листах та інших).

**Юристи, як правознавці, є компетентними в усіх питаннях, які стосуються регулювання правом суспільних відносин.** А також, їм добре відома «юридична структура» держави, тобто – система органів, створених державою для того, щоб реалізовувати політику в правовій (юридичній сфері). Ці органи державної влади створені для того, щоб підтримувати порядок в державі та створювати гарантії безпечно-го та упорядкованого середовища для комфортного проживання людей.

Одним із головних органів в сфері юриспруденції є Міністерство юстиції України, на яке покладено широке коло пов-

новажень, це означає, що міністерство спрямовує, формує та контролює одразу декілька сфер юридичної діяльності.

Термін «юстиція» походить від латинського слова «iustitia», що означає справедливість. Під органами юстиції розуміється сукупність судів і органів Міністерства юстиції та їхня діяльність у забезпеченні охорони прав і законних інтересів громадян, державних та громадських організацій, організації роботи судів, систематизації і підготовки пропозицій щодо кодифікації законодавства тощо.

**Міністерство юстиції України (Мін'юст)** є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

У своїй діяльності Міністерство юстиції керується Конституцією та законами України, указами Президента України і постановами Верховної Ради України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства.

#### **Основними завданнями Мін'юсту є:**

- забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері державної реєстрації актів цивільного стану,
- державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень,
- державної реєстрації обтяжень рухомого майна,
- державної реєстрації юридичних осіб,
- державної реєстрації громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи,
- державної реєстрації фізичних осіб - підприємців,
- реєстрації статуту територіальної громади м. Києва, реєстрації статутів Національної академії наук та національних галузевих академій наук, державної реєстрації друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності.

### Що це означає?

Як вже було зазначено раніше, право регулює всі важливі події людського життя, адже в державі відбувається юридична фіксація фактів. Наприклад, **народження дитини** – велика подія для її батьків, про цей факт вони зобов'язані повідомити державу, здійснивши реєстраційну процедуру, щоб отримати свідоцтво про народження дитини. Для цього батькам треба звернутись в орган реєстрації актів цивільного стану, заповнити там заяву встановленої форми, та, після цього у їх дитини з'явиться її перший юридичний документ – свідоцтво про народження.

Інший приклад – **реєстрація шлюбу**.

Особисті стосунки людей правом не регулюються, адже в законі не вказано, як часто люди можуть бачитись, скільки їм дозволено поцілунків та тому подібне. Але, право «включиться» в стосунки, якщо одна людина порушить права іншої, завдавши їй шкоду – фізичну, матеріальну чи моральну, бо законодавством передбачена відповідальність, за порушення прав іншої людини. Якщо люди хочуть офіційно стати подружжям, їм також треба бути звернутись в орган реєстрації актів цивільного стану, де пройшовши певну процедуру, встановлену законодавством, вони отримають свідоцтво про шлюб. Таким чином буде юридично зафіксовано факт зміни їх статусу.

**Чому це важливо?** Тому що з моменту зміни статусу особи набувають нові права та обов'язки. Як саме це відбувається та за якою процедурою – закріплено в законодавстві, в Сімейному та Цивільному кодексах.

Також в органах реєстрації актів цивільного стану можна отримати свідоцтво про розлучення, свідоцтво про смерть особи, свідоцтво про визнання особи безвісно відсутньою. Діяльність цих органів регулюється та координується Міністерством юстиції України.

**Про що йде мова в пунктах «державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та «державної реєстрації обтяжень рухомого майна»?**

**Нерухоме майно** – це вид майна, яке не можна транспортувати кудись в інше місце. Нерухомим майном є: квартири, будинки, споруди та земельні ділянки.

**Рухоме майно** – це вид майна, яке можна вільно переміщувати в просторі без заповідання йому шкоди. Наприклад – автомобіль, велосипед, телефон, гроші, коштовності, цінні папери та інше.

Оскільки в Україні існує приватна власність, тобто кожна людина може бути власником будь-якого майна, в тому числі і нерухомого, існує ринок купівлі-продажу майна. Майно може змінювати власника, адже будинок чи земельну ділянку можна продати, подарувати, передати у спадок іншій особі. І держава контролює всі ці процеси, тому що кожен майновий об'єкт зафіксовано у спеціальному реєстрі.

***Реєстр** – це упорядкована інформаційна система або спеціалізована база даних.*

Спеціальні органи державної влади збирають інформацію про всі види майна та осіб, які володіють ними. Не можна «таємно» купити квартиру, щоб про це не знала держава, тому що існує спеціальний порядок оформлення та переоформлення прав на майно, як рухоме, так і не рухоме. Держава, через органи, які підвладні Міністерству юстиції України, фіксує факти зміни власників. Цю функцію покладено на нотаріат.

**Нотаріат в Україні** - це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок *посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення*, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (**державні нотаріуси**) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (**приватні нотаріуси**).

Також Міністерство юстиції контролює процес здійснення реєстрації фізичних осіб-підприємців та створення юридичних осіб.

Якщо особа має намір займатись підприємницькою діяльністю (відкрити свій магазин, або надавати послуги, або виробляти та реалізовувати якісь товари), їй потрібно набути статус фізичної особи - підприємця. Виконавши спеціальну реєстраційну процедуру, встановлену законом, підприємницька діяльність буде законною. Реєстрацію здійснюють спеціально уповноважені посадові особи – **державні реєстратори**.

*Міністерство юстиції є держателем великої кількості реєстрів, тобто юридичних баз даних, в яких міститься інформація багато важливої інформації*

Повний перелік завдань Міністерства юстиції міститься в Положенні про Міністерство юстиції, яке було затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228.

### **Також Мін'юст відповідно до покладених на нього завдань:**

- 1) розробляє проекти законів та інших нормативно-правових актів;
- 2) розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавства та подає їх в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України;
- 3) узагальнює практику застосування законодавства та надає методичні рекомендації з питань, що належать до його компетенції;

4) здійснює **правову експертизу проектів законів**, інших актів законодавства, які подаються на розгляд Кабінету Міністрів України, та проектів законів, які подаються на розгляд Верховної Ради України;

5) проводить гендерно-правову експертизу актів законодавства;

6) здійснює в установленому законодавством порядку **антикорупційну експертизу** нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів, а також розробляє за її результатами рекомендації щодо усунення виявлених факторів, що спричиняють або можуть спричинити вчиненню корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень;

7) здійснює державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, а також інших органів, акти яких відповідно до законодавства підлягають державній реєстрації;

8) реалізовує державну політику у сфері банкрутства;

9) а також реалізовує державну політику у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб);

10) та інше.

### **3.2. Національна поліція України – характеристика, функції та завдання**

**Національна поліція України (поліція)** - це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

**Головними завданнями поліції є:**

1) забезпечення публічної безпеки і порядку;

2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;

3) протидії злочинності;

4) **надання** в межах, визначених законом, **послуг з допомоги особам**, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Діяльність поліції базується на принципах, які являють собою фундаментальні ціннісні основи поліцейської служби.

*Принцип – це основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін.*

*Також під принципом розуміють постулат, твердження, на основі якого створюють наукові теорії та закони, юридичні документи.*

**Принципи діяльності** Української поліції закріплені в законі України «Про Національну поліцію», їх сім.

1. Верховенство права.
2. Дотримання прав і свобод людини.
3. Законність.
4. Відкритість та прозорість.
5. Політична нейтральність.
6. Взаємодія з населенням на засадах партнерства.
7. Безперервність.

Який зміст закладено у ці слова, що вони означають, та як можна їх «розвернути»?

**Принцип «Верховенства права»** є фундаментальним правовим принципом, про який написано багато статей, книг та дисертацій. Він означає, що жодна людина не є вище закону. В контексті закону України «Про національну поліцію» він означає, що поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

**Принцип «Дотримання прав і свобод людини»** означає, що під час виконання своїх завдань поліція забезпечує до-

тримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України.

І хоча саме в поліції є спеціальні повноваження, щодо обмеження прав людини, яка, наприклад, скоїла правопорушення, таке обмеження допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами України, за нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції.

Також здійснення заходів, що обмежують права та свободи людини, має бути негайно припинене, якщо мета застосування таких заходів досягнута або немає необхідності подальшого їх застосування.

**Крім цього цей принцип забороняє поліцейським сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання.**

У разі виявлення таких дій кожен поліцейський зобов'язаний негайно вжити всіх можливих заходів щодо їх припинення та обов'язково доповісти безпосередньому керівництву про факти катування та наміри їх застосування.

*У діяльності поліції забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками.*

**Принцип «Законності»** означає, що поліція діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України, а поліцейському заборонено виконувати злочинні чи явно незаконні розпорядження та накази.

**Принцип «Відкритості та прозорості»** означає, що поліція здійснює свою діяльність на засадах відкритості та прозорості, тобто:

- забезпечує постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність;
- забезпечує доступ до публічної інформації, володільцем якої вона є;
- нормативно-правові акти, що регламентують діяльність поліції, обов'язково оприлюднюються на веб-порталі центрального органу управління поліції;
- проекти нормативно-правових актів, що стосуються прав та свобод людини, обов'язково проходять громадське обговорення в порядку, визначеному Міністром внутрішніх справ України.

На офіційних сайтах Національної поліції постійно розміщується інформація про діяльність поліції, новини та статистичні данні про кримінальні правопорушення, результати своєї діяльності, перелік заходів, які проводять, або в яких беруть участь працівники поліції. Розміщені номери телефонів, на які можна телефонувати, щоб отримати інформацію про діяльність поліції, або проконсультуватись з актуального питання.

**Принцип «Політичної нейтральності»** означає: поліція забезпечує захист прав та свобод людини незалежно від політичних переконань та партійної належності. У своїй діяльності поліція є незалежною від рішень, заяв чи позицій політичних партій та громадських об'єднань.

В органах і підрозділах поліції заборонено використовувати будь-які предмети, на яких зображена символіка політичних партій, та провадити політичну діяльність. А поліцейським заборонено висловлювати особисте ставлення до діяльності політичних партій під час виконання службових повноважень, а також використовувати службові повноваження у політичних цілях.

**Принцип «Взаємодії з населенням на засадах партнерства»** означає, що діяльність поліції має здійснюватися в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними

громадами та громадськими об'єднаннями, які допомагають забезпечувати громадський порядок та створювати безпечове середовище.

*Рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції.*

Згідно ЗУ «Про Національну поліцію», у її складі функціонують такі **підрозділи**:

- 1) кримінальна поліція;
- 2) патрульна поліція;
- 3) органи досудового розслідування;
- 4) поліція охорони;
- 5) спеціальна поліція;
- 6) поліція особливого призначення.

Кожен із цих підрозділів виконує свої повноваження, застосовуючи поліцейські заходи.

**Поліцейський захід** - це дія або комплекс дій **превентивного або примусового характеру**, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень. Обраний поліцейський захід має бути законним (тобто таким, який визначений законом), необхідним, пропорційним та ефективним.

З наведеного вище визначення поліцейського заходу стає зрозуміло, що існує 2 види заходів, які застосовує поліція: превентивні та примусові (заходи примусу).

### **Що представляють собою превентивні заходи?**

Перелік превентивних поліцейських заходів визначено у ст. 31 Закону України «Про Національну поліцію», до них відносяться:

**1. Перевірка документів особи.** Поліцейський має право вимагати в особи пред'явлення нею документів, що посвідчу-

ють особу або документів, що підтверджують відповідне право особи, у таких випадках:

- якщо особа володіє зовнішніми ознаками, схожими на зовнішні ознаки особи, яка перебуває в розшуку, або безвісно зниклої особи;
- якщо існує достатньо підстав вважати, що особа вчинила або має намір вчинити правопорушення;
- та у інших випадках передбачених законом.

**2. Опитування особи.** Поліцейський може опитати особу, якщо існує достатньо підстав вважати, що вона володіє інформацією, необхідною для виконання поліцейських повноважень. Для опитування поліцейський може запросити особу до поліцейського приміщення. Особа надає інформацію добровільно та може відмовитися від надання інформації.

Проведення опитування неповнолітніх допускається тільки за участю батьків або одного з них, іншого законного представника або педагога. Перед проведенням опитування особи поліцейський роз'яснює їй підстави та мету застосування поліцейського заходу.

**3. Поверхнева перевірка.** Поверхнева перевірка як превентивний поліцейський захід є здійсненням візуального огляду особи, проведенням по поверхні вбрання особи рукою, спеціальним приладом або засобом, візуальним оглядом речі або транспортного засобу.

Поліцейський для здійснення поверхневої перевірки особи може зупиняти осіб та оглядати їх, якщо існує достатньо підстав вважати, що особа має при собі річ, обіг якої заборонено чи обмежено або яка становить загрозу життю чи здоров'ю такої особи або інших осіб. Поверхнева перевірка здійснюється поліцейським відповідної статі. У невідкладних випадках поверхневу перевірку може здійснити будь-який поліцейський лише з використанням спеціального приладу або засобу.

**4. Зупинення транспортного засобу.** Поліцейський може зупиняти транспортні засоби у разі:

- якщо водій порушив Правила дорожнього руху;
- якщо є очевидні ознаки, що свідчать про технічну несправність транспортного засобу;

Поліцейський зобов'язаний поінформувати водія про конкретну причину зупинення ним транспортного засобу з детальним описом підстави зупинки, визначеної у цій статті.

**5. Вимога залишити місце і обмеження доступу на визначену територію** Поліцейський уповноважений вимагати від особи (осіб) залишити визначене місце на певний строк або заборонити чи обмежити особам доступ до визначеної території або об'єктів, якщо це необхідно для забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони життя і здоров'я людей, для збереження та фіксації слідів правопорушення.

**6. Обмеження пересування особи чи транспортного засобу або фактичного володіння річчю.** Поліція уповноважена затримувати особу на підставах, у порядку та на строки, визначені:

- Конституцією України,
- Кримінальним процесуальним кодексом України,
- Кодексом України про адміністративні правопорушення, а також іншими законами України.

**7. Проникнення до житла чи іншого володіння особи.** Поліція може проникнути до житла чи іншого володіння особи без вмотивованого рішення суду лише в невідкладних випадках, пов'язаних із:

- рятуванням життя людей та цінного майна під час надзвичайних ситуацій;
- безпосереднім переслідуванням осіб, підозрюваних у вчиненні злочину;
- припиненням злочину, що загрожує життю осіб, які знаходяться в житлі або іншому володінні.

*Про застосування вказаного поліцейського заходу обов'язково складається протокол.*

**8. Перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ.** Поліція в порядку, визначеному Міністерством внутрішніх справ України, може оглядати за участю адміністрації (керівництва) юридичних осіб, фізичних осіб чи їх уповноважених представників приміщення, де знаходяться:

- зброя, спеціальні засоби, боєприпаси, вибухові речовини та матеріали, інші предмети, матеріали і речовини, щодо зберігання і використання яких визначено спеціальні правила або порядок та на які поширюється дозвільна система органів внутрішніх справ;

- а також безпосередньо оглядати місця їх зберігання з метою перевірки дотримання правил поведінки з ними та правил їх використання та інформує відповідний орган Міністерства внутрішніх справ України в одноденний строк про вище вказані факти.

**9. Застосування технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису.** Поліція для забезпечення публічної безпеки і порядку може закріплювати на форменому одязі, службових транспортних засобах, монтувати/розміщувати по зовнішньому периметру доріг і будівель автоматичну фото- і відеотехніку, а також використовувати інформацію, отриману із автоматичної фото- і відеотехніки, що знаходиться в чужому володінні, з метою:

1) попередження, виявлення або фіксування правопорушення, охорони громадської безпеки та власності, забезпечення безпеки осіб;

2) забезпечення дотримання правил дорожнього руху.

**10. Поліцейське піклування.** Може здійснюватися щодо:

- 1) неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду;
- 2) особи, яка підозрюється у втечі з психіатричного закладу чи спеціалізованого лікувального закладу, де вона утримувалася на підставі судового рішення;
- 3) особи, яка має ознаки вираженого психічного розладу і створює реальну небезпеку оточуючим або собі;
- 4) особи, яка перебуває у публічному місці і внаслідок сп'яніння втратила здатність самостійно пересуватися чи створює реальну небезпеку оточуючим або собі.

**Поліцейські заходи примусу**

*Національна поліція, як один з головним правоохоронних органів, який має на меті забезпечення правопорядку та гарантування безпеки життя населенню, через боротьбу зі злочинністю, та захист прав і інтересів людей та держави, шляхом застосування спеціальних заходів та засобів, має особливі права, надані державою.*

Головне з них - право, у визначених законом випадках, обмежувати права людей та застосовувати до них силу. Право обмежувати права інших осіб – ця фраза звучить тавтологічно, але стаття 42 ЗУ «Про національну поліцію» пояснить її сенс.

Поліція під час виконання повноважень, визначених цим Законом, уповноважена застосовувати такі **заходи примусу**:

- 1) фізичний вплив (сила);
- 2) застосування спеціальних засобів;
- 3) застосування вогнепальної зброї.

**Фізичним впливом** є застосування будь-якої фізичної сили, а також спеціальних прийомів боротьби з метою припинення протиправних дій правопорушників.

**Спеціальні засоби** як поліцейські заходи примусу - це сукупність пристроїв, приладів і предметів, спеціально виготовлених, конструктивно призначених і технічно придатних для захисту людей від ураження різними предметами (у тому числі від зброї), тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника), пригнічення чи обмеження волі людини (психологічної чи фізичної) шляхом здійснення впливу на неї чи предмети, що її оточують, з чітким регулюванням підстав і правил застосування таких засобів та службових тварин.

Для виконання своїх повноважень **поліцейські можуть використовувати такі спеціальні засоби:**

- 1) гумові та пластикові кийки;
- 2) електрошокові пристрої контактної та контактнo-дистанційної дії;
- 3) засоби обмеження рухомості (кайданки, сітки для зв'язування тощо);
- 4) засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії;
- 5) засоби примусової зупинки транспорту;
- 6) спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби;
- 7) службові собаки та службові коні;
- 8) пристрої, гранати та боеприпаси світлозвукової дії;
- 9) засоби акустичного та мікрохвильового впливу;
- 10) пристрої, гранати, боеприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчнення приміщень;
- 11) пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії;
- 12) засоби, споряджені безпечними димоутворюючими препаратами;
- 13) водомети, бронемашини *та інші спеціальні транспортні засоби.*

*Поліцейський за жодних обставин не може застосовувати заходи примусу, не визначені Законом. Не є заходом примусу використання поліцейським засобів індивідуального захисту (шоломів, бронезилетів та іншого спеціального екіпірування).*

Поліцейський зобов'язаний негайно зупинити застосування певного виду заходу примусу в момент досягнення очікуваного результату.

### **3.3. Прокуратура в Україні – функції та завдання.**

Прокуратура України становить єдину систему органів контролю-наглядової сфери, яка здійснює свої функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави.

#### **Функції прокуратури**

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законодавством;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

#### **Систему прокуратури України становлять:**

- 1) Офіс Генерального прокурора;
- 2) обласні прокуратури;
- 3) окружні прокуратури;
- 4) спеціалізована антикорупційна прокуратура.

У разі потреби рішенням Генерального прокурора можуть утворюватися спеціалізовані прокуратури.

### **Хто може стати прокурором?**

Вимоги до кандидатів на посаду прокурора.

Прокурором **окружної прокуратури** може бути призначений:

- громадянин України,
- який має вищу юридичну освіту,
- має стаж роботи в галузі права не менше двох років,
- володіє державною мовою.

Прокурором **обласної прокуратури** може бути призначений:

- громадянин України,
- який має вищу юридичну освіту,
- має стаж роботи в галузі права не менше трьох років,
- володіє державною мовою.

Прокурором **Офісу Генерального прокурора** може бути призначений:

- громадянин України,
- який має вищу юридичну освіту,
- стаж роботи в галузі права не менше п'яти років,
- володіє державною мовою.

Ці вимоги не поширюються на прокурорів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

### **Не може бути призначена на посаду прокурора особа,**

**яка:**

- 1) визнана судом обмежено дієздатною або недієздатною;
- 2) має захворювання, що перешкоджає виконанню обов'язків прокурора;

3) має не зняту чи непогашену судимість або на яку накладено адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією.

*Особи, які претендують на зайняття посад в органах прокуратури, до призначення на відповідну посаду зобов'язані повідомити керівництву органу, на зайняття посади в якому вони претендують, про працюючих у такому органі близьких їм осіб.*

### 3.4. Судова система України – загальна

#### 3.5. характеристика

Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Це закріплено в Конституції України, в статті 124.

Реалізація принципів правової держави багато в чому залежить від діяльності судів та забезпечення права кожного на доступ до правосуддя. У правовій державі судова влада виконує роль арбітра, який слідкує за дотриманням законів. Саме правосуддя забезпечує дотримання прав і свобод громадян та їх захист у випадку порушень, виступає гарантом законності й порядку у суспільстві.

**Правосуддя** – це вид правоохоронної та правозастосовної державної діяльності, в результаті якої реалізується судова влада. Також це самостійна **галузь державної діяльності**, яку здійснює суд шляхом розгляду і вирішення у судових засіданнях цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, в особливій, встановленій законом, процесуальній формі.

Кожній людині в Україні гарантується право і можливість на захист його порушених прав і свобод, в тому числі, через звернення до суду. Тільки суд, як державна інституція, і судді (посадові особи), які здійснюють правосуддя, можуть відновити порушену справедливість і захистити законне право фі-

зичної чи юридичної особи; покарати осіб, винних у скоєнні злочину та нанесенні шкоди.

Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення.

**Завданнями правосуддя є:**

- зміцнення законності й правопорядку;
- запобігання злочинам та іншим правопорушенням;
- охорона від будь-яких посягань закріплених у Конституції України основних засад суспільного ладу, його політичної та економічної систем,
- охорона та захист особистих та інших прав і свобод громадян, проголошених і гарантованих Конституцією та законами України, прав і законних інтересів підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань.

*Правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак.*

### Завдання суду

- 1) Здійснювати правосуддя на засадах верховенства права,
- 2) Забезпечувати кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України.

Судове рішення, яким закінчується розгляд справи в суді, ухвалюється **іменем України**. Судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи не можуть приймати рішення, які скасовують судові рішення або зупиняють їх виконання.

**Система органів судочинства** (судоустрою) представлена наступною ієрархією:

- 1) місцеві суди, їх ще називають судами першої інстанції;
- 2) апеляційні суди, або суди другої інстанції;
- 3) Верховний Суд.

Для розгляду окремих категорій справ в системі судоустрою діють також вищі спеціалізовані суди, наприклад – **Вищий антикорупційний суд України та Вищий суд з питань інтелектуальної власності.**

### **Хто може стати суддею?**

#### **На посаду судді може бути призначений:**

- громадянин України,
- не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років,
- який має вищу юридичну освіту,
- має стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років,
- є компетентним, добросовісним
- володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного Національною комісією зі стандартів державної мови.

#### **Не може бути призначений суддею громадянин, який:**

- 1) визнаний судом обмежено дієздатним або недієздатним;
- 2) має хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню функцій зі здійснення правосуддя;
- 3) має не зняту чи непогашену судимість.

*Відбір кандидатів у судді здійснюється при оцінці трьох критеріїв, це:*

*компетентність, добросовісність та професійна етика. Ці компоненти – «три кита» суддівської професії.*

**Завдання для самостійної роботи**

***Питання для самоконтролю:***

1. Що собою представляє юридична структура країни?
2. Які функції виконує Міністерство юстиції України на території держави?
3. Які функції виконує Міністерство юстиції України на міжнародній арені?
4. Розкажіть які функції виконує Національна поліція України?
5. На яких принципах основана діяльність національної поліції України?
6. Дайте визначення превентивним поліцейським заходам, назвіть та поясніть відомі вам заходи.
7. Розкажіть про заходи примусу, які можуть застосовувати поліцейські. Коли і за яких умов вони можуть це робити?
8. Охарактеризуйте прокуратуру України, як орган державної влади контрольно-наглядової функції.
9. Охарактеризуйте судову систему України, з яких ланок вона складається, які суди бувають?.
10. Назвіть, хто може, а хто не може стати суддею в Україні.

***Практичне завдання:***

Проаналізуйте та порівняйте повноваження поліції та прокуратури. Складіть таблицю повноважень цих двох органів.

***Теми доповідей:***

1. Міністерство внутрішніх справ: структура, повноваження.
2. Правосуддя в Україні: принципи та завдання.
3. Прокуратура: завдання та функції.

*Література:*

*Основна література*

1. Тетарчук І.В. Юридична деонтологія: навчальний посібник для підготовки до іспитів. Київ: ЦУЛ. 2020. 158 с.
2. Гапотій В.Д., Мінкова О.Г. Юридична деонтологія: навчальний посібник. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. 146 с.
3. Професійна етика юриста: навчально-методичний посібник (у схемах) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 108 с.
4. Кацавець Р. С. Професійна етика юриста: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2017. 148 с.
5. Кацавець Р.С. Юридична деонтологія: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2016. 126 с.
6. Молдован А., Добкіна К., Ключова Є. Юридична деонтологія: навчальний посібник. Київ: Алерта. 2016. 226 с.
7. Петришин О.В., Уварова О.О., Погребняк С.П. Юридична деонтологія: підручник. Київ: «Право». 2014. 248 с.
8. Сливка С.С. Юридична деонтологія: підручник. Київ: «Право». 2015. 296 с.
9. Юридична деонтологія. Основи юридичної діяльності: навчальний посібник; 3-тє вид., перероб і доп. Київ: Знання. 2008. 495 с.

*Додаткова література*

1. Єфремова Н. В., Корнієнко І. В. Історія української юриспруденції: навчально-методичний посібник. Одеса: Юридична література. 2020. 112 с.
2. Гуцаленко Л.В., Бралатан В.П., Зdirко Н.Г. Професійна етика: навчальний посібник. Київ: ЦУЛ. 2019. 256 с.
3. Професійна етика юриста: підручник. В. С. Бліхар та ін.; за ред. проф. В. С. Бліхара. Львів – Хмельницький: Львів.

держ. ун-т внутр. справ. - Хмельниц. ун-т упр. та права, 2016. 357 с.

4. Кацавець Р. С. Основи правової культури юриста: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2017. 132 с.

5. Про національну поліцію. Закон України № 580-VIII від 02.07.2015. Відомості Верховної Ради. 2015. № 40-41. ст. 379. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws>

6. Про прокуратуру. Закон України № 1697-VII від 14.10.2014. Відомості Верховної Ради. 2015. № 2-3. ст.12. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws>

7. Про судоустрій та статус суддів. Закон України № 1402-VIII від 02.06.2016. Відомості Верховної Ради. 2016. № 31. ст. 545. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws>

8. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України. Постанова Кабінету Міністрів України № 228 від 02.07.2014. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws>

## Розділ 4. Етика юридичних та правоохоронних професій

### 4.1. Поняття етики та її значення у суспільстві

**Етика** – це філософська дисципліна, предметами дослідження якої є моральність і мораль. Мораль – це прийняті в суспільстві уявлення про хороше і погане, правильне і неправильне, добро і зло, а також сукупність норм поведінки, що впливають з цих уявлень. Ми називаємо вчинок людини «аморальним», маючи на увазі, що людина вчинила погано та підло, по відношенню до іншої, навіть якщо цей вчинок не порушив закон. Тобто норми етики і моралі та норми законодавства – можуть не співпадати.

*Термін «мораль» походить від латинського слова *mos* (*moris*), яке трактувалось в значенні «звичай і порядок», «вдача і характер людини». Давньоримський філософ Цицерон (106 - 43 рр. до н. е.) першим ввів поняття «моральний», тобто такий, що стосується характеру, звичаю.*

Вважається, що термін «етика» ввів древній філософ Аристотель, для позначення особливої групи людських чеснот, таких як: мудрість, мужність, помірність, справедливість. Він відрізняв їх від добродійностей розуму, тобто від інтелектуальних спроможностей і талантів, адже людина може бути розумною та вміти мислити, але при цьому не володіти етичними якостями, демонструвати низький рівень моралі.

**Спочатку значення термінів «етика» й «мораль» не розрізняли**, адже вони стосуються дуже схожих речей – внутрішнього світу людини, її цінностей та принципів, які впливають на вчинки і поведінку. Але з часом під мораллю стали розуміти як реальні явища (звичай суспільства, усталені норми пове-

дінки, оціночні уявлення про добро, зло, справедливість тощо), а етику почали визначати як науку, що вивчає мораль.

В законодавстві України міститься визначення поняття «суспільна мораль», яка наведена в Законі України «Про захист суспільної моралі». Згідно ст.1 цього закону, **суспільна мораль** – це система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість.

**Завдання етики** – покликана допомогти людині осмислити життя в його багатозначності та множині зв'язків з іншими явищами, такими як суспільство та держава; усвідомити, де кордони добра і зла, побудувавши їх на сучасних цінностях, проголошених та визнаних в усьому світі (гуманність, повага до прав людини, цінність життя та його безпеки, постійний розвиток та освіта); розширити горизонти індивідуального сприйняття світу.

**Етика пропонує певні гуманістичні моделі поведінки, які необхідні сьогодні, аби уникнути великих помилок та бід, яке людство зазнало в минулих століттях: світові війни, геноцид, расизм тощо.**

*Потреба в формуванні гуманістичної моральної культури суспільства, в тому числі – професійної юридичної спільноти, висока та актуальна. Тому в Україні було розроблено етичні стандарти та правила етичної поведінки для представників багатьох професій, в тому числі – для працівників правоохоронних органів та юристів, які працюють як в приватному секторі так і на державній службі.*

В наступних підрозділах можна ознайомитись з цими стандартами більш детально.

**Професійна етика** – це теорія професійної моралі, яка визначає відношення людини до свого професійного обов'язку та тієї діяльності, яку вона здійснює. Цінність професії та са-

моцінність фахівців, які працюють у певній сфері, залежить від того, як ці фахівці бачать завдання та мету своєї діяльності, як відносяться до самого себе, колег, власної праці, до суспільства та взаємин в колективі. Що вбачають можливим і допустимим, під час реалізації своїх повноважень та де проводять межу доброго і поганого.

#### **4.2. Етичні кодекси і правила юридичних професій: нотаріат та адвокатура**

**Нотаріат в Україні** - це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності. Вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють:

- в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси)
- або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси).

**Документи, оформлені державними і приватними нотаріусами, мають однакову юридичну силу.**

***Нотаріус** – це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.*

#### **Нотаріуси вчиняють такі нотаріальні дії:**

- 1) посвідчують правочини (договори, заповіти, довіреності, вимоги про нотаріальне посвідчення правочину тощо);

- 2) видають свідоцтва про право на спадщину;
- 3) видають свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів);
- 4) проводять опис майна фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою або місце перебування якої невідоме;
- 5) видають дублікати нотаріальних документів, що зберігаються у справах нотаріуса;
- 6) засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них;
- 7) засвідчують справжність підпису на документах;
- 8) засвідчують вірність перекладу документів з однієї мови на іншу;
- 9) посвідчують факт, що фізична особа є живою;
- 10) посвідчують факт перебування фізичної особи в певному місці;
- 11) приймають у депозит грошові суми та цінні папери;
- 12) приймають на зберігання документи та інше.

**Нотаріусом може бути:** громадянин України, якому присуджено ступінь вищої юридичної освіти не нижче магістра, який володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори - не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

**Не може бути нотаріусом особа,** яка має судимість за вчинення злочину, якщо така судимість не погашена або не знята у встановленому законом порядку (крім реабілітованої особи), особа, дієздатність якої обмежена, або особа, визнана недієздатною.

**Нотаріус не може** займатися підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань,

перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім виконання функції медіатора, викладацької, наукової і творчої діяльності, а також діяльності у професійному самоврядуванні нотаріусів.

### Присяга нотаріуса

Особа, якій вперше надається право займатися нотаріальною діяльністю, у відповідному територіальному органі Міністерства юстиції України в урочистій обстановці складає присягу такого змісту:

*«Урочисто присягаю виконувати обов'язки нотаріуса чесно і сумлінно, згідно з законом і совістю, поважати права і законні інтереси фізичних та юридичних осіб, зберігати професійну таємницю, скрізь і завжди берегти чистоту високого звання нотаріуса».*

**Ми бачимо, що в цих строках багато етичних категорій**, які представлені словами: «згідно із совістю», «чесно і сумлінно», «чистота високого звання нотаріуса». Це такі речі, які кожна людина має відчувати інтуїтивно і розуміти їх згідно власних внутрішніх цінностей. Адже в законодавстві не міститься визначення поняття, що таке совість і як саме приймати рішення згідно з нею.

Але, приймаючи до уваги високу відповідальність представників цієї юридичної професії перед суспільством, було проведено роботу щодо розробки ПРАВИЛ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ НОТАРІУСІВ УКРАЇНИ, які будуть охарактеризовані нижче.

*Правила професійної етики нотаріусів України затверджені наказом Міністерства юстиції України № 2039/5 у червні 2021. Правила є обов'язковими для нотаріусів, а також поширюються на їх помічників.*

**Правила професійної етики нотаріусів України** визначають основні принципи та вимоги до професійної етики нотаріуса, морально-етичні стандарти поведінки, якими нотаріус повинен керуватися у відносинах з державними органами, фізичними та юридичними особами, іншими нотаріусами, Нотаріальною палатою України при здійсненні ним своїх професійних обов'язків.

### **Професійна етика нотаріуса України ґрунтується на принципах:**

публічності;  
незалежності та неупередженості;  
законності;  
доступності;  
безпосередності;  
нотаріальної таємниці та конфіденційності;  
чесності;  
сумлінності;  
поваги до професії.

Усі ці принципи пояснюються та розкриваються в тексті Правил, з якими студентам треба ознайомитись самостійно. Нижче ми розглянемо тільки три останніх: чесність, сумлінність, повага до професії.

### **Чесність**

1. Нотаріус повинен дотримуватися найсуворіших правил справедливості, об'єктивності та чесності.
2. Нотаріус не повинен хибно представляти власну компетенцію або ефективність професійних послуг.
3. Нотаріус інформує особу, яка звернулася до нього, про перелік необхідних документів для вчинення нотаріальної дії з метою забезпечення її законності та достовірності.
4. Нотаріус не повинен використовувати для власних цілей грошові суми, цінні папери чи документи, прийняті ним на зберігання, вилучені під час вжиття заходів щодо охорони

спадкового майна померлих осіб. Зокрема, він не повинен інвестувати їх на свій розсуд.

5. Нотаріус у своїй діяльності не повинен вдаватися до омани, погроз, шантажу, підкупу, використовувати складне матеріальне чи особисте становище осіб для досягнення своїх професійних чи особистих цілей.

### Сумлінність

1. Нотаріус має постійно працювати над вдосконаленням своїх знань і підвищенням свого професійного рівня.

2. Нотаріус зобов'язаний надавати правову допомогу фізичним та юридичним особам компетентно і добросовісно, що передбачає знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їх застосування.

3. Нотаріус повинен забезпечувати необхідний рівень компетентності своїх помічників (консультантів державної нотаріальної контори, архіву), працівників.

4. При виконанні нотаріусом своїх професійних обов'язків **не допускається**:

- безпідставне порушення встановленого режиму роботи, вимог до приміщення і технічного оснащення робочого місця нотаріуса (нотаріальної контори);

- необґрунтована відмова від виїзду до осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій у випадках, передбачених законодавством;

- відсутність на робочому місці без поважних причин;

- передача функцій щодо вчинення нотаріальних дій своїм працівникам;

- здійснення прийому відвідувачів, перебуваючи у нетверезому стані, паління під час прийому чи будь-яких проявів неповажного ставлення до осіб, з якими нотаріусові доводиться взаємодіяти в процесі своєї професійної діяльності.

5. Нотаріус зобов'язаний безпосередньо у найкоротші строки усувати наслідки порушення ним правил сумлінної

поведінки, у тому числі вживати заходів зі залагодження конфлікту та відновлення суспільної довіри.

### **Повага до професії**

1. Своєю діяльністю і поведінкою нотаріус повинен стверджувати повагу до нотаріальної професії та спільноти, її сутності і призначення, сприяти збереженню та підвищенню її престижу. **Дбаючи про престиж своєї професії, нотаріус має забезпечувати високий рівень культури поведінки, поводитися гідно, стримано, тактовно, зберігати самоконтроль і витримку, мати пристойний зовнішній вигляд.**

2. Нотаріус не повинен вчиняти дії, спрямовані на обмеження прав особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, а також професійних прав нотаріуса, незалежності нотаріальної професії.

3. Своєю діяльністю та поведінкою нотаріус зобов'язаний сприяти підвищенню позитивної суспільної думки про професію нотаріуса, брати участь у розвитку правових відносин у суспільстві в межах наданих йому повноважень.

### **Вимоги до нотаріуса при здійсненні нотаріальної діяльності:**

1. Нотаріус повинен виконувати свої обов'язки згідно з принесеною присягою, захищати інтереси людини, суспільства і держави, дотримуватися вимог закону і завжди берегти чистоту високого звання нотаріуса.

2. Нотаріус має сприяти утвердженню в суспільстві верховенства права, довіри до закону і справедливості.

3. Нотаріус повинен діяти гідно і утримуватися від використання методів або прийняття поглядів, які можуть негативно вплинути на репутацію професії чи здатність нотаріуса обслуговувати суспільні інтереси.

4. Нотаріус як фахівець у галузі права повинен уникати у відносинах з Міністерством юстиції України, Нотаріальною па-

латою дій або бездіяльності, спрямованих на зловживання своїми процесуальними правами.

5. Нотаріус зобов'язаний забезпечити належний рівень своєї професійної компетентності шляхом постійного підвищення якості та доступності вчинюваних ним нотаріальних дій, інших послуг правового характеру, які входять до сфери його діяльності або виконання яких покладено на нього законом.

6. Нотаріус повинен постійно прагнути засвоювати сучасні знання для реалізації професії. Він завжди повинен бути поінформований про новації у сфері професійної діяльності і підтримувати необхідний рівень знань.

**Порядок застосування заходів стягнення за порушення Правил професійної етики нотаріусів України** затверджено Нотаріальною палатою України (НПУ) 9 вересня 2021 року. Цей порядок встановлює процедуру застосування заходів стягнення до нотаріусів за порушення Правил або їх невиконання.

Прийняття рішення про застосування заходів стягнення до нотаріусів за порушення Правил або їх невиконання здійснюється Комісією НПУ з питань професійної етики нотаріусів (далі – Комісія).

**За порушення Правил або їх невиконання** до нотаріуса застосовується один з таких заходів стягнення:

- 1) зауваження;
- 2) попередження;
- 3) анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю.

*За кожне порушення Правил професійної етики нотаріусів України, або їх невиконання, до порушника може застосовуватися тільки одне стягнення.*

**Порушення Правил професійної етики або їх невиконання класифікуються на:**

- 1) незначні порушення;
- 2) значні порушення;
- 3) грубі порушення.

**До грубих порушень відносяться:** вчинення або участь у вчиненні незаконних дій; надання юридичної допомоги шляхом шахрайських або інших незаконних дій; наполегливе і неодноразове пропонування своїх професійних послуг за винагороду; недобросовісна конкуренція між нотаріусами; систематична несплата членських внесків нотаріусом (якщо сума боргу перевищує розмір членських внесків за один календарний рік.

**До значних порушень відносяться:** будь-яка форма реклами нотаріуса (внутрішня реклама, порівняльна реклама, прихована реклама, реклама на транспорті, соціальна реклама або будь-яка інша форма реклами визначена законом), а також розміщення інформації в Інтернет-виданнях та у друкованих засобах масової інформації з відміткою «на правах реклами»; без поважної причини ухилення нотаріуса від участі у загальних зборах, які проводяться відділеннями НПУ; нез'явлення на запрошення Президента НПУ (Першого віцепрезидента, Віце-президента), голів відділень НПУ, голів Комісій НПУ для розгляду питань, пов'язаних з виконанням обов'язків члена НПУ; наявність заборгованості зі сплати членських внесків за період понад 6 місяців, але не більше, ніж за один календарний рік.

**До незначних порушень Правил або їх невиконання відносяться** будь-які порушення правил професійної етики, крім віднесених до категорії грубих та значних.

\*\*\*\*\*

**Адвокатура України** – це недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом.

*Адвокатуру України складають всі адвокати України, які мають право здійснювати адвокатську діяльність. Адвокатура в Україні є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб.*

**Адвокат** – це фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». **Адвокатська діяльність** – це незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту.

### **Функції адвокатів**

Конституція України проголосила найважливішу соціальну функцію адвокатури - забезпечення права на захист від обвинувачення та надання професійної правничої допомоги (правової допомоги).

Адвокат це, в першу чергу, захисник прав та законних інтересів осіб в судах і судових процесах. **Захист** є видом адвокатської діяльності, що полягає у наступних діях:

- забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого;

- забезпеченні захисту особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру;

- забезпечення захисту особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів у кримінальному провадженні;

- забезпечення захисту особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію);

- забезпечення захисту особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення.

**Також адвокати здійснюють представництво інтересів осіб.**

**Представництво** – це вид адвокатської діяльності, що полягає у:

- забезпеченні реалізації прав і обов'язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві;

- представництві інтересів особи в державних органах, перед фізичними та юридичними особами;

- представництво прав і обов'язків потерпілого під час розгляду справ про адміністративні правопорушення;

- а також представництво прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні.

**Крім цього адвокати надають ще інші види правової допомоги, які полягають у:**

- наданні правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань;

- правового супроводу діяльності клієнта;

- складення заяв, скарг;

- процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення.

*Адвокат може здійснювати свою професійну діяльність самостійно, або сумісно з іншими адвокати, створивши адвокатське об'єднання.*

**Адвокатом може бути** фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного згідно із Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування, склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

### **Присяга адвоката**

Особа, стосовно якої радою адвокатів регіону прийнято рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, не пізніше тридцяти днів з дня прийняття цього рішення складає перед радою адвокатів регіону присягу адвоката України такого змісту:

*«Я, (ім'я та прізвище), урочисто присягаю у своїй адвокатській діяльності дотримуватися принципів верховенства права, законності, незалежності та конфіденційності, правил адвокатської етики, чесно і сумлінно забезпечувати право на захист та надавати правову допомогу відповідно до Конституції України і законів України, з високою відповідальністю виконувати покладені на мене обов'язки, бути вірним присязі».*

*Текст присяги адвоката України підписується адвокатом і зберігається радою адвокатів регіону, а її копія надається адвокату.*

### **Не може бути адвокатом особа, яка:**

1) має непогашену чи не зняту в установленому законом порядку судимість за вчинення тяжкого, особливо тяжкого зло-

чину, а також нетяжкого злочину, за який призначено покарання у виді позбавлення волі;

2) визнана судом недієздатною чи обмежено дієздатною;

3) позбавлена права на заняття адвокатською діяльністю, - протягом двох років з дня прийняття рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю;

4) звільнена з посади судді, прокурора, слідчого, дізнавача, нотаріуса, з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення, - протягом трьох років з дня такого звільнення.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає дотримання Правил адвокатської етики як одного з основних професійних обов'язків адвоката.

**Правила адвокатської етики** (далі – Правила) було затверджено на З'їзді адвокатів України 9 червня 2017 року. Ці Правила мають на меті уніфіковане закріплення традицій і досвіду української адвокатури в сфері тлумачення норм адвокатської етики, а також загально визнаних деонтологічних норм і правил, прийнятих у міжнародному адвокатському співтоваристві.

**Правила слугують** обов'язковою системою орієнтирів, які використовують адвокати для збалансування і практичного узгодження своїх професійних прав та обов'язків, а також закріплюють єдину систему критеріїв оцінки етичних аспектів поведінки адвоката. Норми цих Правил не відміняють і не замінюють положень чинного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, а доповнюють і конкретизують його.

*Право офіційного тлумачення Правил адвокатської етики належить виключно З'їзду адвокатів України та Раді адвокатів України.*

### **Основні принципи адвокатської етики**

1. Незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності.

2. Дотримання законності.
3. Пріоритет інтересів клієнта.
4. Неприпустимість конфлікту інтересів.
5. Конфіденційність.
6. Компетентність та добросовісність.
7. Повага до адвокатської професії.
8. Вимоги до рекламування адвокатської діяльності.

Кожен із цих принципів розкривається та пояснюється в тексті Правил адвокатської етики, студенти мають ознайомитись з ними самостійно.

### **Принципи поведінки адвокатів у соціальних мережах**

Участь адвоката у соціальних мережах (наприклад, але не обмежуючись: Facebook, Twitter, LinkedIn, Pinterest, Google Plus+, Tumblr, Instagram, Flickr, MySpace та інших), Інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в мережі Інтернет є допустимими, проте адвокат може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету адвокатів та адвокатури в цілому.

Адвокат при користуванні соціальними мережами, Інтернет-форумами та іншими формами спілкування в мережі Інтернет повинен дотримуватись своїх професійних обов'язків, передбачених чинним законодавством України, цими Правилами, рішеннями З'їзду адвокатів України та Ради адвокатів України.

Використання адвокатом соціальних мереж, Інтернет-форумів та інших форм спілкування в мережі Інтернет повинно відповідати наступним принципам:

- незалежності;
- професійності;
- відповідальності;
- чесності;
- стриманості та коректності;
- гідності;
- недопущення будь-яких проявів дискримінації;
- толерантності та терпимості;

- корпоративності та збереження довіри суспільства;
- конфіденційності.

*Адвокат при здійсненні спілкування з іншими учасниками соціальних мереж, Інтернет-форумів та інших форм спілкування в мережі Інтернет, в тому числі розміщенні коментарів та контенту, повинен враховувати наслідки такого спілкування для професійної незалежності адвоката у майбутньому при здійсненні адвокатської діяльності.*

Висловлювання адвоката в соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет не повинні мати притаманний правовий нігілізм, будь-який вид агресії, ворожнечі і нетерпимості. Адвокат зобов'язаний вести себе шанобливо і не допускати образливої поведінки.

Будь-які заяви, коментарі адвоката в соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет, в тому числі під час обговорення і роз'яснення правових норм, особливостей судочинства, дій його учасників, повинні бути відповідальними, достовірними і не вводити в оману.

Розміщення інформації, пов'язаної із здійсненням адвокатської діяльності, в публічному доступі в соціальних мережах Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет без попередньої письмової згоди клієнта не допускається.

### **Дисциплінарна відповідальність адвоката**

Адвоката може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з наступних підстав:

- 1) порушення вимог несумісності;
- 2) порушення присяги адвоката України;
- 3) порушення правил адвокатської етики;

- 4) розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення;
- 5) невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків;
- 6) невиконання рішень органів адвокатського самоврядування;
- 7) порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом.

*Адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності протягом року з дня вчинення дисциплінарного проступку.*

За вчинення дисциплінарного проступку до адвоката може бути застосовано одне з таких дисциплінарних стягнень:

- 1) попередження;
- 2) зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року;
- 3) для адвокатів України - позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України, а для адвокатів іноземних держав - виключення з Єдиного реєстру адвокатів України.

### **Правові наслідки порушення Правил адвокатської етики**

За порушення Правил адвокатської етики до адвоката можуть бути застосовані заходи дисциплінарної відповідальності в порядку, передбаченому чинним законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність, а також рішеннями З'їзду, актами Ради адвокатів України, Національної асоціації адвокатів України.

**Адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності за порушення Правил адвокатської етики**

**його помічником, стажистом або особою, яка перебуває з ним у трудових відносинах**, якщо адвокат:

- не забезпечив ознайомлення свого помічника, стажиста або особи, яка перебуває з ним у трудових відносинах, з цими Правилами;

- не здійснював належного контролю за діями помічника, стажиста або особи, яка перебуває з ним у трудових відносинах, залученого ним до виконання окремих робіт за дорученням, передбаченим договором між адвокатом і клієнтом про надання правової допомоги;

- своїми розпорядженнями і порадами або особистим прикладом сприяв порушенню помічником, стажистом або особою, яка перебуває з ним у трудових відносинах, Правил адвокатської етики.

*Звинувачення адвоката у порушенні норма Правил адвокатської етики не може ґрунтуватися на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини адвоката тлумачаться на його користь.*

Адвокат вважається невинуватим у вчиненні дисциплінарного проступку і не може бути підданий дисциплінарному стягненню, доки його вину не буде доведено в законному порядку і встановлено рішенням кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності.

Адвокат не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні дисциплінарного проступку. Обов'язок доказування вини адвоката у вчиненні дисциплінарного проступку покладається на особу, яка ініціює питання дисциплінарної відповідальності відносно адвоката.

**Дисциплінарну справу стосовно адвоката не може бути порушено за заявою (скаргою), що не містить відомостей про наявність ознак дисциплінарного проступку адвоката, а також за анонімною заявою (скаргою).**

### 4.3. Дисциплінарні статuti органів внутрішніх справ та Національної поліції

Питання етики все частіше отримують увагу з боку законодавця, а вимоги до представників юридичних професій дотримуватись норм добросовісності та моралі, тепер закріплені юридично у статтях законів, дисциплінарних статутах, правилах етики та деонтологічних кодексах, тощо. Студентам треба звернути на увагу на те, що за порушення норм професійної етики особа може понести дисциплінарну відповідальність.

#### Дисциплінарна відповідальність

**Дисциплінарна відповідальність** представляє собою один з видів юридичної відповідальності. Вона полягає в обов'язку працівника відповідати перед власником або уповноваженого ним органом за скоєний ним дисциплінарний проступок і понести дисциплінарні стягнення, передбачені нормами трудового права.

*Але, для окремих категорій працівників законодавством може бути встановлено інші види дисциплінарних стягнень. Саме такими «особливими» професіями є ціла низка юридичних професій, наприклад: суддя, прокурор, поліцейський, адвокат, нотаріус тощо.*

Дисциплінарна відповідальність може бути **загальною та спеціальною**. **Загальна дисциплінарна відповідальність** настає на підставі порушення норм Кодексу законів України про працю і правил внутрішнього трудового розпорядку. Вона розповсюджується на тих працівників, на яких не поширюється дія окремих спеціальних статутів і положень про дисципліну, деонтологічних кодексів. Стаття 147 Кодексу законів про працю України передбачає два дисциплінарних стягнення: догану і звільнення.

**Спеціальна дисциплінарна** відповідальність встановлюється тільки для конкретно визначених категорій працівників і відрізняється від загальної наступними ознаками.

**По-перше**, більш широким змістом дисциплінарного проступку, особливими процедурами і порядками накладання дисциплінарних стягнень та їх оскарженням.

**По-друге**, більшим широким спектром санкцій. Наприклад, спеціальна дисциплінарна відповідальність може передбачати: затримку до одного року у присвоєнні чергового рангу або у призначенні на вищу посаду; попередження про неповну службу відповідність; пониження особи в класному чині; пониження в посаді; позбавлення нагрудного знаку; звільнення з позбавленням класного чину; усне зауваження; зауваження; суво-ра догана; пониження в спеціальному званні на один ступінь.

**По-третє**, ще одна відмінність спеціальної дисциплінарної відповідальності від загальної полягає в тому, що вимоги дотримання норм етики та доброчесності діють не тільки під час виконання трудових обов'язків, у робочий час, а і поза межами робочого місця, в своєму особистому та побутовому житті.

**Ще однією відмінністю** спеціальної дисциплінарної відповідальності від загальної є інші строки накладення дисциплінарного стягнення. Наприклад, Дисциплінарний статут прокуратури встановлює, що дисциплінарне стягнення до прокурорів застосовується протягом одного місяця з дня виявлення проступку, не рахуючи часу службової перевірки, тимчасової неприцездатності працівника та перебування його у відпустці, але не пізніше 1 року з дня вчинення проступку.

*Спеціальна дисциплінарна відповідальність регулюється законодавством, статутами й положеннями про дисципліну. Розрізняють спеціальну дисциплінарну відповідальність згідно*

*із законодавством (наприклад, прокурори, судді, державні службовці, адвокати, приватні виконавці), а також спеціальну дисциплінарну відповідальність згідно зі статутами та положеннями про дисципліну (наприклад, військовослужбовці, працівники залізничного транспорту, зв'язку, поліцейські).*

### **Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ**

Цей статут було затверджено Законом України від 22 лютого 2006 року.

**Статут** – це нормативно-правовий акт, у якому, зокрема, визначаються основи службової дисципліни, за порушення якої службові особи несуть дисциплінарну відповідальність.

**Органи внутрішніх справ** – це органи виконавчої влади, які беруть участь у здійсненні функцій держави, спрямованих на забезпечення законності та правопорядку, захист від протиправних посягань на життя, здоров'я, права та свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства та держави.

*Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ визначає сутність службової дисципліни, обов'язки осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України стосовно її дотримання.*

Дія цього Статуту поширюється на осіб начальницького складу Національного антикорупційного бюро України, осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України та податкової міліції, які повинні неухильно додержуватися його вимог.

### Службова дисципліна

**Службова дисципліна** – це дотримання особами рядового і начальницького складу Конституції і законів України, актів Президента України і Кабінету Міністрів України, наказів та інших нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України, підпорядкованих йому органів і підрозділів та Присяги працівника органів внутрішніх справ України.

Службова дисципліна базується на високій свідомості та зобов'язує кожную особу рядового і начальницького складу:

- дотримуватися законодавства, неухильно виконувати вимоги Присяги працівника органів внутрішніх справ України, статутів і наказів начальників;
- захищати і охороняти від протиправних посягань життя, здоров'я, права та свободи громадян, власність, довкілля, інтереси суспільства і держави;
- поважати людську гідність, виявляти турботу про громадян і бути готовим у будь-який час надати їм допомогу;
- дотримуватися норм професійної та службової етики;
- постійно підвищувати свій професійний та культурний рівень;
- виявляти повагу до колег по службі та інших громадян, бути ввічливим, дотримуватися правил внутрішнього розпорядку, носіння встановленої форми одягу, вітання та етикету;
- з гідністю і честю поводитися у позаслужбовий час, бути прикладом у дотриманні громадського порядку, припиняти протиправні дії осіб, які їх учиняють та інше.

*Ми бачимо, що норми етики тісно пов'язані з іншими професійними вимогами до осіб, які працюють в органах внутрішніх справ. Порушення норм етики прирівнюється до порушення норм трудової дисципліни і може викликати настання негативних наслідків для особи, яка їх порушила.*

На осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ за порушення службової дисципліни та етичних норм можуть накладатися такі види дисциплінарних стягнень:

- 1) усне зауваження;
- 2) зауваження;
- 3) догана;
- 4) сувора догана;
- 5) попередження про неповну посадову відповідність;
- 6) звільнення з посади;
- 7) пониження в спеціальному званні на один ступінь;
- 8) звільнення з органів внутрішніх справ.

### **Дисциплінарний статут Національної поліції України**

Дисциплінарний статут Національної поліції України було затверджено законом України від 15 березня 2018 року. Цей Статут визначає сутність службової дисципліни в Національній поліції України, повноваження поліцейських та їхніх керівників з її додержання, види заохочень і дисциплінарних стягнень, а також порядок їх застосування та оскарження.

Службова дисципліна, крім основних обов'язків поліцейського, визначених статтею 18 Закону України «Про Національну поліцію», зобов'язує поліцейського:

- 1) бути вірним Присязі поліцейського, мужньо і вправно служити народу України;
- 2) знати закони, інші нормативно-правові акти, що визначають повноваження поліції, а також свої посадові (функціональні) обов'язки;
- 3) поважати права, честь і гідність людини, надавати допомогу та запобігати вчиненню правопорушень;
- 4) утримуватися від висловлювань та дій, що порушують права людини або принижують честь і гідність людини;
- 5) підтримувати рівень своєї підготовки (кваліфікації), необхідний для виконання службових повноважень;
- 6) поважати честь і гідність інших поліцейських і працівників поліції, надавати їм допомогу та стримувати їх від вчинення правопорушень;

7) під час несення служби поліцейському заборонено перебувати у стані алкогольного, наркотичного та/або іншого сп'яніння та інше.

Також студентам варто знати, що з метою формування в поліцейських почуття відповідальності стосовно дотримання професійно-етичних норм поведінки під час виконання службових обов'язків, а також сприяння посиленню авторитету та довіри громадян до Національної поліції України, наказом Міністерства внутрішніх справ від 6 грудня 2016 року було затверджено Правила етичної поведінки поліцейських.

### **Правила етичної поведінки поліцейських**

Метою створення та затвердження цих Правил є урегулювання поведінки поліцейських з дотриманням етичних норм, формування в поліцейських почуття відповідальності перед суспільством і законом за свої дії та бездіяльність, а також сприяння посиленню авторитету та довіри громадян до поліції.

*Правила етичної поведінки поліцейських є узагальненим зібранням професійно-етичних вимог щодо правил поведінки поліцейських та спрямовані на забезпечення служіння поліції суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку на засадах етики та загальнолюдських цінностей.*

Правила поширюються на всіх поліцейських, які проходять службу в Національній поліції України. Дотримання вимог цих Правил є обов'язком для кожного поліцейського незалежно від займаної посади, спеціального звання та місцеперебування.

**Згідно цих Правил, під час виконання службових обов'язків поліцейський повинен:**

- неухильно дотримуватися положень Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції, та Присяги поліцейського;
- професійно виконувати свої службові обов'язки, діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що визначені законодавством України;
- поважати і не порушувати права та свободи людини;
- у кожному окремому випадку обирати той захід з-поміж заходів, передбачених законодавством України, застосування якого призведе до настання найменш негативних наслідків;
- неухильно дотримуватись антикорупційного законодавства України, обмежень, пов'язаних зі службою в Національній поліції України, визначених Законами України «Про Національну поліцію», «Про запобігання корупції» та іншими актами законодавства України;
- виявляти повагу до гідності кожної людини, справедливо та неупереджено ставитися до кожного, незважаючи на расову чи національну приналежність, мову, стать, вік, віросповідання, політичні чи інші переконання, майновий стан, соціальне походження чи статус, освіту, місце проживання, сексуальну орієнтацію або іншу ознаку;
- поводитися стримано, доброзичливо, відкрито, уважно і ввічливо, викликаючи в населення повагу до поліції і готовність співпрацювати;
- контролювати свою поведінку, почуття та емоції, не дозволяючи особистим симпатіям або антипатіям, неприязні, недоброму настрою або дружнім почуттям впливати на прийняття рішень та службову поведінку;
- мати охайний зовнішній вигляд, бути у встановленій формі одягу;
- дотримуватися норм ділового мовлення, не допускати використання ненормативної лексики та інше.

### Поводження поліції із затриманою особою

1. Поліцейський не має права обмежувати свободу людини, крім як на підставах та в порядку, визначених законом.

2. Поліцейський зобов'язаний пояснити затриманій особі зрозумілою для неї мовою підстави для затримання та права затриманої особи, надати можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника, а також повідомити про факт затримання третій особі, яку повинна обрати затримана особа.

3. Поліцейський повинен забезпечити затриманому надання медичної допомоги за необхідності.

4. Поліцейський не повинен піддавати катуванню затриманих осіб, допускати жорстоке, нелюдське або таке, що принижує людську гідність, ставлення до них.

5. Поліцейський повинен забезпечити людське ставлення та повагу до затриманої особи.

6. Поліцейський може застосувати заходи поліцейського примусу до затриманої особи лише у передбачених законом випадках, з дотриманням вимог законності, необхідності, пропорційності та ефективності заходу.

За будь-яких обставин і відносно будь-якої людини як у робочий, так і в неробочий час поліцейський зобов'язаний дотримуватися норм професійної етики. При зверненні до особи поліцейському заборонено бути зверхнім, погрожувати, іронізувати, використовувати ненормативну лексику.

*Поліцейський повинен бути коректним та не повинен допускати застосування насильства чи інших негативних дій щодо членів суспільства, а також, незважаючи на провокації, повинен залишатися об'єктивним.*

З метою зменшення кількості випадків застосування поліцейських заходів примусу поліцейський повинен проявляти розсудливість, відкритість, почуття справедливості, володіти комунікативними навичками (переконання, ведення перего-

ворів тощо), а в необхідних випадках мати керівні та організаційні якості.

**Незалежно від посади чи звання у відносинах із населенням поліцейський зобов'язаний:**

- бути тактовним та доброзичливим;
- висловлювати вимоги чи зауваження, що стосуються особи, у ввічливій та переконливій формі;
- надати можливість особі висловити власну думку;
- до всіх потерпілих від злочинів або інших правопорушень проявляти повагу, охороняти їх безпеку та право на невтручання в особисте життя.

#### **4.4. Етика суддів в Україні та міжнародні стандарти поведінки суддів**

Статтею 58 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» закріплено, що питання етики суддів визначаються **Кодексом суддівської етики**, який було затверджено з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року.

*У преамбулі цього Кодексу зазначено, що судді України, усвідомлюючи значимість своєї місії, а також з метою зміцнення та підтримки довіри суспільства до судової влади, вважають, що зобов'язані демонструвати і пропагувати високі стандарти поведінки, у зв'язку з чим добровільно беруть на себе більш істотні обмеження, пов'язані з дотриманням етичних норм як у поведінці під час здійснення правосуддя, так і в позасудовій поведінці.*

**Згідно положень Кодексу суддівської етики, суддя в Україні повинен:**

- 1) Бути прикладом неухильного додержання вимог закону і принципу верховенства права, присяги судді, а також до-

тримання високих стандартів поведінки з метою зміцнення довіри громадян у чесність, незалежність, неупередженість та справедливість суду.

2) Уникати будь-якого незаконного впливу на його діяльність, пов'язану зі здійсненням правосуддя, та бути незалежним від своїх колег у процесі прийняття рішень. Він не має прав використовувати своє посадове становище в особистих інтересах чи в інтересах інших осіб та не повинен дозволяти цього іншим.

3) Докладати всіх зусиль до того, щоб на думку розсудливої, законслухняної та поінформованої людини його поведінка була бездоганною.

### **Поведінка судді під час здійснення правосуддя**

1. Незалежність судді під час здійснення правосуддя є передумовою дії принципу верховенства права та невід'ємною складовою справедливого суду.

2. Суддя повинен виконувати свої професійні обов'язки незалежно, виходячи виключно з фактів, установлених на підставі власної оцінки доказів, розуміння закону, верховенства права, що є гарантією справедливого розгляду справи в суді, не зважаючи на будь-які зовнішні впливи, стимули, загрози, втручання або публічну критику.

3. Суддя повинен старанно й неупереджено виконувати покладені на нього обов'язки та вживати заходів для поглиблення своїх знань та вдосконалення практичних навичок.

4. Суддя повинен здійснювати судочинство в межах та порядку, визначених процесуальним законом, і виявляти при цьому тактовність, ввічливість, витримку й повагу до учасників судового процесу та інших осіб.

5. Суддя під час здійснення правосуддя не повинен допускати проявів неповаги до людини за ознаками раси, статі, національності, релігії, політичних поглядів, соціально-економічного становища, фізичних вад тощо та дозволяти цього іншим.

6. Суддя повинен виконувати обов'язки судді безсторонньо і неупереджено та утримуватися від поведінки, будь-яких дій або висловлювань, що можуть призвести до виникнення сумнівів у рівності професійних суддів, народних засідателів та присяжних при здійсненні правосуддя.

7. Суддя повинен проявляти повагу до права на інформацію про судовий розгляд та не допускати порушення принципу гласності процесу. Суддя у визначеному законом порядку надає засобам масової інформації можливість отримувати інформацію, не допускаючи при цьому порушення прав і свобод громадян, приниження їх честі й гідності, а також авторитету правосуддя.

8. Суддя не може робити публічних заяв, коментувати в засобах масової інформації справи, які перебувають у провадженні суду, та піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили. Суддя не має права розголошувати інформацію, що стала йому відома у зв'язку з розглядом справи.

9. Суддя, що перебуває на адміністративній посаді в суді, повинен утримуватися від поведінки, дій або висловлювань, які можуть призвести до виникнення сумнівів у єдиному статусі суддів і в те, що професійні судді здійснюють колективне вирішення питань організації роботи суду.

10. Суддя повинен уникати позапроцесуальних взаємовідносин з одним із учасників процесу або його представником у справі за відсутності інших учасників процесу.

11. Неупереджений розгляд справ є основним обов'язком судді.

Суддя має право заявити самовідвід у випадках, передбачених процесуальним законодавством, у разі наявності упередженості щодо одного з учасників процесу, а також у випадку, якщо судді з його власних джерел стали відомі докази чи факти, які можуть вплинути на результат розгляду справи. Суддя не повинен зловживати правом на самовідвід. Суддя заявляє самовідвід від участі в розгляді справи у разі неможливості ухвалення ним об'єктивного рішення у справі.

### Позасудова поведінка судді

1. Суддя не може належати до політичних партій і професійних спілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої. Суддя повинен надавати пріоритет здійсненню правосуддя над усіма іншими видами діяльності.

2. Суддя має право брати участь у громадській діяльності, публічних заходах, якщо вони не завдають шкоди його статусу, авторитету суду і не можуть вплинути на здійснення правосуддя, проте повинен уникати взаємовідносин, які можуть вплинути на незалежність та неупередженість судді.

3. Суддя повинен бути обізнаним про свої майнові інтереси та вживати розумних заходів для того, щоб бути обізнаним про майнові інтереси членів своєї сім'ї.

4. Суддя повинен враховувати, що сімейні, соціальні взаємовідносини чи будь-які інші стосунки та втручання з боку органів державної влади не мають впливати на поведінку судді чи ухвалення судових рішень.

5. Участь судді у соціальних мережах, Інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в мережі Інтернет є допустимими, проте суддя може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету судді та судової влади.

*Етичні вимоги до поведінки суддів в Україні закріплені в Кодексі професійної етики судді і являють собою сукупність моральних правил поведінки судді, за допомогою яких можна оцінити його дії з погляду таких цінностей, як: справедливість, сумлінність, гідність, людяність тощо.*

Високі стандарти етики у поведінці судді полягають у тому, що суддя як на роботі, так і поза її межами, в повсякденному житті, має демонструвати таку поведінку, щоб учасники процесу й оточуючі люди бачили в ньому еталон порядності і

справедливості – високоморальну, чесну, стриману, врівноважену людину. При цьому суддя має не лише подавати особистий приклад, але й пропагувати етичну поведінку серед учасників процесу та оточуючих, вимагати етичної поведінки від інших.

### **Міжнародні стандарти поведінки суддів**

На міжнародному рівні етичним стандартам суддівської професії приділяється дуже багато уваги. Що не дивно, адже справедливе та чесне правосуддя є гарантією впевненості людини у стабільності та силі суспільного ладу.

*Міжнародні стандарти етичної поведінки суддів визначено та закріплено в тексті документу, який носить назву «Бангалорські принципи поведінки суддів» та був схвалений Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27 липня 2006 року.*

В ньому визначено та роз'яснено шість базових принципів етичної поведінки суддів. Вони адресовані суддям для використання як інструкції, а також судовим органам для використання як базових принципів регламентації поведінки суддів. Крім того, вони покликані сприяти кращому розумінню та підтримці здійснення правосуддя з боку представників виконавчої та законодавчої влади, адвокатів та суспільства в цілому.

### **Бангалорські принципи поведінки суддів**

**Ці принципи:** незалежність, об'єктивність, чесність та невідкупність, дотримання етичних норм, рівність, компетентність та старанність.

**Принцип незалежності означає**, що незалежність судових органів є передумовою забезпечення правопорядку та основою гарантією справедливого вирішення справи в суді. Отже,

суддя має відстоювати та втілювати в життя принцип незалежності судових органів в його індивідуальному та колективному аспектах.

### **Виявляється цей принцип у наступному.**

Суддя повинен здійснювати свою судову функцію незалежно, виходячи виключно з оцінки фактів, відповідно до свідомого розуміння права, незалежно від стороннього впливу, спонукання, тиску, загроз чи втручання, прямого чи опосередкованого, що здійснюється з будь-якої сторони та з будь-якою метою.

Суддя не тільки виключає будь-які взаємовідносини, що не відповідають посаді, чи втручання з боку органів законодавчої та виконавчої влади, а й робить це так, щоб це було зрозуміло навіть сторонньому спостерігачу.

У тих випадках, коли рішення у справі має бути прийняте суддею одноособово, він діє незалежно від своїх колег по суду.

**Принцип об'єктивності означає**, що об'єктивність судді є необхідною умовою для належного виконання ним своїх обов'язків. Вона проявляється не тільки у змісті винесеного рішення, а й в усіх процесуальних діях, що супроводжують його прийняття.

### **Виявляється цей принцип у наступному.**

При виконанні своїх обов'язків суддя вільний від будь-яких схильностей, упередженості чи забобонів.

Суддя заявляє самовідвід від участі в розгляді справи в тому випадку, якщо для нього не є можливим винесення об'єктивного рішення у справі, або в тому випадку, коли у стороннього спостерігача могли б виникнути сумніви в неупередженості судді.

**Наприклад**, у судді склалося реальне упереджене ставлення до якоїсь зі сторін або судді з його власних джерел ста-

ли відомі певні докази чи факти стосовно справи, яка розглядається.

Або, раніше при розгляді цього самого предмета спору суддя виступав як адвокат чи долучався до справи як важливий свідок.

Суддя чи члени його родини матеріально зацікавлені в рішенні у відповідній справі.

**Принцип чесності та непідкупності** є необхідною умовою для належного виконання суддею своїх обов'язків.

**Виявляється цей принцип у наступному.**

Суддя демонструє поведінку, бездоганну навіть з точки зору стороннього спостерігача. Спосіб дій та поведінка судді мають підтримувати впевненість суспільства в чесності та непідкупності судових органів. Недостатньо просто чинити правосуддя, потрібно робити це відкрито для суспільства.

**Принцип дотримання етичних норм** означає, що демонстрація дотримання етичних норм є невід'ємною частиною діяльності суддів.

**Виявляється цей принцип у наступному.**

Суддя дотримується етичних норм, не допускаючи прояву некоректної поведінки при здійсненні будь-якої діяльності, що пов'язана з його посадою. Постійна увага з боку суспільства покладає на суддю обов'язок прийняти ряд обмежень, і, незважаючи на те, що пересічному громадянину ці обов'язки могли б здатися обтяжливими, суддя приймає їх добровільно та охоче. Поведінка судді має відповідати високому статусу його посади.

У своїх особистих стосунках з адвокатами, що мають постійну практику в суді, де розглядає справи даний суддя, суддя уникає ситуацій, що могли б викликати обґрунтовану підозру чи створити видимість наявності у судді певних схильностей чи упередженого ставлення.

Суддя не надає місце свого проживання іншим юристам для прийняття клієнтів чи зустрічей з колегами.

**Принцип рівності означає**, що забезпечення рівного ставлення до всіх сторін судового засідання має першочергове значення для належного виконання суддею своїх обов'язків.

### **Виявляється цей принцип у наступному.**

Суддя має усвідомлювати і уявляти собі різноманітність суспільства та різницю, що випливає з багатьох джерел, включаючи, поміж інших, расову належність, колір шкіри, стать, релігію, національне походження, касту, непрацевдатність, вік, сімейний стан, сексуальну орієнтацію, соціально-економічний стан та інші подібні причини («підстави, що не стосуються справи»).

При виконанні своїх судових обов'язків суддя не повинен словами чи поведінкою демонструвати прихильність чи упередженість до будь-якої особи чи групи осіб, керуючись причинами, що не стосуються справи.

Суддя вимагає від юристів, що беруть участь у судовому засіданні, утримуватися від демонстрації (на словах чи у поведінці) упередженості чи прихильності на підставах, що не стосуються справи, за винятком тих випадків, що мають значення для предмета судового розгляду та можуть бути законним чином виправдані.

**Принцип компетентності та старанності означає**, що компетентність та старанність є необхідними умовами для виконання суддею своїх обов'язків.

### **Виявляється цей принцип у наступному.**

Судові функції судді мають пріоритет над усіма іншими видами діяльності.

Суддя присвячує свою професійну діяльність виконанню судових функцій, до яких належать не тільки виконання судових та посадових обов'язків у судовому розгляді справи та

винесення рішень, а й інші завдання, що стосуються судової посади та діяльності суду.

Суддя вживає розумні заходи для збереження та розширення своїх знань, удосконалення практичного досвіду т особистих якостей, необхідних для належного виконання ним своїх обов'язків, використовуючи для цих цілей засоби навчання та інші можливості, що в умовах судового контролю мають бути доступні для суддів.

Суддя має бути в курсі відповідних змін до міжнародного законодавства, включаючи міжнародні конвенції та інші документи, що встановлюють норми, які діють у сфері прав людини.

### **Правила судової етики Суддів Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ)**

З вересня 2021 року набрали чинності нові Правила суддівської етики, ухвалені Європейським судом з прав людини. Попередні правила діяли з 2008 року. Нові правила містять вимоги до поведінки суддів як під час виконання ними службових повноважень, так і у поза робочий час. Та розповсюджуються як на суддів, які працюють зараз, так і на тих, хто вже не працює, тобто та колишніх суддів, в межах доречності.

#### **Судді ЄСПЛ повинні:**

- діяти добросовісно і відповідно до високого рівня моральності, який, власне, є критерієм для обіймання посади судді;
- пам'ятати про свій обов'язок діяти в Суді та за його межами з належною чесністю, а також лояльністю, гідністю та розсудливістю;
- піклуватися про авторитет та репутацію Суду, який уособлюють.

*Особливо обережними судді повинні бути під час будь-яких контактів зі сторонами та іншими особами, пов'язаними з незавершеними справами.*

Гарантії незалежності суддів ЄСПЛ закріплює положення, що під час здійснення своїх судових функцій судді **не залежать** від будь-якої:

- державної, національної чи міжнародної установи,
- органу чи організації,
- приватної особи.

Судді виконують свою функцію **неупереджено** та так, щоб їх неупередженість була очевидною. Зокрема, судді повинні уникати:

- конфлікту інтересів,
- ситуацій у Суді та за його межами, які обґрунтовано можуть бути сприйняті як поштовх до конфлікту інтересів.
- Судді не можуть бути залучені до розгляду справи, в якій вони мають особисті інтереси.

Судді повинні прагнути до підвищення своїх професійних знань і навичок.

Свобода слова суддів не забороняється, однак судді ЄСПЛ повинні користуватися нею у спосіб, сумісний з гідністю їх посади та їх лояльністю до інституту Суду. Максимально ретельно треба вести свої сторінки в соціальних мережах.

### **Суддям ЄСПЛ заборонено:**

- висловлюватися у будь-якій формі та в засобах масової інформації, якщо це може підірвати авторитет та репутацію Суду;

- викликати обґрунтовані сумніви щодо незалежності Суддів чи неупередженості.

Це стосується як питань здійснення судових функцій, представництва Суду, так і будь-якої іншої публічної чи приватної діяльності поза Судом, зокрема наукової.

### **Сумісництво Суддям ЄСПЛ заборонено.**

Дозволено лише діяльність, яка не порушує незалежність та неупередженість. А оплату можна отримувати лише за:

викладацьку, дослідницьку, видавничу діяльність. Судді повинні повідомляти про будь-яку додаткову діяльність голову Суду.

Також Суддям заборонено використовувати престиж своєї судової посади для будь-якої особистої вигоди. Вони не можуть приймати подарунки та послуги чи перевагу для себе чи для членів сім'ї. Це однаково стосується також і знаків вдячності та гостинності, які мають більш ніж скромну цінність.

Судді ЄСПЛ також не можуть приймати будь-які нагороди чи відзнаки протягом свого мандата судді Суду.

### **Завдання для самостійної роботи**

#### ***Питання для самоконтролю:***

1. Що собою представляє деонтологія як наука та яких видів буває?
2. Як співвідносяться поняття «наука» та «навчальна дисципліна»?
3. Назвіть, що є предметом навчальної дисципліни «Юридична деонтологія»?
4. Розкажіть, де і коли виникла та почала розвиватись юридична професія?
5. Якими були історичні та соціальні передумови виникнення Юридичної деонтології?
6. Дайте визначення поняття «юриспруденція», розкажіть про значення юриспруденції для людського суспільства.
7. Вкажіть, кого можна називати юристом?
8. На яких цінностях та принципах має ґрунтуватись діяльність юриста в Україні?
9. Назвіть фактори професійної придатності юристів, які вам відомі.
10. Що представляє собою юридична освіта? Якими компетенціями має володіти сучасний юрист?

### *Практичне завдання:*

Вирішіть завдання. Приватним нотаріусом було надано послуги громадянці Светко З., яка здійснювала реєстрацію угоди купівлі нерухомого майна. Через кілька днів після цього громадянка Светко З. звернулася до нотаріуса зі скаргою, вказавши предметом свого звернення наступне: через те, що під час реєстрації угоди вона знаходилась в офісі нотаріусу, де було відчинено вікно, вона застудила лицевий нерв, лікування якого потребує великих коштів. Светко З. посилалась на те, що за її думкою, нотаріус мав забезпечити їй безпечні і комфортні умови перебування, під час реєстрації угоди, адже за його послуги вона заплатила 4 тисячі гривень. **Дайте юридичну оцінку ситуації.**

### *Теми доповідей:*

Етика Аристотеля: головні ідеї.

Нотаріальна таємниця – поняття, призначення та цінність.

Адвокатська таємниця.

Особливості рекламування послуг адвоката та нотаріуса.

### *Література:*

#### *Основна література*

1. Етика правника: збірка тез доповідей і повідомлень учасників круглого столу (21 листопада 2019 р.) / за ред. Т. Б. Вільчик, Я. О. Ковальнової. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2019. 307 с.

2. Деонтологічні засади службової діяльності: Службовий етикет правоохоронця (поліцейського) [Текст]: Пам'ятка/ Петрова Г.М. К.: Нац. акад. внутр. справ. 2015. 104 с.

3. Професійні комунікації [Текст] : Навчальний посібник Д46 «Ділове спілкування» / уклад. О. М. Жук, Л.Ю. Тиха. Луцьк : Луцький НТУ, 2016. 112 с.

4. Судові та правоохоронні органи: навчальний посібник / М.В. Ковалів, С. С. Єсімов, Ю. С. Назар, М. Т. Гаврильців, Г.Ю. Лук'янова, А. І. Годяк, М. М. Бліхар. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 388 с.

5. Тетарчук І.В. Юридична деонтологія. Навчальний посібник для підготовки до іспитів. Київ: ЦУЛ. 2020. 158 с.

6. Юридична деонтологія: навчальний посібник / В.Д. Гапотій, О.Г. Мінкова. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. 146 с.

7. Професійна етика юриста : навчально-методичний посібник (у схемах) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 108 с.

8. Кацавець Р. С. Професійна етика юриста. Навчальний посібник. К.: Алерта, 2017. 148 с.

9. Молдован А., Добкіна К., Ключєва Є. Юридична деонтологія. Навчальний посібник. К.: Алерта. 2016. 226 с.

10. Юридична деонтологія. Підручник / Петришин О.В. , Уварова О.О., Погребняк С.П. Київ: видавництво «Право». 2014. 248 с.

11. Пендюра М.М., Дручек О.В. Юридична деонтологія : навч. посіб. Ч. 1 / М.М. Пендюра, О.В. Дручек. К. : НАВС, 2014. 169 с.

12. Сливка С.С. Юридична деонтологія. Підручник. Київ: видавництво «Право». 2015. 296 с.

13. С.Д. Гусарєв, О.Д. Тихомиров. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): Навчальний посібник -3-те вид., перероб і доп. – К.: Знання. 2008. 495 с.

### *Додаткова література*

1. Грубінко А.В., Кравчук В.М. Юридична деонтологія і професійна етика та логіка для юристів: навчально-методичний практикум для студентів денної та заочної форм навчання спеціальностей «Право» і «Міжнародне право». Тернопіль: Тернопільський Національний економічний університет, 2019. 116 с.

2. Судова реформа: як громадяни можуть зробити її успішною /Р. Куйбіда, О. Лебедь, Р. Ліхачов, О. Трубенкова; за заг. ред. Р. Куйбіда. Київ: ФОП Москаленко О.М. 2018. 62 с.

3. Крашеніннікова Т.В. Комунікативна компетенція працівника національної поліції: навчальний посібник. Дніпро: ДДУВС. 2017. 106 с.

4. Єфремова Н. В., Корнієнко І. В. Історія української юриспруденції: навчально-методичний посібник. Одеса: Юридична література. 2020. 112 с.

5. Гуцаленко Л.В., Бралатан В.П., Здирко Н.Г. Професійна етика: навчальний посібник. Київ: ЦУЛ. 2019. 256 с.

6. Професійна етика юриста: підручник. В. С. Бліхар та ін.; за ред. проф. В. С. Бліхара. Львів – Хмельницький: Львів. держ. ун-т внутр. справ. - Хмельниц. ун-т упр. та права, 2016. 357 с.

7. Кацавець Р. С. Основи правової культури юриста: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2017. 132 с.

8. Кацавець Р.С. Юридична деонтологія: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2016. 126 с.

9. Про національну поліцію. Закон України № 580-VIII від 02. 07. 2015. Відомості Верховної Ради. 2015. № 40-41. ст. 379. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws>

10. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України. Закон України № 2337-VIII від 15.03.2018. Відомості Верховної Ради. 2018. № 29. ст. 233. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws>

11. Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України. Закон України № 3460-IV від 22.02.2006. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2006. № 29. ст. 245. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws>

12. Про прокуратуру. Закон України № 1697-VII від 14.10.2014. Відомості Верховної Ради. 2015. № 2-3. ст.12. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws>

13. Про судоустрій та статус суддів. Закон України № 1402-VIII від 02.06.2016. Відомості Верховної Ради. 2016. № 31. ст. 545. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws>

14. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України. Постанова Кабінету Міністрів України № 228 від 02.07.2014. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text>

15. Правила професійної етики нотаріусів України. Затверджено наказом Міністерства юстиції України № 2039/5 від 07.05. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0759-21#n7>

16. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських. Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 1179 від 09.11.2016. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text>

17. Правила адвокатської етики. Затвержені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>

18. Кодекс суддівської етики. Рішення XI (чергового) з'їзду суддів України від 22.02.2013. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>

19. Бангалорські принципи поведінки суддів. Схвалено Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН № 200/23 від 27.07.2006. URL:[https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_j67#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text)

20. Про захист суспільної моралі. Закон України № 1296-IV від 20.11.2003. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 14. ст. 192. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws>

## 5. Корупційні ризики в професії юриста.

### 5.1. Поняття корупції її види та форми

**Боротьба з корупцією** – один із задекларованих пріоритетів розвитку України. Питання боротьби з корупцією є таким, яке, на жаль, поки що не втрачає своєї актуальності. У звітах Міжнародної організації боротьби з корупцією неодноразово було зазначено, що Україна – держава з високим її рівнем. Тому знання майбутніх правників щодо поняття корупції, видів корупційних правопорушень та їх профілактики – є своєчасними та актуальними.

У багатьох енциклопедіях та словниках **визначення корупції надається як дослівний переклад з латинської «corruption»** – «корозія, роз’їдання, руйнування». Іноді цей термін також пов’язують з латинським словом «corruptio», яке тлумачиться як «підкуп, продажність громадських і політичних діячів, посадових осіб».

Словник С. І. Ожегова дає наступне визначення. **«Корупція** – підкуп хабарами, продажність посадових осіб, політичних діячів». Крім підкупу і продажності, енциклопедичні словники тлумачать латинське слово corruptio ще й як «псування» і «розбещування».

Юридичний словник Генрі Блека визначає **корупцію** як: «діяння, яке вчиняється з наміром надати деякі переваги, що несумісні з офіційними обов’язками посадової особи і правами інших осіб; діяння посадової особи, яка неправомірно використовує своє становище чи статус для одержання будь-якої переваги для себе або іншої особи в цілях, які протирічать обов’язкам і правам інших осіб».

Закон України «Про запобігання корупції», прийнятий 14 жовтня 2014 року та введений в дію 26 квітня 2015 року, дав

вельми широке визначення такому явищу, як корупція, суттєво розширив коло корупційних інтересів та перелік осіб, які можуть вчиняти корупційні правопорушення.

*Раніше в корупції могли звинуватити тільки державних службовців, нині – державних і посадових осіб, а також широке коло інших осіб, визначених законом: депутати, військові посадові особи, особи, які надають публічні послуги (нотаріуси, аудиторів, оцінювачів та ін.), представники громадських об'єднань, наукових установ та навчальних закладів тощо.*

Згідно діючому закону, **корупція** – це використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей, з метою одержання неправомірної вигоди, або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб, або відповідно обіцянка/пропозиція, чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

*Корупційний ризик – це ймовірність того, що відбудеться подія корупційного правопорушення чи правопорушення, пов'язаного з корупцією, яка негативно вплине на досягнення органом влади визначених цілей та завдань.*

Також під **корупційним ризиком** слід розуміти систему явищ і обставин, які виникають у процесі діяльності суб'єктів, які відповідно до своїх посад мають владу, та створюють небезпеку вчинення корупційного або пов'язаного із корупцією правопорушення.

**За поширеністю корупційні ризики в діяльності посадових осіб прийнято поділяти на такі:**

- 1) не доброчесність;
- 2) безконтрольність з боку керівництва;
- 3) виникнення конфлікту інтересів;
- 4) наявність дискреційних повноважень.

**Ознаками корупційних діянь є:**

- безпосереднє заподіяння шкоди авторитету чи іншим охоронюваним законом інтересам держави;
- наявність у особи умислу на вчинення дій (бездіяльність), які об'єктивно завдають шкоду охоронюваним законом інтересам держави;
- використання особою свого становища всупереч інтересам держави;
- корислива мета або інша зацікавленість особи;
- незаконне одержання особою благ (матеріальних та нематеріальних), послуг, переваг.

**Метою** незаконного використання службового становища особою може бути наступне:

- одержання неправомірної вигоди;
- прийняття такої вигоди;
- прийняття обіцянки / пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб;
- обіцянка / пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, яку вкаже посадова особи.

Ми бачимо, що визначення корупції відбувається через поняття «неправомірна вигода», тому нам треба з'ясувати, що це таке і в чому вона виявляється.

## Неправомірна вигода

**Неправомірна вигода** – це грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи не грошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав.

*Поняття «грошові кошти» (тобто гроші) міститься в Цивільному Кодексі України, в статті 192. Грошовими коштами є гривня й іноземна валюта.*

### **Гривня (національна валюта) це:**

1) грошові знаки грошової одиниці України, у вигляді банкнот, монет, у тому числі обігових, пам'ятних та ювілейних монет, і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу;

2) кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у гривні;

3) електронні гроші, номіновані у гривні;

### **Іноземна валюта це:**

1) грошові знаки грошових одиниць іноземних держав у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави або групи іноземних держав, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу;

2) кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях (зокрема у спеціальних правах запозичення), що належать до виплати в іноземній валюті;

3) електронні гроші, номіновані у грошових одиницях іноземних держав та (або) банківських металів.

**Майно** – це окрема річ або сукупність речей, які є об'єктом права власності й можуть бути предметом різних цивільно-правових (купівлі-продажу, дарування, найму тощо), так само, як і господарсько-правових (поставки, енергопостачання тощо) договорів; у цивільному праві майном як особливим об'єктом вважаються також майнові права та обов'язки.

**Переваги** – це додаткові матеріальні чи інші вигоди, які суб'єкт має порівняно з іншими, які ставлять його в нерівне становище з іншими особами.

*Переваги можуть полягати, зокрема, у праві на позачергове одержання матеріальних благ чи послуг або пільг, які належать особі за законом.*

**Пільги є частиною переваг.** Пільги – це звільнення різних категорій осіб від певних обов'язків, або, іншими словами, надання додаткових можливостей майнового чи немайнового характеру.

**Майновими є пільги**, що надаються у вигляді додаткових виплат, повного або часткового звільнення окремих категорій громадян від обов'язкових платежів, а **немайновими** – у виді путівка для санаторно-курортного лікування тощо.

**Послуги** – це здійснювана на замовлення споживача та з метою задоволення його особистих потреб діяльність з надання чи передачі споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага.

**Нематеріальні активи** – це об'єкти інтелектуальної, в тому числі промислової власності, а також інші аналогічні

права, наприклад права на здійснення діяльності, права на використання економічних та інших привілеїв, інші подібні права.

*Нематеріальними активами можуть бути: авторське право на літературний твір; торгові марки або права на винаходи; бази даних; ліцензія на використання природних ресурсів; ліцензія на здійснення певного виду господарської діяльності та ін.*

**Будь-які інші вигоди нематеріального чи не грошового характеру означає**, наприклад: більш швидкий розгляд певної справи; похвальний репортаж у пресі; прийняття на службу чи призначення на посаду без передбачених законом конкурсу чи спеціальної перевірки, або шляхом порушення умов їх проведення; пригосання коштовною вечерею чи запрошення на ексклюзивний захід тощо.

**Предметом неправомірної вигоди** може бути будь-який ресурс обміну: капітал, товар, роботи, послуги, інформація, влада, лояльність тощо.

*Корупційні ризики мають юристи, які працюють: в прокуратурі та поліції, в складі державної кримінально-виконавчої служби, в органах місцевого самоврядування, на керівних посадах юридичних осіб, або виконують в них організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки, судді та третейські судді, нотаріуси тощо.*

### **Форми (види) корупції**

Корупція може здійснюватись у наступних формах.

#### **1.Хабарництво.**

Це отримання особою в будь-якому вигляді винагороди (хабара) за виконання чи невиконання в інтересах того, хто дає хабара, чи в інтересах третьої особи (яку вказує той, хто

дає хабара) будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища.

Хабарі використовуються або вимагаються для того, щоб прискорити, або більш прихильно провести бюрократичні процедури, або щоб уникнути «тягаря» (наприклад, сплати податків, сплати за порушення правил дорожнього руху тощо).

**Хабарництво буває активне та пасивне. Активне хабарництво** – це коли особа сама пропонує дати хабар, для отримання певного блага, прискорення процесів тощо.

**Пасивним хабарництвом** вважається, коли особу просять про хабар, якщо вона хоче отримати належні послуги продукти або прискорити їх отримання, отримати послуги продуктивності належної якості тощо.

### 2. Розкрадання

Це умисне незаконне привласнення чужого майна на свою користь або користь інших осіб, із корисливих мотивів з використанням посадового становища. Корисливу мету розуміють як бажання нетрудової наживи, паразитичного збагачення, але обов'язковою суб'єктивною ознакою розкрадання є вина у формі прямого умислу.

### 3. Шахрайство

Це поведінка, націлена на обман або введення в оману приватної або юридичної особи, з метою особистої вигоди або вигоди третьої сторони. Шахрайство належить до суспільно небезпечних діянь, закріплених Кримінальним кодексом України та визначається ст. 190 цього кодексу.

**Способами вчинення шахрайства є:**

- обман (повідомлення неправдивих відомостей або приховування, умовчання певних обставин, повідомлення про які було обов'язковим у даних ситуаціях);
- зловживання довірою (полягає у тому, що злочинець для заволодіння майном потерпілого використовує близькі, довірчі стосунки).

**Шахрайство проявляється в 3-х основних типах, це:**

- привласнення активів;
- корупція;
- маніпуляції зі звітністю.

#### **4. Вимагання**

Це примушування приватної або юридичної особи сплатити гроші або надати інші цінності в обмін на певні дії або бездіяльність.

#### **5. Зловживання службовим становищем**

Це зловживання владою або посадовим становищем, перевищення влади або посадових повноважень та інші посадові злочини, що вчиняються для задоволення корисливих чи інших особистих інтересів або інтересів інших осіб.

Зловживання службовою особою своїм становищем передбачає реалізацію тих повноважень, якими службова особа наділена у зв'язку із наданою їй владою, зайняттям певної посади чи здійсненням певної службової діяльності.

**При використанні влади чи службового становища здійснюються:**

- владна компетенція службової особи,
- її службовий авторитет,
- експлуатується престиж державного органу, державного чи комунального підприємства, установи чи організації, де така особа здійснює свою службову діяльність,

- «підключаються» необхідні службові зв'язки та можливості, що виникають завдяки займаній посаді, здійснюється вплив на діяльність інших осіб тощо.

### 6. Кумівство

Це перевага у наданні грошових коштів або іншого майна, пільг, послуг, нематеріальних активів наближеним особам, друзям, родичам, окремим суб'єктам, з якими посадовець чи державний службовець знайом особисто.

**Синонімами до слова «кумівство» є «фаворитизм» та «непотизм».**

*Фаворитизм – це піднесення конкретної особи або групи осіб у зв'язку з особистою прихильністю до них монарха. Набув поширення в 17-18 століттях, під час правління абсолютичних монархій.*

Термін **непотизм** походить від італійського слова «nepotismo», яке в свою чергу утворилось від латинського «nepos», що означає «онук», «племінник». Під непотизмом розуміють надання родичам або знайомим посад незалежно від їхніх професійних здібностей.

Походить від практики роздачі римськими папами прибуткових посад, вищих церковних звань чи земель близьким родичам.

### 7. Інші прояви корупції

**Також корупція може проявлятися у наступних формах:**

- використання інформації, одержаної під час виконання посадових обов'язків, у корисливих чи інших особистих інтересах;
- необгрунтована відмова у наданні відповідної інформації;
- несвоєчасне її надання;
- надання недостовірної чи неповної службової інформації,

- неправомірне втручання з використанням посадового становища у діяльність інших державних органів чи посадових осіб з метою перешкоджання виконанню ними своїх повноважень;
- домагання прийняття неправомірного рішення підлеглими особами чи структурами.

*Наведений перелік корупційних форм не є вичерпним. Корупційні діяння можуть бути вчинені також в інших формах, у тому числі в таких, що потребують додаткового визначення законодавством.*

Розрізнити корупцію можна також за критерієм того, на якому рівні відбуваються корупційні процеси.

1. **«Високорівнева» (або «можновладна»)** корупція характерна для вищих ешелонів влади (вищі органи влади, центральні органи виконавчої влади, центральні апарати правоохоронних органів та судової гілки влади). Саме на цьому рівні розробляються корупційні схеми, створюються корупційні мережі.

**До основних форм «високорівневої» корупції слід віднести:** корупційний лобізм; корупційний протекціонізм і фаворитизм; таємні внески на політичні цілі, внески на вибори з наступними «дивідендами» у вигляді високих державних посад; перехід державних посадових осіб на керівні посади комерційних структур, які вони, перебуваючи при владі, підтримували за державний рахунок; поєднання державної служби з комерційною діяльністю; роздавання податкових пільг; надання монополії щодо певного виду комерційної діяльності; перешкода в отриманні спеціальних дозволів, ліцензій на зайняття певними видами діяльності (так званий «державний рекет»), або торгівля дискреційною владою); призначення на відповідальні державні посади тощо.

**2. Корупція в середніх ешелонах влади (обласного рівня).** Практично тотожна корупції «елітарній». У зв'язку з меншим рівнем повноважень відрізняється меншими можливостями корупціонерів обласного рівня використовувати державну власність у своїх особистих цілях. Тут менші фінансові потоки, менша кількість великих об'єктів державної власності, обмежені й владні повноваження чиновництва. Але, зважаючи на звичайну арифметичну кількість чиновництва, шкода від корупціонерів цього рівня навряд чи менша.

**3. Корупція «низова» (дрібного чиновництва),** тобто держслужбовців які безпосередньо проводять роботу з підготовки управлінських рішень, висновків, готують або видають відповідні дозволи, інші документи, здійснюють контрольні дії, розслідування справ, безпосередньо притягають до правової відповідальності (рівень районів, міст, районів у містах). Дрібна управлінська (низова) корупція має свою кількісну та якісну характеристику (ознаки).

**Специфіка сфер її поширення полягає в такому:** 1) це місцевий локальний рівень (рівень муніципальної влади); 2) об'єктом корупції у даному випадку є задоволення «поточних» потреб громадянина владно-політичного характеру (отримання довідки, фінансової допомоги, поставлення на облік, відкриття власної справи тощо).

Найбільш «корупційно-небезпечні» сфери дрібної корупції: митна сфера (дрібні порушення правил митного режиму, дрібна контрабанда, тощо); дозвільно-ліцензійна система; сфера дрібного підприємництва.

**4. Корупція «від злиднів».** Здійснюється дрібним чиновництвом не на постійній основі, ситуативно або коли вже склалося «зовсім скрутне матеріальне становище».

## 5.2. Відповідальність за корупційні, або пов'язані з корупцією правопорушення

За вчинення корупційних правопорушень, або пов'язаних з корупцією правопорушень особи, згідно законодавства України, можуть нести:

- кримінальну,
- адміністративну,
- цивільно-правову,
- дисциплінарну відповідальності.

*Відомості про осіб, яких притягнуто до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень, заносяться до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення, що формується та ведеться Міністерством юстиції України.*

Треба звернути увагу на два види правопорушень: корупційні та пов'язані з корупцією. Нижче будуть розміщено їх визначення.

Згідно Закону України «Про запобігання корупції», **корупційне правопорушення** – це діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність.

**Правопорушення, пов'язане з корупцією** – це діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені Законом вимоги, заборони та обмеження, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», за яке законом встановлено цивільну, адміністративну, дисциплінарну та/або кримінальну відповідальність.

### **Корупційне правопорушення:**

- діяння, що містить ознаки корупції;

- вчиняється особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;
- встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність.

### **Правопорушення, пов'язані з корупцією:**

- діяння, що не містить ознак корупції;
- порушує встановлені Законом України «Про запобігання корупції» вимоги, заборони та обмеження;
- вчиняється особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;
- встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність.

Доцільно буде нагадати, що таке юридична відповідальність та яких видів буває.

**Юридична відповідальність** – це вид соціальної відповідальності, що полягає в застосуванні державою до правопорушника певних заходів примусу, передбачених санкціями правових норм.

**Цивільна відповідальність** представляє собою визначені законом юридичні наслідки за невиконання або неналежне виконання особою обов'язків, зобов'язань, або вчинення дій, які порушили цивільні права іншої особи (фізичної чи юридичної).

**Переважно цивільна відповідальність зводиться до компенсації завданих збитків і носить майновий характер.** Порядок застосування такого виду відповідальності регулюється Цивільним кодексом та Цивільним процесуальним кодексом України. Наставати цивільно-правова відповідальність може виключно у випадках, якщо вчинене правопорушення спричинили негативні наслідки постраждалій особі, тобто було заподіяно моральну чи матеріальну шкоду.

**Адміністративна відповідальність** – це вид юридичної відповідальності, який застосовується до особи, яка вчинила адміністративне правопорушення.

**Адміністративним правопорушенням (проступком) визнається** протиправна винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на державний або громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність.

Адміністративна відповідальність - це реалізація адміністративно-правових санкцій, застосування адміністративних стягнень, згідно норм Адміністративного та Адміністративно-процесуальних кодексів України.

Адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення адміністративного порушення 16-річного віку. Адміністративна відповідальність за правопорушення настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності.

**Дисциплінарна відповідальність** – це також вид юридичної відповідальності, яка настає в тому випадку, якщо особо порушує трудову дисципліну на своєму робочому місці. Дисциплінарна відповідальність встановлюється нормами трудового законодавства і на відміну від всіх інших видів юридичної відповідальності, накладається не рішенням суду, а керівником установи, в якій працює особа, або спеціально уповноваженим органом (дисциплінарною комісією, загальними зборами колективу тощо).

**Дисциплінарний проступок** – це протиправна дія чи бездіяльність працівника, що порушує встановлений на підприємстві, в установі, організації внутрішній трудовий розпорядок.

**Дисциплінарна відповідальність працівників настає виключно за порушення трудової дисципліни** – невиконання чи неналежне виконання з вини працівника покладених на нього трудових обов'язків. Наприклад, прогул, вчинення за місцем роботи розкрадання, появи на роботі у нетверезому стані, систематичного невиконання своїх обов'язків без поважних причин тощо.

*Здобувачам вищої освіти вже відомо, що порушення норм професійної етики представниками певних юридичних професій - дорівнює дисциплінарному проступку і може тягнути за собою вельми значні санкції. Тоді мова йде про спеціальну дисциплінарну відповідальність.*

**Кримінальна відповідальність** – це вид юридичної відповідальності, який виявляється в тому, що особа, яка вчинила кримінальне порушення (злочин) має понести кримінальне покарання. Це правова оцінка державою, в особі уповноважених органів, злочинного діяння. Підставою для настання кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, що містить склад злочину, передбачений Кримінальним кодексом України.

Повний перелік **корупційних правопорушень** за які настає кримінальна відповідальність зазначені у примітці статті 45 Кримінального кодексу України.

### **Можна виділити дві основних групи корупційних правопорушень:**

- 1) Кримінальні правопорушення вчинені шляхом зловживання службовим становищем.
- 2) Безумовно корупційні правопорушення.

### **До першої групи належать наступні злочини:**

- привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

- викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем;

- викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем;

- викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем;

- викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням;

- порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;

- викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження;

- викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем.

Це діяння, які у своєму «чистому» вигляді не становлять собою корупційних, а можуть бути віднесені до таких лише з огляду їх вчинення певними категоріями осіб.

**Другу групу** кримінально-караних діянь, що віднесені до корупційних становлять **уже власне корупційні злочини**, які винятково містять в собі протиправну корупційну складову:

- нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням;

- підкуп працівника підприємства, установи чи організації;
- зловживання владою або службовим становищем;
- зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми;
- зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги;
- прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою;
- незаконне збагачення;
- підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми;
- підкуп особи, яка надає публічні послуги;
- пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі;

*зловживання впливом. □ Будь яка дія державслужбовця або посадової особи, пов'язана з протиправним використанням даних їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей, з метою отримання неправомірної вигоди, тягне за собою кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність у встановленому законодавством України порядку.*

### **5.3. Антикорупційні органи в Україні: структура, права та обов'язки**

Боротьба з корупцією, як з вкрай негативним явищем, яке наносить шкоду багатьом сферам життя, сприяє порушенню прав людини та зниженню всіх видів суспільної безпеки, є також пріоритетом світової спільноти. Для аналізу ситуації з корупцією у світі було розроблено критерії оцінювання рівня корумпованості державних апаратів, які застосовуються під час проведення рейтингового дослідження, яке має на меті визначення індексу сприйняття корупції.

***Індекс сприйняття корупції** (англ. *Corruption Perceptions Index, CPI*) – це щорічний рейтинг країн світу, який визначає організація *Transparency International* з 1995 року. Країни у рейтингу розташовуються за показником рівня корупції, який ґрунтується на оцінках підприємців та аналітиків. Шкала оцінювання із 100 балів, де цифра 100 означає, що корупції нема, а 0 – що корупція критично висока. В рейтингу приймають участь більше 180 держав.*

*Найвищий рейтинг, що вказує на мінімальну корупцію, мають такі країни, як Данія, Нова Зеландія, Швеція, Фінляндія, Сінгапур. Найнижчий рейтинг мають такі держави, як Сомалі, Афганістан, Ірак,*

Україна розпочала антикорупційну реформу в 2014-2015 роках, з показниками CPI-2014 у 26 балів зі 100 можливих. У глобальному рейтингу країна посіла 142 місце серед 175 країн – між Угандою та Коморськими островами.

За результатами 2020 року показники Індексу сприйняття корупції (CPI) в Україні покращилися - зросли до 33 балів зі 100 можливих. Це на 3 бали більше, ніж у попередньому році, втім, лише на 1 бал більше, ніж у 2018-му.

У рейтингу країн світу Україна посіла 117 місце зі 180. До групи з результатом у 33 бали увійшли також країни Африки та Азії – Єгипет, Непал, Сьєрра-Леоне та Замбія. У колі найближчих країн-сусідів Україна розташувалася між Молдовою та РФ – поступаючись на 1 бал Молдові та випереджаючи на 3 бали РФ.

Такі факти свідчать про те, що державна антикорупційна політика України потребує посилення та. Розглянемо, яку структуру спеціалізованих антикорупційних органів було створено в Україні впродовж останніх років.

Суб'єкти прийняття політичних рішень, які формують антикорупційну політику в Україні:

**Верховна Рада України**

- Комітет з питань запобігання і протидії корупції

**Президент України**

- Національна рада з питань антикорупційної політики

**Кабінет Міністрів України**

- Урядовий уповноважений з питань антикорупційної політики

**Спеціально уповноважені суб'єкти  
у сфері протидії корупції:**

1. Національне антикорупційне бюро України (НАБУ);
2. Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП);
3. Вищий антикорупційний суд (ВАКС);
4. Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК).

**Інші органи, які здійснюють  
антикорупційні заходи в Україні:**

1. Служба безпеки України (СБУ);
2. Державне бюро розслідувань (ДБР);
3. Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА);
4. Бюро економічної безпеки України (БЕБ);
6. Органи Національної поліції України.

Розглянемо коротко функції Спеціально уповноважених антикорупційних органів державної влади.

## **Національне антикорупційне бюро України (НАБУ)**

Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових.

Завданням Національного бюро є протидія корупційним та іншим кримінальним правопорушенням, які вчинені **вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування**, та становлять загрозу національній безпеці, а також вжиття інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції.

*Забороняється незаконне втручання державних органів, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, політичних партій, громадських об'єднань, інших фізичних або юридичних осіб у діяльність Національного бюро.*

НАБУ розслідує особливо небезпечні корупційні правопорушення, здійснює оперативно-розшукові заходи.

## **Спеціалізована антикорупційна прокуратура Офісу Генерального прокурора України (САП)**

Спеціалізована антикорупційна прокуратура є самостійним структурним підрозділом Офісу Генерального прокурора (на правах Департаменту), підпорядкованим заступнику Генерального прокурора - керівнику Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру очолює заступник Генерального прокурора - керівник Спеціалізованої

антикорупційної прокуратури, який має першого заступника та заступника.

### **Основні завдання та функції САП:**

- здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування кримінальних правопорушень *Національним антикорупційним бюро України;*

- виконання вимог закону під час приймання, реєстрації, розгляду та вирішення заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, своєчасне внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань;

- забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування Національним антикорупційним бюро України кримінальних правопорушень та оскарження незаконних судових рішень на стадії досудового розслідування і судового розгляду;

- запобігання незаконному притягненню особи до кримінальної відповідальності та необґрунтованому застосуванню до неї заходів процесуального примусу, виконання вимог закону про невідворотність відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення;

- забезпечення підозрюваним, обвинуваченим безоплатної правової допомоги у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України;

- підтримання публічного обвинувачення в суді у кримінальних провадженнях, що розслідувалися Національним антикорупційним бюро України та інше.

### **Вищий антикорупційний суд України (ВАКС)**

Вищий спеціалізований суд у системі судоустрою був заснований 11 квітня 2019 року. Перший вирок було ухвалено 30 жовтня 2019 року. Усі справи про корупцію в Україні мають передаватися до цього суду. До юрисдикції суду відно-

сяться злочини, що спричинили збитки, еквівалентні не менше 31 тисячі доларів США.

**Завданням ВАКС є здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад і процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства й держави від корупційних і пов'язаних із ними злочинів та судового контролю за досудовим розслідуванням цих злочинів.**

*Місія ВАКС полягає в здійсненні справедливого правосуддя в кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.*

### **Вищий антикорупційний суд:**

- здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до його юрисдикції (підсудності);
- здійснює судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у антикорупційних кримінальних провадженнях,
- здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави в порядку цивільного судочинства та інші функції, встановлені законодавством.

### **Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК)**

**Національне агентство з питань запобігання корупції** – це центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом. НАЗК відповідальне за формування антикорупційної політики та запобігання корупції. Національне агентство створене відповідно до Закону України «Про запобігання корупції».

**НАЗК працює за такими напрямками:**

- аналізує ситуацію з корупцією в Україні та розробляє відповідну Антикорупційну стратегію та державну програму з її реалізації, а також координує виконання цих документів;
- виявляє корупційні норми у законодавстві та проектах актів;
- контролює дотриманням правил етичної поведінки, законодавства щодо запобігання конфлікту інтересів у діяльності публічних службовців;
- координує та надає методичну допомогу державним органам та органам місцевого самоврядування у виявленні та усуненні корупціогенних ризиків у їх діяльності, погоджує та контролює виконання антикорупційних програм у цих органах;
- контролює та перевіряє декларації публічних службовців, проводить моніторинг способу їх життя;
- 

*НАЗК формує та веде спеціальні реєстри, а саме:*  
*Єдиний державний реєстр декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;*  
*Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення;*  
*Єдиний державний реєстр фінансових звітів політичних партій.*

З функціями інших органів, які здійснюють антикорупційні заходи в Україні, здобувачі мають ознайомитись самостійно.

#### **5.4. Конфлікт інтересів: поняття, види, способи врегулювання**

**Конфлікт інтересів** – це ситуація, що характеризується суперечністю між особистим інтересом особи та її формальними обов'язками, що впливає на об'єктивність або неупередженість її поведінки.

**Особистим інтересом** при цьому вважається будь-який майновий чи немайновий інтерес особи. У тому числі зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, у тому числі ті, що виникають у зв'язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях.

*Законом не встановлюється заборон чи обмежень на наявність приватного інтересу як такого. Йдеться про дотримання правил етичної поведінки особи та відповідну оцінку приватних інтересів через призму можливого їх негативного впливу на об'єктивність прийняття рішень чи діянь службовця при реалізації своїх службових чи представницьких повноважень.*

Сучасне законодавство України містить визначення двох видів конфлікту інтересів: реальний та потенційний.

**Реальний конфлікт інтересів** – це суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи не вчинення дій під час виконання службових повноважень.

**Потенційний конфлікт інтересів** – це наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або

на вчинення чи не вчинення дій під час виконання зазначених повноважень.

### **Головними ознаками конфлікту інтересів є:**

1) загроза об'єктивності особи під час реалізації ним посадових обов'язків;

2) суперечність між особистим інтересом особи та інтересами інших суб'єктів, можливість завдання шкоди законним інтересам інших суб'єктів, заради особистої вигоди.

### **Приклади конфлікту інтересів**

**Приклад 1.** До повноважень суб'єкта (певної особи) належить здійснення контролю стосовно структурних підрозділів, у тому числі того, в якому працює член сім'ї такого суб'єкта. У такій ситуації в сфері повноважень цієї особи (здійснювати контроль стосовно структурних підрозділів) є наявний приватний інтерес, який може призвести до того, що перевірка одного з підрозділів буде більш лояльною, або неважною, або взагалі відбудеться тільки номінально. Тому що в цьому структурному підрозділі працює особа, пов'язана сімейними стосунками з контролюючою особою.

**Приклад 2.** Начальник одного з підрозділів поліції, який до того ж є головою дисциплінарної комісії, обвинувачує поліцейського у вчиненні дисциплінарного правопорушення (порушення етичних норм). Поліцейський звертається до керівника органу з вимогою провести службове розслідування з метою зняття безпідставних, на його думку, звинувачень або підозри. Керівник органу доручає розглянути вказану вимогу дисциплінарній комісії та надати пропозиції. Результати розгляду вказаної вимоги дисциплінарною комісією становлять приватний інтерес керівника дисциплінарної комісії, адже він і є особою, яка обвинувачувала поліцейського у вчиненні правопорушення.

## Алгоритм врегулювання конфлікту інтересів

В Законі України «Про запобігання корупції» питанням запобігання та врегулювання конфлікту інтересів присвячено окремий розділ (розділ V).

Закон зобов'язує вживати заходів щодо недопущення виникнення реального чи потенційного конфлікту інтересів і встановлює чіткі вимоги до алгоритму дій.

З моменту, коли особи дізналися чи повинні були дізнатися про наявність у них реального чи потенційного конфлікту інтересів, **вони зобов'язані повідомити не пізніше наступного робочого дня свого безпосереднього керівника**, а якщо особа перебуває на посаді, яка не передбачає наявності у неї безпосереднього керівника, або в колегіальному органі – Національне агентство чи інший визначений законом орган або колегіальний орган, у якому виник конфлікт інтересів.

**Наприклад**, згідно вимогам статті 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» **у разі виникнення у судді реального чи потенційного конфлікту інтересів** він зобов'язаний не пізніше наступного робочого дня з моменту виникнення такого конфлікту інтересів у письмовій формі повідомити про це Раду суддів України, яка повноважна здійснювати контроль за додержанням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів, приймати рішення про врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів у діяльності судді (у разі якщо такий конфлікт не може бути врегульований у порядку, визначеному процесуальним законом).

**Ще один приклад.** Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» також містить норми щодо конфлікту інтересів. Якщо депутат сільської, обласної чи міської ради дізнається, що розгляд, підготовка чи прийняття рішення ра-

дою з певного питання утворює у нього конфлікт інтересів, то депутат зобов'язаний самостійно публічно оголосити про це під час засідання ради, на якому розглядається відповідне питання. Контроль за дотриманням цих вимог, надання консультацій та роз'яснень покладається на постійну комісію, визначену відповідною радою.

### **Заходи зовнішнього та самостійного врегулювання конфлікту інтересів**

*Зовнішнє врегулювання конфлікту інтересів здійснюється шляхом:*

- 1) усунення особи від виконання завдання, вчинення дій, прийняття рішення чи участі в його прийнятті в умовах реального чи потенційного конфлікту інтересів;
- 2) застосування зовнішнього контролю за виконанням особою відповідного завдання, вчиненням нею певних дій чи прийняття рішень;
- 3) обмеження доступу особи до певної інформації;
- 4) перегляду обсягу службових повноважень особи;
- 5) переведення особи на іншу посаду;
- 6) звільнення особи.

Особи, у яких наявний реальний чи потенційний конфлікт інтересів, можуть самостійно вжити заходів щодо його врегулювання, шляхом позбавлення відповідного приватного інтересу, з наданням підтверджуючих це документів безпосередньому керівнику або керівнику органу, до повноважень якого належить звільнення/ініціювання звільнення з посади.

## **Завдання для самостійної роботи**

### ***Питання для самоконтролю:***

1. Розкажіть, що вам відомо про таке явище, як корупція? В чому виявляється її негативний вплив на суспільство?

2. Яких форм буває корупція? Назвіть її види, наведіть приклади.

3. Поясніть, що таке «корупційні ризики»? В яких юридичних професіях вони мають місце?

4. Які види відповідальності передбачає вітчизняне законодавство за вчинення корупційних правопорушень? Дайте характеристику кожному виду відповідальності.

5. Як співвідносяться поняття «корупційне правопорушення» та «порушення, пов'язане з корупцією»? Чим схожі і чим відрізняються?

6. Розкажіть про систему антикорупційних органів, створену в Україні.

7. Поясніть, що таке конфлікт інтересів і яких видів він буває?

8. Розкажіть, який існує алгоритм врегулювання конфлікту інтересів.

### ***Практичне завдання:***

Після вивчення матеріалу проаналізуйте та запишіть, які корупційні ризики містяться у професії «поліцейський». Оберіть підрозділ, в якому працює поліцейський та складіть перелік корупційних ризиків, приймаючи до уваги функціональні обов'язки поліцейського.

### ***Теми доповідей:***

Індекс сприйняття корупції: історія та значення.

Вищий антикорупційний суд України – нова інституція судової системи України.

НАБУ та НАЗК: центральні органи державної влади в сфері антикорупційної діяльності. Повноваження та завдання.

### *Література:*

#### *Основна література*

1. Литвиненко В.І., Лісовська Ю.П., Лісовський П.М. Антикоруційне право: навчальний посібник. Київ: Видавничий дім «Кондор». 2018. 240 с.
2. Деркач С., Карпова О., Леончук О., Луцик В. Практичний посібник щодо роботи з викривачами для уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції / Київ. 2021. URL:<https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/07/Guide-final.pdf>
3. Восьний В.І. Антикоруційна політика в Україні: навчально-методичний посібник. Тернопіль: ТНЕУ. 2013. 241 с.
4. Тетарчук І.В. Юридична деонтологія: навчальний посібник для підготовки до іспитів. Київ: ЦУЛ. 2020. 158 с.
5. Гапотій В.Д., Мінкова О.Г. Юридична деонтологія: навчальний посібник. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В. 2018. 146 с.
6. Професійна етика юриста : навчально-методичний посібник (у схемах) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал». 2018. 108 с.
7. Кацавець Р. С. Професійна етика юриста: навчальний посібник. – Київ: Алерта, 2017. 148 с.
8. Петришин О. В., Зінченко О. В. Юридична деонтологія: посібник для підготовки до заліків та іспитів. Харків: Право, 2017. 84 с.
9. Кацавець Р.С. Юридична деонтологія: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2016. 126 с.
10. Молдован А., Добкіна К., Клюєва Є. Юридична деонтологія: навчальний посібник. Київ: Алерта. 2016. 226 с.

11. Петришин О.В., Уварова О.О., Погребняк С.П. Юридична деонтологія: підручник. Київ: «Право». 2014. 248 с.
12. Сливка С.С. Юридична деонтологія: підручник. Київ: «Право». 2015. 296 с.
13. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): навчальний посібник: 3-тє вид., перероб і доп. К.: Знання. 2008. 495 с.

### *Додаткова література*

1. Етика правника: збірка тез доповідей і повідомлень учасників круглого столу (21 листопада 2019 р.) / за ред. Т. Б. Вільчик, Я. О. Ковальнової. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2019. 307 с.
2. Єфремова Н. В., Корнієнко І. В. Історія української юриспруденції: навчально-методичний посібник. Одеса: Юридична література. 2020. 112 с.
3. Гуцаленко Л.В., Бралатан В.П., Здирко Н.Г. Професійна етика. Київ: ЦУЛ. 2019. 256 с.
4. Професійна етика юриста: підручник / В. С. Бліхар та ін.; за ред. проф. В. С. Бліхара. Львів – Хмельницький: Львів. держ. ун-т внутр. справ. Хмельниц. ун-т упр. та права, 2016. 357 с.
5. Кацавець Р. С. Основи правової культури юриста: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2017. 132 с.
6. Про запобігання корупції. Закон України № 1700-VII від 14.10.2014. Відомості Верховної Ради. 2014. № 49. ст. 2056. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws>
7. Про Вищий Антикорупційний суд України. Закон України № 2447-VIII від 07.06.2018. Відомості Верховної Ради. 2018. № 24. ст. 212. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws>
8. Про Національне антикорупційне бюро України. Закон України № 1698-VII від 14.10.2014. Відомості Верховної Ради. 2014. № 47. ст. 2051. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws>
9. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. Закон України № 772-VIII від

10.11.2015. Відомості Верховної Ради. 2016. № 1. ст. 2.  
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws>

10. Про затвердження Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора. Офіс Генерального Прокурора України. Наказ № 125 від 05.03.2020. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0125905-20#Text>

## Розділ 6. Етикет та професійна культура юриста

### 6.1. Поняття культури, її характеристика та види

**Слово «культура» походить від латинського слова «culture», що в перекладі означає «обробляти», «культивувати». Марк Цицерон, давньоримський філософ на вчений, перший ввів поняття cultura animi — «оброблення душі», застосувавши таку метафору в контексті внутрішнього розвитку людини. Адже праця, яку здійснюють робітники, під час роботи на землі, дає великі плоди – її результати дають їжу людям, покращуючи їх життя. Так само можна працювати і над покращенням своєї душі, виховувати свою «культуру духу».**

*Цицерон бачив у культурі спосіб подолання різних проявів варварства й інструмент для перетворення людини в повноцінного громадянина.*

**Зараз існує кілька сотень визначень поняття «культура». Наприклад, культуру визначають як:**

- «все те, що є результатом людської історії»;
- як міра людяності людини;
- як «все те, що людина створила власним розумом, а не отримала від природи»;
- як матеріальний і духовний прогрес індивідів та різних соціальних спільнот.

**Ми пропонуємо під культурою розуміти сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії; історично набутий набір правил соціуму, який супроводжує його існування.**

Поняття культура об'єднує в собі здобутки багатьох сфер науки, на її формування впливає економіка, релігія та політика, освіта, під її впливом знаходиться мистецтво. **Культура знаходить свій прояв в житті кожної людини, адже все,**

**що робить кожен з нас – є проявом культури. Будь-яка поведінка особи є проявом культури.**

Можна казати, що певна культура культивує творчі цінності то свободу особистості, а інша надає більше значення суспільному порядку та демонструє суворі порядки. Одна культура може бути войовничою, а інша – прагнути до миру.

Культура вивчається комплексом гуманітарних наук, насамперед культурологією, історією, соціологією, політологією, психологією. Юриспруденція теж має відношення до культури. З одного боку нормативно-правові акти – це те, за допомогою чого законодавець може впливати на формування культурного середовища в нашій державі. І, в той самий час, культура впливає на зміст цих нормативно-правових актів.

Культура пронизує життя суспільства і кожної людини. Вона народилась разом з людством і не зникне, поки люди будуть жити на цій планеті.

### **Види культури**

Традиційно розрізняють два основні напрямки культури – матеріальний і духовний.

**Матеріальна культура** охоплює всю сферу виробничої діяльності людства та її результати: як знаряддя праці, житло, предмети повсякденного побуту, одяг, будівельні споруди, засоби зв'язку, пам'ятники і монументи тощо.

**Духовна культура** стосується області свідомості, пізнання, моралі, виховання, освіти, науки, мистецтва, літератури та інших сторін духовної діяльності людини. Сюди також належать релігія і міфологія, світоглядні, політичні, моральні та інші уявлення людей. Між матеріальною і духовною культурою існує тісна органічна єдність.

Залежно від того, хто створює культуру і яким є її рівень, можна розрізнити:

**Локальну та глобальну культуру.** Перша з них – це сукупність матеріальних і духовних цінностей, які є домінуючими для певної незначної території.

**Глобальна (загальнолюдська) культура** – це сукупність матеріальних і духовних цінностей, що набули поширення в усіх сферах світової цивілізації.

**Народна культура** (фольклор) – це культура, яка створюється простими людьми, що не мають професійної підготовки. Вона пов'язана з життям широких народних мас. Її репрезентують казки, легенди, міфи, пісні, танці, живопис. За формою вияву елементи народної культури можуть бути індивідуальними, груповими, масовими.

**Етнічна культура** – це культура людей, пов'язаних між собою спільністю походження (кровною спорідненістю) та спільно здійснюваною господарською діяльністю, єдністю, так би мовити, «крові і ґрунту», крім того, дотриманням певних релігійно-побутових традицій. У ній панує сила традиції, звички, раз і назавжди прийнятих звичаїв, що передаються з покоління до покоління на сімейному або сусідському рівні.

**Регіональна культура** – сукупність прикметних культурних ознак, притаманних декільком націям і державам, як правило, компактно географічно розташованим. Яскравим прикладом, регіональної культури є західна культура. У свою чергу, у західній культурі виокремлюють два типи – атлантичний (англосаксонський, британо-американський) та європейській континентальний. Останній поділяється на західноєвропейський, східноєвропейський і центральноєвропейський підтипи, до якого, як іноді вважається, належить й Україна.

*Особливо треба звернути увагу на існування культури професійних спільнот, яка формується представниками різних професій, наприклад, медична культура, політична культура, бізнес-культура, юридична культура.*

**Юридична культура** – це сукупність цінностей та принципів, які визнані професійною юридичною спільнотою як головні і фундаментальні. До них відносяться такі принципи як

повага до прав людини, гуманізм, законність, високі стандарти культури спілкування, етичні правила, яким має слідувати кожен юрист. Оскільки юристи є носіями «спеціальних знань» які стосуються держави і права, вони мають використовувати ці знання для блага суспільства, виконувати свої завдання сумлінно, боронити та захищати права людей, сприяти відновленню порушених інтересів.

**Юридична культура є частиною моральної культури людини.**

**Моральна культура** – це характеристика особистості, з погляду її цілісного морального розвитку, свідомості й поведінки, а також сукупність моральних якостей (рис), притаманних людям певного суспільства, класу, професії, які характеризують рівень їхньої моральної свідомості та поведінки. Іншими словами, це досягнута особистістю (юристом) міра морального розвитку, яка характеризується засвоєними і реалізованими в діяльності моральними цінностями.

**В узагальненому вигляді моральні вимоги до юриста полягають у наступному:**

- 1) у ставленні до людини як до найвищої цінності, повазі та захисті прав, свобод і людської гідності громадян;
- 2) у суворому дотриманні законності;
- 3) в ідейній переконаності в необхідності і правоті своєї справи;
- 4) у глибокому розумінні соціальної значущості своєї ролі, своєї відповідальності перед суспільством, державою за підтримання правопорядку і закону;
- 5) у розумному та гуманному використанні наданих законних прав у суворій відповідності до цивільного, службового і морального обов'язку;
- 6) у принциповості, безкомпромісності, об'єктивності та неупередженості у прийнятті рішень;

7) у свідомій дисципліні, професійній солідарності, взаємодопомозі, підтримці;

8) у сміливості і морально-психологічній готовності до розумного ризику в екстремальних умовах;

9) у непідкупності, турботі про професійну честь, суспільну репутацію;

10) у постійному професійному і моральному вдосконаленні, підвищенні рівня культури, обов'язковому дотриманні норм службового етикету;

11) у бездоганності особистої поведінки на службі і в побуті.

## 6.2. Правова культура юриста

Можна виділяти правову культуру суспільства, особистості та певної соціальної групи.

**Правову культуру суспільства в широкому розумінні** можна розглядати як якісний стан правового життя суспільства, при якому право існує як головний регулятор усіх видів суспільних відносин, а його важливість визнається учасниками цих відносин, які демонструють повагу до встановленого суспільного ладу, виконуючи правові норми.

Зрозуміло, що правова культура суспільства має в собі менші компоненти, які її і формують, це культура певних груп та правова культура кожної людини, яка мешкає в цьому суспільстві.

**Правова культура особи** виявляється в наявності знань про право: що воно собою являє та для чого потрібно, обізнаність щодо законодавства (не на професійному рівні, якщо людина не отримала юридичної освіти, але розуміння щодо законів та інших нормативно-правових актів, які регулюють життя в країні). Також важливим компонентом правової культури особи є повага до права взагалі, до прав інших людей

тощо. Правовою культурою володіє той, хто не буде свідомо порушувати встановлені правила поведінки, а якщо таке станеться з якихось причин – одразу виправиться та шукатиме засобів відновлення порядку.

**Змістом правової культури особи є наступні елементи:**

- правосвідомість і правове мислення,
- правомірна поведінка.

Із філософської точки зору свідомість – це відчуття кожною людиною свого існування і своїх дій. Тоді ми можемо казати, що **правосвідомість людини** – це сукупність ідей, поглядів, уявлень, почуттів та вчинків, у яких виявляється ставлення особи до права. Якщо людина усвідомлює цінність права та необхідність виконання правових приписів, адже тільки так ми можемо підтримувати громадський порядок, вона демонструє правову свідомість.

**Правомірна поведінка** – це така поведінка особи (як активна, так і пасивна, тобто як дії особи, так і її бездіяльність у певних обставинах), яка відповідає приписам правових норм. Тобто знаходиться у межах правового поля, вона не порушує права інших людей, або норми законодавства.

*Приклад правомірної поведінки: переходити дорогу тільки на зелене світло світлофору, прибирати за своєю собакою, не вмикати гучно музику, не палити в громадських місцях, не паркувати своє авто на зеленому газоні або на місцях для інвалідів, якщо водій не належить до цієї категорії.*

Антиподом високого рівня правосвідомості і правової культури є правовий нігілізм.

**Нігілізм взагалі** – це позиція людини щодо будь-якого явища або, зміст якої полягає в тому, що людина повністю знецінює це явище (предмет), не поважає його, не вважає цінним та важливим, не дає право на існування, або заперечує його.

**Правовий нігілізм** – зневіра у праві, відсутність до нього поваги, постійне порушення правових норм, ставлення до права як до чогось неважливого, непотрібного.

Людина, якій притаманний правовий нігілізм відкидає соціальну цінність права і культивує негативне ставлення до нього. Правовий нігілізм належить до стійких і поширених виявів деформації правосвідомості населення.

Правовий нігілізм може виникнути через історичні передумови, пов'язані з безправністю людини, авторитаризмом, беззаконням, репресіями тощо.

*Низька загальна і правова культура населення, незадовільна якість законодавства, його декларативність, стан вседозволеності у суспільстві та у державі сприяють формуванню правового нігілізму.*

Говорячи про правову культуру певної соціальної групи, ми маємо на увазі культуру професійних спільнот, наприклад – юридичних. Кожна юридична професія представлена великою кількістю фахівців – адвокатура України, нотаріат, суддівська спільнота, представники прокуратури, співробітники поліції і т.д.

В юридичних спільнотах вимоги до рівня правової культури і правосвідомості осіб – високі. Проте, нажаль, не виключені випадки, коли людина може бути не задоволена власним професійним досвідом, розчарована ним. Тому випадки прояву правового нігілізму не виключені навіть серед юристів.

Ще один ризик, з яким можуть зустрітись представники юридичних професій (хоча він притаманний не лише юридичній професії), це – професійна деформація.

**Термін «деформація»** використовується для позначення різних змін і явищ зовнішнього світу. Наприклад, якщо пластикову пляшку лишити на підвіконні у сонячний день, через кілька годин вона змінить форму, тобто – деформується під впливом сонячних променів.

У випадку з людьми деформація може виявлятися у внутрішніх змінах (коли змінюється характер людини, її емоційний стан і прояви), зовнішніх (змінюється поведінка, людина стає більш агресивною, або навпаки – пасивною), під впливом середовища, в якому здійснюється діяльність (наприклад, під впливом професії).

**Професійна деформація юриста** – це негативне соціальне явище, яке виявляється у різних негативних поведінкових проявах людини, що погіршує відносини юриста з колегами та членами родини, має деструктивний вплив на процес і результат його професійної діяльності.

### **Причини професійної деформації юриста**

*Можна виокремити об'єктивні та суб'єктивні причини професійної деформації.*

#### **Об'єктивні виявляються у:**

- наявності владних повноважень, які накладають на людину високий рівень відповідальності, що є стресовим;
- детальна правова регламентація можливої і не можливої поведінки представників певних професій;
- у поліцейських, прокурорів, адвокатів - постійне спілкування з обвинуваченими (підозрюваними), недобросовісними потерпілими та свідками (які можуть давати завідомо неправдиві показання або відмовляються від дачі показань, що суттєво ускладнює процес роботи);
- дефіцит часу і перевантаження, наявність постійних дедлайнів, різноманітних задач;
- часте виникнення конфліктних ситуацій;
- контакт з людьми, які вчиняють дуже погані вчинки (зі злочинцями), з насиллям і неповажною поведінкою, словесні образи і т.п.;
- для співробітників спеціальних підрозділів – реальна загроза життю та здоров'ю, під час виконання спецоперацій;
- протидія зацікавлених осіб;

- психічні та фізичні перевантаження;
- недоліки в організації управління юридичною діяльністю, несприятливі побутові умови та ін.

**Суб'єктивні причини виявляються у наступному:**

- перевтома,
- низький професійний рівень,
- розгубленість, відсутність уміння і навичок контролювати свою поведінку,
- «емоційне» вигорання,
- пасивність при виконанні службових обов'язків,
- невдалий особистий життєвий досвід та ін.

*Щоб уникнути професійної деформації майбутні юристи мають бути освіченими, щодо реалій юридичних професій, не бачити своє майбутнє «у рожевому світі», розуміти всі ризики і складності, які супроводжують ту чи іншу професію, приймати до уваги свої психологічні особливості і мати високий рівень стресостійкості.*

### **6.3. Естетична та політична культура юриста**

Ми вже багато говорили про етику взагалі та юридичну етику, зокрема, підкреслюючи важливість дотримання юристами етичних норм, які слугують додатковою гарантією високої професійності юриста та здійснення ним своїх функціональних обов'язків на належному рівні. А зараз хочемо приділити увагу ще одному важливому елементу юридичної культури – естетиці.

**Термін «естетика»** походить від грецького слова «aisthetikos», що у перекладі означає «почуттєвий», «чуттєво сприймаючий». Сьогодні **Естетикою** називають розділ філософії, який вивчає загальні закони сприйняття людиною на-

вколишнього світу, його явищ та предметів, інших людей тощо, з позиції краси та пошуку прекрасного. Хоча існують думки, що вона являє собою окрему науку.

*Довгий час естетика входила в загальне філософське вчення, і набула самостійного наукового статусу лише в середині XVIII ст. завдяки працям німецького філософа Олександра Баумгартена, який відокремив її від філософії та визначив як науку про досконале.*

Нам треба визначити предмет естетики, щоб розглянути її значення та роль у юридичній професії. Тому пропонуємо кілька підходів.

**1. Естетика – наука про прекрасне, своєрідна «філософія прекрасного».** Останнє при цьому розглядається як метакатегорія естетики, найвища естетична цінність. Вона підіймає таке питання: «Що є прекрасне?» або «Що є прекрасним?», та намагається визначити сутність краси. А щоби визначити прекрасне, треба дослідити, в першу чергу, його антитипод – потворне, погане, низьке, трагічне, комічне і т.д.

**2. Естетику можна розглядати як науку про мистецтво, його сутність, закони розвитку та роль в житті людини й суспільства.** Правомірність такого підходу аргументується тим, що естетичне освоєння світу найбільш повно і безпосередньо виявляється саме в мистецтві.

**3. Естетика також має відношення до сприйняття дійсності,** що реалізується перш за все як емоційно-почуттєвому досвіду людини, її можливостях бачити та створювати щось гарне.

У побуті поняття естетики найчастіше асоціюється у більшості людей з красою. Естетичний вигляд – красивий вигляд. Естетичне оформлення – таке, що вважається гарним, гармонійним, радує око та сприяє відчуттю гармонійності просто-

ру. Одним із проявів краси є структура, тобто – певний порядок, який несе з собою ясність.

### **Естетика в юридичній професії відіграє не останню роль**

**Естетичним (гарним, красивим, структурованим) може бути, наприклад, юридичний документ**, складений та оформлений не тільки згідно вимогам чинного законодавства, але і присмний для візуального сприйняття.

Естетичними можуть бути, наприклад, письмові роботи студентів, доповіді та реферати, курсові тощо. Коли текст викладається у логічній послідовності, а його оформлення дозволяє розуміти, що найголовніше, тому що автор використовує візуальні прийоми (змінює шрифт, чи розмір букв, підкреслює), присутні розділи чи підрозділи, змістовно оформлено титульний лист тощо.

**Естетика зовнішнього виду юриста** також потребує уваги. У більшості юридичних професій є відповідний «дрескод», тобто вимоги до одягу. Це стосується і форми, яку носять поліцейські та співробітники прокуратури. Судді, під час ведення судового процесу також вдягають спеціальний одяг – чорну мантію, що є традицією і слугує атрибутом судової діяльності. Якщо статус юриста не передбачає носіння форми, то загальні вимоги до зовнішнього виду все одно присутні – акуратність та чистота, охайність, відповідність та доречність одягу та всього зовнішнього виду завжди має бути у фокусі уваги юриста.

**Естетика робочого місця** теж має значення. Безлад та грязь у кабінеті, або на робочому столі свідчать про невміння організувати свій простір. Оскільки юрист багато працює з людьми, він має забезпечити їм якомога більший комфорт при відвідуванні його кабінету. Адже враження, які клієнти, або колеги отримують від простора роботи конкретно взятої

людини – формує також враження і про його професіоналізм і впливає на відношення до юристів взагалі.

*Естетична культура юриста виявляється в тому, наскільки гармонійним та гарним є образ, який юрист створює своїм зовнішнім видом, оформлення свого робочого простору, манерою спілкування з іншими людьми.*

### Політична культура юриста

Щоб вести мову про політичну культуру юриста, в першу чергу нам треба визначити поняття, що таке політика взагалі.

Варто визнати, що поняття «політика» - доволі складне і для розуміння, і для тлумачення. Адже дуже багато явищ за раз називають політикою. Наприклад, існують думки, що політика це:

- одна зі сфер життєдіяльності суспільства;
- система певних суспільних відносин;
- взаємодія класів, націй, держав між собою за допомогою влади;
- сукупність дій, заходів, установ, за допомогою яких узгоджуються інтереси різних верств населення;
- прагнення здобуття і використання державної влади, цілеспрямованого впливу на неї;
- участь у справах держави, у визначенні форм, завдань, змісту її діяльності;
- наміри, мета і способи дій правлячої еліти та її оточення;
- прояви хитрощів, обережності, таємничості, ухильнянь, обачності.

У словнику Даля міститься наступне визначення **політики**: це наука державного управління; це і участь в справах держави, напрям діяльності держави, певні форми, мета, завдання, зміст діяльності держави.

Також **політику** визначають як діяльність, що пов'язана з питаннями влади, державного управління та різноманітних відносин, які мають вплив на суспільне життя.

Крім того, під політикою розуміють мистецтво управління державою.

*Поняття «політика» здебільшого пов'язують із назвою однойменної праці давньогрецького мислителя Аристотеля, в якій він розглядав основи організації та діяльності держави і політичної влади.*

**Політична культура** – це сукупність знань, цінностей, емоційного відношення, зразків поведінки соціальних спільнот та окремих громадян, які стосуються їх взаємодії з політичною (державною) владою.

**Політична культура юриста** представляє собою сукупність його знань про політику та політичну систему своєї держави, представлена рівнем його обізнаності щодо політичних процесів, які відбуваються в державі. Виявляється у його поважному ставленні до всіх політичних партій, які зареєстровані згідно законодавству та здійснюють свою діяльність в Україні.

**Також політична культура юриста знаходить свій прояв** у його толерантному відношенні до висловлювання іншими особами своїх власних думок щодо політичного строю та політики взагалі. Юрист не має вступати в дебати щодо питання, яка політична партія краще, чи який політичний курс найвірніший. Звичайно, він може мати власну думку, як і будь-яка інша людина. Але його рівень культури не дозволить ставити власну думку у пріоритетне положення, чи доказувати інший людині, що вона помиляється у своїх поглядах.

**Слід зауважити, що певні юридичні професії мають суворі обмеження, щодо** політичних висловів юристів та їх участі у політичних процесах.

*Наприклад: поліцейським, суддям та прокурорам заборонено бути членами політичних партій і здійснювати будь-яку політичну діяльність або приймати участь в політичній агітації.*

Також закон містить обмеження, щодо використання політичної символіки юристами на їх робочих місцях.

### 6.4. Юридичний етикет

**Етикет – це правила поведінки, які регулюють характер, ступінь та зміст людських відносин (взаємин) в певних ситуаціях, у певних групах, або у певному місті та часі.**

*Наприклад, якщо вас запросять відвідати резиденцію Віндзорів та випити чай з членами королівської родини – вам треба буде вивчити правила відповідного етикету, які містять в собі вказівки, що, як і коли можна робити, а від яких дій треба утриматись.*

Термін «етикет» з'явився тільки у XVIII ст., при французькому королівському дворі, коли було запроваджено спеціальні картки («етикетки») для придворних із переліком обов'язкових правил поведінки.

**Звід правил поведінки було створено ще в Стародавньому Єгипті, в III тисячолітті до н. е., який носив назву «Інструкція по поводженню».**

Великого значення надавав етикетові Конфуцій, на думку якого, етикет повинен регулювати поведінку в сім'ї, відносно підданих і правителя тощо.

Також досконала і вишукана поведінка високо цінувалася і в древній Греції та Стародавньому Римі.

Якщо в давні часи етикет представляв собою сукупність правил поведінки, порядок дій і правила чемності при дворах монархів, та стосувався титулованих осіб (придворний етикет), а також існував, здебільше, у дипломатичних колах, то зараз етикет переселився у кола професійних спільнот та став доступним не лише обраним особам.

Основою належного етикету є поведінка та хороші манери, які дають можливість людині виглядати привітною і ввічливою у соціальному, професійному та сімейному житті.

*Правила етикету можуть бути різними в різних країнах, адже на етикет впливають звичаї і традиції, а також культурні особливості місцевості.*

Професійний етикет юриста дозволяє йому підтримувати гарну репутацію, бути бажаним гостем в колі професійних зустрічей та заходів, викликає повагу з боку колег та сприяє його професійному успіху. На відміну від правил етичної поведінки, етикет не регламентується нормами законодавства, він знаходиться у зоні більш особистісного поля людини і є частиною її загальної життєвої філософії.

Юрист може слідувати правилам етики, виконувати свої обов'язки сумлінно, поважати права людини і підтримувати принципи законності та верховенства права. Але, при цьому, не посміхатись іншим людям при зустрічі, не дивитись у вічі під час бесіди, не робити компліменти, не користуватись серветкою, під час прийому їжі, або дуже гучно розмовляти під час приватної зустрічі і ставити свого співрозмовника у незручне становище, забувати привітатись чи попрощатись з іншими, не казати «дякую».

*Також етикет дуже тісно пов'язаний з культурою спілкування, він вимагає здійснювати його екологічно, по відношенню до іншої людини.*

**Проявами юридичного етикету можна вважати наступне:**

- бути чемним і не порушувати особисті кордони в бесіді незручними запитаннями;
- не задавати інтимних питань малознайомій особі;
- посміхатись людині під час розмови;
- ввічливо вітатись та прощатись;

- не ігнорувати, не грубити своєму опоненту;
- завжди звертатись до іншої людини на «Ви»;
- бути пунктуальним;
- бути уважним до комфорту тих, з ким спілкується юрист;
- надавати допомогу у таких простих речах, як притримати двері, підняти парасольку іншої людини, якщо вона впала;
- дякувати іншим за таку ж саму допомогу;
- не глузувати зі співрозмовника та уникати проявів токсичного спілкування, а саме: знецінення, жорсткої критики, невдалих порівнянь;
- не переривати грубо співрозмовника;
- завжди вибачатись за свої помилки, або неухважність;
- не бути скупим на компліменти;
- помірно використовувати парфуми;
- вдягатись належним чином, відповідно до змісту подій;
- не вносити особистий контекст в ділові відносини.

### **Завдання для самостійної роботи**

#### ***Питання для самоконтролю:***

1. Розкажіть, як ви розумієте поняття «культура»? Щодо яких видів культури бажаєте висловитись?
2. Що таке юридична культура? В чому вона проявляється та чому виживає?
3. Як співвідносяться поняття «правова культура» та «юридична культура», на вашу думку?
4. Розкажіть, з яких елементів складається правова культура суспільства та особистості?
5. Поясніть своїми словами, що таке «політика» і як ви розумієте її завдання у суспільства.
7. Що собою представляє політична культура юриста? Чому цей вид культури також важливий для представників юридичних професій?

8. Розкажіть, що таке «етикет» взагалі та в чому виявляється юридичний етикет?

9. Висловіть свою думку щодо співвідношення понять «етикет» та «етична поведінка».

### ***Практичне завдання:***

Складіть власну «карту етикета»: як ви будете своє спілкування з людьми.. Проаналізуйте, чим можна її доповнити?

Складіть власну «карту етичних цінностей». Проаналізуйте її.

### ***Теми доповідей:***

Європейський та Американський етикет: різноманіття культур.

Сучасна політична система України: загальна характеристика.

Правосвідомість людини як фундамент законності.

### ***Література:***

#### ***Основна література***

1. Зусін В. Я. Етика і етикет ділового спілкування : навчальний посібник . 4-е вид., перероб. та доп. Маріуполь : ДВНЗ «ПДТУ», 2019. 206 с.

2. Етика правника: збірка тез доповідей і повідомлень учасників круглого столу (21 листопада 2019 р.) / за ред. Т. Б. Вільчик, Я. О. Ковальнової. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2019. 307 с.

3. Грубінко А.В., Кравчук В.М. Юридична деонтологія і професійна етика та логіка для юристів: навчально-методичний практикум для студентів денної та заочної форм навчання спеціальностей «Право» і «Міжнародне право». Те-

рнопіль: Тернопільський Національний економічний університет, 2019. 116 с.

4. Кацавець Р. Професійна етика юриста: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2017. 148 с.

5. Фіолевський Д.П. Юридична етика: підручник. Київ: Алерта, 2011. 288 с.

6. Петрова Г.М. Деонтологічні засади службової діяльності: Службовий етикет правоохоронця (поліцейського): пам'ятка. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 104 с.

7. Тетарчук І.В. Юридична деонтологія: навчальний посібник для підготовки до іспитів. Київ: ЦУЛ, 2020. 158 с.

8. Гапотій В.Д., Мінкова О.Г. Юридична деонтологія: навчальний посібник. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. 146 с.

9. Професійна етика юриста : навчально-методичний посібник (у схемах) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 108 с.

10. Кацавець Р. С. Професійна етика юриста: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2017. – 148 с.

11. Петришин О. В., Зінченко О. В.. Юридична деонтологія : посібник для підготовки до заліків та іспитів. Харків: Право, 2017. 84 с.

12. Кацавець Р.С. Юридична деонтологія: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2016. 126 с.

13. Молдован А., Добкіна К., Клюєва Є. Юридична деонтологія: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2016. 226 с.

14. Петришин О.В., Уварова О.О., Погребняк С.П. Юридична деонтологія: підручник. Київ: Право, 2014. 248 с.

15. Сливка С.С. Юридична деонтологія: підручник. Київ: Право, 2015. 296 с.

16. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): навчальний посібник. 3-тє вид., перероб і доп. Київ: Знання, 2008. 495 с.

*Додаткова література*

1. Ділове спілкування. Професійні комунікації: навчальний посібник. уклад. О. М. Жук, Л.Ю. Тиха. Луцьк : Луцький НТУ, 2016. – 112 с.
2. Єфремова Н. В., Корнієнко І. В. Історія української юриспруденції: навчально-методичний посібник. Одеса: Юридична література. 2020. 112с.
3. Гуцаленко Л.В., Бралатан В.П., Здирко Н.Г. Професійна етика. Київ: ЦУЛ. 2019. 256 с.
4. Професійна етика юриста: підручник / В. С. Бліхар та ін.; за ред. проф. В. С. Бліхара. Львів – Хмельницький: Львів. держ. ун-т внутр. справ. Хмельниц. ун-т упр. та права, 2016. 357 с.
5. Етикет. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
6. Повна енциклопедія сучасного етикету/ укл. О. Д. Сиплива. - Донецьк: ВКФ БАО. 2010. 304 с.

## Розділ 7. Конфлікти в професії юриста та способи їх врегулювання

### 7.1. Поняття конфлікту, види та ознаки

Вище ми розглядали поняття «конфлікт інтересів», в межах якого говорили про наявність можливих протиріч, між обов'язками та інтересами владних осіб. Проте конфлікти існують в багатьох сферах людського життя, в соціумі, на міжнародній арені, в природі, серед тварин і навіть на рівні природних явищ.

**Не буде помилкою сказати, що конфлікти у є досвіді будь-якої людини.** А певні юридичні професії працюють саме на межі конфлікту, або навіть у самій його середині (наприклад – роботою адвоката є представляти особу під час конфлікту, який вже набув форми судового процесу).

Тому варто приділити увагу поняттю конфлікту, проаналізувати його, як явище, визначити позитивні та негативні сторони.

*Адже найголовніший навик, який треба засвоїти представникам юридичних професій – вміння керувати конфліктом.*

Про це і буде йти мова у цьому розділі.

**Слово конфлікт** походить від латинського слова від «conflictus», що перекладається як «зіткнення». Тому конфлікт завжди визначається як зіткнення протилежних інтересів, поглядів, оцінок, цінностей. Головну роль у виникненні конфліктів відіграють так звані конфліктогени. **Конфліктогени – це слова, дії (або бездіяльності) осіб або інших суб'єктів, що можуть призвести до конфлікту.**

**Це протиріччя**, яке виникає між людьми, колективами, або навіть державами, у процесі спілкування або спільної діяльності, через непорозуміння або протилежність інтересів.

**Конфлікт** також визначають як відсутність згоди між двома і більше сторонами. Конфлікт часто породжує конкуренція а ось примирює конфлікти – співробітництво сторін.

Ще одне визначення конфлікту наступне. **Конфлікт** – це зіткнення протилежно спрямованих, несумісних одна з одною тенденцій у свідомості окремо взятого індивіда, в міжособистісних взаємодіях або міжособистісних відносинах індивідів або груп людей, які пов'язані з гострими негативними емоціями та переживаннями. За суттю конфлікт означає суперечність, розбіжність, неузгодженість, боротьбу між думками, ідеями, потребами, інтересами, цінностями, бажаннями, позиціями людей.

Дослідження конфлікту почалось ще з давніх періодів історії людства.

**На думку стародавніх китайських філософів**, конфлікт є джерелом розвитку природи та суспільства, тому що саме в ньому народжується світ, який наповнено протиріччями, такими як: день і ніч, вогонь і полум'я, інь та янь.

Мислителі античності вивчали природу протилежностей і суперечностей, визнаючи їх частиною соціальної реальності людини.

**Античні погляди мислителів Древньої Греції** на конфлікт будувалися на фундаменті роздумів про протилежності і суперечності. Вони називали конфлікт.

важливим атрибутом суспільного життя та розвитку. Наприклад, філософ Геракліт вважав, що у світі все породжується через ворожнечу і конфлікт, що єдиний закон космосу – це війна.

*Геракліт автор наступного вислову: «Війна — батько всього і цар усього».*

В часи Епохи Відродження дослідження конфліктів продовжувалось, Ніколо Макіавеллі, наприклад, вважав конфлікт постійним станом суспільства, через порочну природу людини та прагнення різних груп людей до постійного та необмеженого матеріального збагачення. Такої ж думки додержувався і Томас Гоббс, а також багато інших філософів.

Чарльза Дарвін також приділяв увагу темі конфлікту та його впливу на еволюції, у своїй роботі, яка носить назву «Походження видів» він писав про те, **що розвиток живої природи здійснюється в умовах постійної боротьби за виживання, що і складає природний механізм добору найбільш пристосованих видів.**

У сучасний час динамічний розвиток демонструє така комплексна міждисциплінарна наука, як **Конфліктологія**. Це вчення про конфлікт, його генезу, наслідки тощо. В конфліктології «зустрічаються» багато галузей знань: соціологія, психологія, політологія, біологія, право тощо.

### Види конфліктів

Конфлікти можна класифікувати за різними критеріями.

**За ступенем виразності:** на відкриті та закриті.

**За кількістю учасників:** на міжособистісні та міжгрупові.

**За способом розв'язання:** насильницькі та ненасильницькі.

**За сферою прояву:** політичні, соціальні, економічні, організаційні, трудові, міжкультурні, етнічні, релігійні тощо.

**За кількістю учасників:** на внутрішньоособистісні, міжособистісні, групові, конфлікти між особистістю і групою.

**За часом існування:** на короткочасні та довготривалі.

**За глибиною прояву:** поверхневі та глибинні.

### Ознаки конфлікту

1) **Конфлікт «створюють» люди.** Вони – його сторони та учасники. Адже конфлікт є соціальним, суспільним явищем. Люди діють у ньому як соціальні істоти.

**2) У конфлікті важлива не сама проблема, важливіше – хто та як дивиться на неї.** Інколи важко зрозуміти проблему, через яку виник конфлікт. Це тому, що люди по-різному дивляться на одну і ту ж саму ситуацію «через свої окуляри», через призму свого життєвого досвіду або через систему власних уявлень, цінностей.

Вважається, що конфлікт – це внутрішньо сконструйоване бачення ситуації. Він утворюється у внутрішній свідомості учасників. На бачення конфліктної ситуації впливають також соціальний статус людей, їхні соціальні ролі, позиції у конкретний момент.

Конфлікт виникає й через те, що очікування майже завжди не справджуються. Отже, у конфлікті не слід забувати, що кожний бачить ситуацію зі своєї позиції.

**3) Конфлікт – це є завжди протилежність цілей, позицій, думок, інтересів, що спричиняє відповідні наслідки.** Сварки, суперечки ще не є конфліктами. Конфлікт реально існує, якщо є негативний наслідок розбіжностей у думках, емоційних реакціях. Він виявляється у ворожій, агресивній поведінці однієї особи чи інших, між якими виникло непорозуміння. Наслідок – це є припинення позитивних взаємин, міжособистісної взаємодії, або появи агресії, депресії у людини. Головною ознакою конфлікту є те, що особи вдаються до різноманітних негативних, жорстоких дій з метою відстояти свою позицію. Обурливі почуття доходять до моменту кипіння і людина здатна на неочікувану реакцію. Це – відмова від виконання своїх обов'язків, бойкот, страйки, погрози, написання скарг.

Проте бувають випадки, коли тільки одна із сторін визнає ситуацію як конфліктну, має претензії до партнера, який може навіть не здогадуватись, що він залучений до конфлікту та викликає негативні емоції у партнера.

**4) Порушення спілкування – це передумова, ознака, наслідок конфлікту.**

Якщо не дотримуватись правил позитивного міжособистісного спілкування, то тоді розвиваються передумови виникнення конфлікту. Особливістю конфлікту є відсутність нор-

мального спілкування між сторонами, коли вони перестають слухати і чути один одного, вдаються до звинувачень і образ.

*Отож, одним із засобів вирішення конфлікту є організація спілкування, побудована на необхідних правилах, у процесі якого учасників шукають спільну основу та інтереси, шлях задоволення.*

### 7.2. Позитивні та негативні функції конфлікту

Протиріччя, які є змістом конфлікту та його причиною, супроводжують цей процес до його фіналу. Адже головне протиріччя, на нашу думку, виявляється в тому, що більшість конфліктів можна одночасно характеризувати і як негативне, і як позитивне явище. Іншими словами, конфлікти несуть в собі і деструктивні і позитивні наслідки, як для їх учасників, так і для навколишнього середовища. Якщо тільки одна із сторін не прагне повного знищення іншої, що можна віднести до зони патологічних конфліктів.

Багата кількість людей бачать тільки негативні сторони та наслідки конфліктів, тому намагаються зробити все можливе, щоб уникнути конфлікту.

Ми не говоримо, що конфлікт – це добре і треба створювати конфлікти якомога частіше. Зовсім ні. **Проте ми говоримо про те, що конфліктів не треба боятись, особливо представникам юридичних професій.** Майбутнім юристам треба вивчити конфлікт, як особливе явище соціальної дійсності, дослідити його причини, функції, наслідки та навчитись не втягуватись в конфлікт, а знаходитись в ньому у спокійному стані, зберігаючи здатність аналізувати ситуацію і **керувати ним.**

### Функції конфлікту

**Функціями конфлікту** ми називаємо ролі, яку виконує конфлікт для його учасників.

Наприклад, працівник звертається до керівника, з проханням підняти заробітну плату, а керівник йому відповідає відмовою, при цьому піднімаючи ставку заробітної плати своєму особистому помічнику. Між працівником і керівником утворюється конфлікт. Для працівника цей конфлікт – прояв бажання відстояти свої права та свою позицію. Для керівника цей конфлікт – наслідок прояву його влади та позиції, яка є головною, пріоритетною.

Якщо цей конфлікт не буде вирішено на місці і він зазнає ескалації (посилення, розвитку, продовження), одна із сторін може звернутися до суду і тоді в поле цього конфлікту зайдуть юристи: адвокати обох сторін і суддя. *Ось так конфлікти дають роботу юристам.*

### Негативні функції конфлікту знаходять свій прояв у наступному

1) **Конфлікт порушує діючий порядок речей, що викликає стрес.** Це сприяє невдоволенню учасників конфлікту і може викликати в них певні негативні емоції, такі як страх, агресію, жаль, журбу тощо.

2) **Конфлікт може зупинити важливі процеси.** Під час конфлікту «ламається» старий зв'язок та припиняється контакт. Це може викликати негативні наслідки у вигляді матеріальних затрат та дискомфорту, тягнути за собою непередбачувані витрати. Сторони мають шукати нові можливості для задоволення своїх потреб, або відчувати фрустрацію.

3) **Конфлікт потребує ресурсів, він має свою ціну.** Для «обслуговування» конфлікту потрібні психологічні, соціальні та матеріальні ресурси.

4) **Конфлікт треба вміти витримувати.** Сторони мають володіти певною стійкістю, щоб перебувати у конфлікті, не руйнуючись від таких обставин.

5) **Конфлікт може призвести до справді негативних наслідків для однієї із сторін, або для обох учасників.** Також під час конфлікту можуть постраждати інші люди, які до змісту конфлікту відношення не мають.

**Позитивні функції конфлікту виявляються в наступному.**

1) **Конфлікт є способом фіксації і прояву протиріч.** Ці протиріччя можуть бути такими, які сторона (сторони) скривають або не хочуть визнавати, тобто не явними, а латентними, скритими. Конфлікт – єдиний спосіб їх проявити, що може бути проявом визнання правди, декларації справжніх намірів. Тому ми можемо сказати, що конфлікт виконує інформаційну та «діагностичну» функцію. Він дає можливість самим учасникам краще усвідомити свої потреби.

2) **Конфлікт також є способом розв'язання суперечностей.** Існують ситуації, коли протиріччя сторін може знайти своє рішення тільки через конфлікт і ніяк іншим чином.

3) **Конфлікт стимулює сторони до прояву своїх ресурсів.** Або їх усвідомлення, виконуючи пізнавальну функцію. Також не варто знецінювати той досвід, які учасники отримують під час конфронтації та після неї.

4) **Конфлікт стимулює розрядження напруги.** Його прояв може звільнити сторони від давнього незадоволення, яке накопичувалось і не проявлялось відкрито раніше. Після конфлікту можуть відбутись зміни, які підуть на користь на його сторонам. Наприклад, відбудуться довгоочікувані зміни, станеться перерозподіл ресурсів, зміняться ролі, перелік обов'язків, або сторони відкриють нові можливості та горизонти, які були невідомі їм, до конфлікту.

5) **В результаті конфлікту відбуваються зміни.** Після конфлікту ситуація може стабілізуватись, правила – оновитись, що буде більше відповідати сучасним потребам сторін конфлікту.

### Стадії конфлікту

Багато конфліктів розвивається за схожою схемою.

Розглянемо докладніше окремі стадії конфлікту:

- попередні умови;
- сприйняття і переживання конфліктної ситуації;
- прояви конфлікту;
- припинення або вирішення конфліктної ситуації;
- наслідки.

### Прояви конфлікту

Відкритий конфлікт виявляється в заявах, діях і реакціях конфліктуючих сторін, зокрема:

- незначні розбіжності і незрозуміння;
- відкритий виклик;
- агресивні вербальні атаки;
- погрози і ультиматуми;
- агресивні невербальні атаки.

### 7.3. Конфліктна компетентність юриста

**Взагалі під «компетентністю» розуміють наявність знань і досвіду людини у будь-якій сфері.** Це слово походить від латинського «competentia», яке в перекладі означає «коло питань, у яких людина добре обізнана».

Компетентність будь-якого профілю (соціальна, наукова, професійна) набувається плідною працею людини, здобувається в процесі навчання та праці, реалізовується на практиці та слугує підвищенню рівня професійності фахівця.

**Конфліктна компетенція** (або як ще її називають деякі автори – конфліктологічна) представляє собою систему знань і навичок щодо структури конфлікту, причин, з яких він виникає та особистості стосовно того, як поводити себе у конфлікті, або як керувати ним.

**В конфліктній компетенції можна виділити наступні компоненти:**

- 1) теоретичні знання про конфлікти;
- 2) наявність широкого спектру інструментів, які можуть бути застосовані під час конфлікту, для його регулювання (складання карти конфлікту, психологічні та коучінгові техніки, вербальні прийоми, поведінкові техніки та інше);
- 3) застосування цих технік, згідно потреб особи.

**Змістом конфліктної компетенції юриста є:**

- високі інтелектуальні ресурси особи, які виявляються в наявності широкої теоретичної бази (велика кількість знань про теорію конфлікту) та розумінні всіх факторів, які впливають на виникнення конфлікту;
- здатність виявляти глибинну суть конфлікту, або його мету;
- здатність аналізувати ситуацію з боку кожного учасника конфлікту;
- здатність моделювати та прогнозувати розвиток конфлікту;
- вміння витримувати конфлікт, якщо сам є його учасником. Що означає – лишатись емоційним нейтральним, не дозволяти власним емоціям захоплювати розум та діяти імпульсивно;
- здатність дотримуватись певної екологічності, під час конфлікту. Тобто не переходити межі юридичних та етичних кордонів, зберігати в собі повагу до іншої сторони, навіть під час конфронтації, адже компетентна людина розуміє, що інший учасник має свої власні мотиви, які вкрай важливі для нього (в кожній сторони своя правда);
- здатність піти на компроміс, в разі потреби припинити конфлікт;
- здатність керувати конфліктом, робити його більш гострим, або навпаки, згладжувати та вирішувати його, регулю-

вати «градус напруги» сторін, якщо цього потребує задача, які стоять перед юристом.

*Конфліктна компетентність юриста потребує знання психології (різних її напрямків), адже конфлікти завжди супроводжуються людськими емоціями і треба знати, що з ними робити, як проявляти їх екологічно і спрямовувати у конструктивне русло.*

### **Метод «картографія конфлікту»**

Один із методів роботи з конфліктом, який є простим і доступним для кожного, в тому числі для студентів, які тільки опановують знання юридичної професії, є метод «картографії конфлікту».

#### **Він полягає у наступному.**

Якщо ви є учасником конфлікту, то маєте проаналізувати цей конфлікт, причини його виникнення, мотиви та поведінку усіх учасників (в тому числі свою власну), склавши просту схему.

Для здійснення цієї роботи вам знадобиться аркуш паперу та ручка.

В центрі сторінки напишіть коротко проблему, через яку виник конфлікт (його причину), розмістите з різних сторін сектора, які будуть представляти учасників конфлікту та запишіть, хто вони, яка їх роль у конфлікті, чого хоче кожний з них, в тому числі вкажіть інформацію і про себе.

Цей метод корисний тим, що дозволяє подивитись на конфлікт «зверху», побачити цілісну картину, приділити увагу не тільки своїй слаській позиції, а ще й дослідити мотиви та ролі інших учасників, звернути уваги на потреби інших людей, побачити їх прагнення.

Не виключається, що після такої аналітичної роботи ви, як учасник конфлікту, можете змінити свою позицію, або краще зрозуміти проблему і побачити шляхи вирішення цієї конфліктної ситуації.

### **Медіація як метод вирішення конфліктів**

Дуже цікавим методом врегулювання конфліктів, ефективним та перспективним, а від недавно і законодавчо врегульованим, є метод медіації.

**Закон України «Про медіацію»** був прийнятий 16 листопада 2021 року і вступив в силу 15 грудня 2021 року. Він визначає правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою.

**Медіація** – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів.

Юристи можуть стати також медіаторами, якщо пройдуть спеціальне навчання та отримують сертифікат. Ця спеціалізація, безумовно, розширює то посилює конфліктну компетентність юриста, адже надає йому дієвий інструмент врегулювання конфліктів, який він може використовувати і для того, щоб допомагати іншим людям, і для врегулювання конфліктів, однією із сторін якого є він сам.

Як справедливо зазначають у своїй статті «Медіація в Україні: проблеми транзитивного періоду» Матвеева Л.Г. та Балтаджи П.М. «Адвокат, якому відомі і зрозумілі процедура медіації, її принципи, правила і відмінності від інших способів вирішення спорів, може відігравати позитивну і конструктивну роль як учасник окремої справи, стимулюючи просування справи, відслідковуючи змістовну частину процесу, допомагаючи гнучкості сторін, так і як провідник медіації».

*Медіація проводиться за взаємною згодою сторін медіації з урахуванням принципів добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора, самовизначення та рівності прав сторін медіації.*

**Медіатор** – це спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію. Щоб стати медіатором особа має пройти спеціальну підготовку.

Базова підготовка медіаторів здійснюється за програмою обсягом (тривалістю) не менше 90 годин навчання, у тому числі не менше 45 годин практичного навчання. Програма базової підготовки медіатора включає теоретичну підготовку і відпрацювання практичних навичок. Крім базової, підготовка медіаторів може включати додаткову спеціалізовану підготовку.

Після проходження базової та/або спеціалізованої підготовки та підтвердження набутих компетентностей, особі видається відповідний сертифікат, у якому зазначаються:

- 1) прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) особи, яка проходила підготовку;
- 2) найменування суб'єкта освітньої діяльності, що здійснив підготовку;
- 3) кількість годин навчання, у тому числі практичного навчання;
- 4) назва курсу підготовки;
- 5) дата проведення підготовки;
- 6) номер та дата видачі сертифіката.

### **Порядок проведення медіації та підстави її припинення**

**Перед початком проведення медіації** медіатор або суб'єкт, що забезпечує проведення медіації, здійснює підготовчі заходи із сторонами наявного або можливого конфлікту (спору), разом або окремо, для з'ясування можливості проведення медіації з метою запобігання виникненню або врегулювання конфлікту (спору), зокрема:

- зустрічі,
- збирання та обмін інформацією, документами, необхідними для прийняття рішення сторонами конфлікту (спору) та рішення медіатора про участь в медіації,

- а також інші заходи, узгоджені між сторонами конфлікту (спору) та медіатором або суб'єктом, що забезпечує проведення медіації.

**Медіація проводиться медіатором (медіаторами) з дотриманням вимог закону, договору про проведення медіації, правил проведення медіації та норм професійної етики медіатора.**

### **Медіація припиняється:**

1) укладенням сторонами медіації угоди за результатами медіації;

2) із закінченням строку проведення медіації та/або дії договору про проведення медіації;

3) у разі відмови хоча б однієї із сторін медіації або медіатора (медіаторів) від участі в медіації;

4) у разі визнання сторони медіації або медіатора (медіаторів) недієздатною особою або особою, цивільна дієздатність якої обмежена;

5) у разі смерті фізичної особи, яка є стороною медіації, або ліквідації юридичної особи, яка є стороною медіації;

6) в інших випадках відповідно до договору про проведення медіації та правил проведення медіації.

*Шляхом медіації можуть бути врегульовані:*

*Трудові спори/конфлікти*

*Земельні спори/конфлікти*

*Господарські спори/конфлікти*

*Адміністративні спори/конфлікти*

*Цивільні спори/конфлікти*

*Сімейні спори/конфлікти*

*Навіть у кримінальному провадженні може застосовуватись медіація, якщо цього бажують сторони (або дають свою згоду).*

## **Завдання для самостійної роботи**

### ***Питання для самоконтролю:***

1. Розкажіть, що таке конфлікт та якими конфліктами бувають?
2. Як особисто ви ставитесь до конфліктів? Поясніть, чому у вас саме така позиція?
3. Які функції може виконувати конфлікт? Розкажіть, що може бути наслідками конфліктів?
3. Розкажіть, що таке конфліктна компетентність та навіть що вона юристам?
4. З яких елементів складається конфліктна компетентність юриста та в чому вона знаходить свій прояв?
5. Що вам відомо про метод «картографія конфлікту»?
6. Що таке медіація? В чому її користь для суспільства взагалі і судової системи України?
7. Хто такі медіатори та чим вони займаються?

### ***Практичне завдання:***

Складіть карту конфлікту, реального, чи уявленого, в якому ви є однією із сторін-учасниць конфлікту. Проаналізуйте її, сформулюйте власні висновки.

### ***Теми доповідей:***

- Соціальний конфлікт: поняття, характеристика, види.
- Ненасильницьке спілкування М. Розенберга – як дієвий засіб врегулювання конфліктів.
- Медіація в Україні: історія і сучасність.

*Література:*

*Основна література*

1. Конфліктологія: загальна та юридична : підручник / Л. М. Герасіна, М.П. Требін, О.М. Сахань, В. Д. Воднік; за заг. ред. Л.М. Герасіної. Харків: Право, 2021. 224 с.
2. Тетарчук І.В. Юридична деонтологія: навчальний посібник для підготовки до іспитів. Київ: ЦУЛ. 2020. 158 с.
3. Гапотій В.Д., Мінкова О.Г. Юридична деонтологія: навчальний посібник. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. 146 с.
4. Професійна етика юриста : навчально-методичний посібник (у схемах) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 108 с.
5. Кацавець Р. С. Професійна етика юриста. Навчальний посібник. Київ: Алерта, 2017. 148 с.
6. Петришин О. В., Зінченко О. В. Юридична деонтологія: посібник для підготовки до заліків та іспитів. Харків: Право, 2017. – 84 с.
7. Кацавець Р.С. Юридична деонтологія: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2016. 126 с.
8. Молдован А., Добкіна К., Ключова Є. Юридична деонтологія: навчальний посібник. Київ: Алерта. 2016. 226 с.
9. Петришин О.В., Уварова О.О., Погребняк С.П. Юридична деонтологія: підручник. Київ: Право. 2014. 248 с.
10. Сливка С.С. Юридична деонтологія: підручник. Київ: Право. 2015. 296 с.
11. Пендюра М.М., Дручек О.В. Юридична деонтологія: навчальний посібник. Частина 1. Київ: НАВС, 2014. 169 с.
12. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): навчальний посібник. 3-тє вид., перероб і доп. Київ: Знання. 2008. 495 с.

*Додаткова література*

1. Медіація у професійній діяльності юриста. підручник; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса: Екологія. 2019. 456 с.
2. Петрінко В.С. Конфліктологія: курс лекцій, енциклопедія, програма, таблиці. навчальний посібник. Ужгород: Уж-НУ «Говерла». 2020. 360 с.
3. Матвеева Л.Г., Балтаджи П.М. Медіація в Україні: проблеми транзитивного періоду. *Підвенноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 3. С. 23-28.
4. Єременко Л. В.. Конфліктологія: навчальний посібник. Мелітополь: ФО-П Однорог Т. В., 2018. 219 с.
5. Біцай А. Участь адвоката в медіації: монографія. Київ : Алерта, 2017. 260 с.
6. Берлач А.І., Кондрюкова В.В., Криволапчук В.О., Поліщук О.Г. Конфліктологія: навчальний посібник. 2-ге видання, доповн. Одеса : ОДУВС, 2010. 162 с.

## ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЗАЛІКУ

1. Що собою представляє деонтологія як наука та яких видів буває?
2. Як співвідносяться поняття «наука» та «навчальна дисципліна»?
3. Назвіть, що є предметом навчальної дисципліни «Юридична деонтологія»?
4. Розкажіть, де і коли виникла та почала розвиватись юридична професія?
5. Якими були історичні та соціальні передумови виникнення Юридичної деонтології?
6. Дайте визначення поняття «юриспруденція», розкажіть про значення юриспруденції для людського суспільства.
7. Вкажіть, кого можна називати юристом?
8. На яких цінностях та принципах має ґрунтуватись діяльність юриста в Україні?
9. Назвіть фактори професійної придатності юристів, які вам відомі.
10. Що представляє собою вища юридична освіта та яких рівней буває?
11. Охарактеризуйте юридичну діяльність та порівняйте її з іншими видами соціальної діяльності.
12. Що таке юриспруденція? Коли і де виникло це поняття?
13. Розкажіть, яку роль в суспільному житті виконує право?
14. Дайте визначення і охарактеризуйте наступні види юридичної діяльності: наукова, освітня, практична.
15. Розкажіть про юридичну практичну діяльність, яких вона буває видів?
16. Виконанню яких задач слугує юридична практична діяльність?
17. Хто є суб'єктами та учасниками юридичної діяльності?
18. Що таке «юридичні інструменти»? Які з них вам відомі?
19. Що собою представляє юридична структура країни?

20. Які функції виконує Міністерство юстиції України на території держави?

21. Які функції виконує Міністерство юстиції України на міжнародній арені?

22. Розкажіть які функції виконує Національна поліція України?

23. На яких принципах основана діяльність національної поліції України?

24. Дайте визначення превентивним поліцейським заходам, назвіть та поясніть відомі вам заходи.

25. Розкажіть про заходи примусу, які можуть застосовувати поліцейські. Коли і за яких умов вони можуть це робити?

26. Охарактеризуйте прокуратуру України, як орган державної влади контролюючо-наглядової функції.

27. Охарактеризуйте судову систему України, з яких ланок вона складається, які суди бувають?.

28. Назвіть, хто може, а хто не може стати суддею в Україні.

29. Що собою представляє деонтологія як наука та яких видів буває?

30. Як співвідносяться поняття «наука» та «навчальна дисципліна»?

31. Назвіть, що є предметом навчальної дисципліни «Юридична деонтологія»?

32. Розкажіть, де і коли виникла та почала розвиватись юридична професія?

33. Якими були історичні та соціальні передумови виникнення Юридичної деонтології?

34. Дайте визначення поняття «юриспруденція», розкажіть про значення юриспруденції для людського суспільства.

35. Вкажіть, кого можна називати юристом?

36. На яких цінностях та принципах має ґрунтуватись діяльність юриста в Україні?

37. Назвіть фактори професійної придатності юристів, які вам відомі.

38. Що представляє собою юридична освіта? Якими компетенціями має володіти сучасний юрист?

39. Розкажіть, що вам відомо про таке явище, як корупція? В чому виявляється її негативний вплив на суспільство?

40. Яких форм буває корупція? Назвіть її види, наведіть приклади.

41. Поясніть, що таке «корупційні ризики»? В яких юридичних професіях вони мають місце?

42. Які види відповідальності передбачає вітчизняне законодавство за вчинення корупційних правопорушень? Дайте характеристику кожному виду відповідальності.

43. Як співвідносяться поняття «корупційне правопорушення» та «порушення, пов'язане з корупцією»? Чим схожі і чим відрізняються?

44. Розкажіть про систему антикорупційних органів, створену в Україні.

45. Поясніть, що таке конфлікт інтересів і яких видів він буває?

46. Розкажіть, який існує алгоритм врегулювання конфлікту інтересів.

47. Розкажіть, як ви розумієте поняття «культура»? Щодо яких видів культури бажаєте висловитись?

48. Що таке юридична культура? В чому вона проявляється та чому виживає?

49. Як співвідносяться поняття «правова культура» та «юридична культура», на вашу думку?

50. Розкажіть, з яких елементів складається правова культура суспільства та особистості?

51. Поясніть своїми словами, що таке «політика» і як ви розумієте її завдання у суспільства.

52. Що собою представляє політична культура юриста? Чому цей вид культури також важливий для представників юридичних професій?

53. Розкажіть, що таке «етикет» взагалі та в чому виявляється юридичний етикет?

54. Висловіть свою думку щодо співвідношення понять «етикет» та «етична поведінка».

55. Розкажіть, що таке конфлікт та якими конфлікти бувають?
56. Як особисто ви ставитесь до конфліктів? Поясніть, чому у вас саме така позиція?
57. Які функції може виконувати конфлікт? Розкажіть, що може бути наслідками конфліктів?
58. Розкажіть, що таке конфліктна компетентність та навіщо вона юристам?
59. З яких елементів складається конфліктна компетентність юриста та в чому вона знаходить свій прояв?
60. Що вам відомо про метод «картографія конфлікту»?
61. Що таке медіація? В чому її користь для суспільства взагалі і судової системи України?
62. Хто такі медіатори та чим вони займаються?

**Навчальний посібник**

**Бабенко А.М.  
Борисова О.О.**

# **ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ**

**Навчальний посібник**

Підписано до друку 27.01.2022. Формат 60x84/16. Папір офсетний.  
Гарнітура «Times New Roman»/ Друк різнографія. Ум. друк .арк 11,0  
Надруковано з готового оригінал-макету.

Наклад 50 прим.

Видавництво ОДУВС

м. Одеса, вул. Успенська, 1

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3507 від 25.06.2009 р.